

Değerli Atatürkçü Düşün okurları,

2022 yılından itibaren yeniden yayınlanmaya başlayan Atatürkçü Düşün Dergimiz üçüncü yılına ulaştı.

Yayın Danışma Kurulu üyelerimizle beraber Yayın Kurulu olarak görev yaptığımız bu süre içinde birisi Kurucu Genel Başkanımız Muammer Aksoy'un anısına özel sayı olmak üzere 13 sayıyı sizlere ulaştırmanın mutluluğunu ve gururunu yaşıyoruz.

Bu noktaya Dergimizin editörü Doç. Dr. Ahmet Yıldız'ın, Yayın Kurulu üyeleri Dr. Nurcan Korkmaz, Arş. Gör. Aynur Demirli, Arş. Gör. M. Murat Öngel ve Caner Karadağ'ın özverili çalışmaları ile gelinmiştir.

Yayın Kurulu üyelerimiz akademik çalışmaları nedeniyle aramızdan ayrılmışlardır. Kendilerine katkıları ve emekleri için teşekkür ediyoruz.

Değerli Okurlarımız,

Atatürkçü Düşünce Derneği'mizin kuruluş nedeni olan ülkemizin 35 yıl önce içinde bulunduğu koşullar, Cumhuriyetimizin 2'nci 100 yılına girdiğimiz bu günlerde de geçerlidir.

Atatürkçü Düşün Dergisi olarak;

Cumhuriyetimizin temeli olan Atatürk İlkeleri ve Devrimlerimiz temelinde,

İhanet ve cehalet içindeki birtakım çevrelerin Cumhuriyetimize yönelik tehdit ve saldırıları ile yurttaşlarımızı zehirleme çabaları karşısında, doğruları ve gerçekleri içeren yazılarla sizleri ve yurttaşlarımızı aydınlatmaya,

Yaşamımızın her alanında var olan sorunların nedenlerine ve Atatürkçü Düşünce temelinde çözüm yollarına yer vermeye devam edeceğiz.

2024 yılının Ülkemize, Ulusumuza ve insanlığa huzur ve barış getirmesini diliyoruz.

Saygılarımızla...

M. Tevfik KIZGINKAYA

İmtiyaz Sahibi
Mustafa Hüsni BOZKURT

Yazı İşleri Müdürü
Ayhan YALÇINKAYA

Editör
M. Tevfik KIZGINKAYA

Yayın Kurulu Üyeleri
Ayhan YALÇINKAYA, M. Tevfik KIZGINKAYA,
İlhan GÜLEK, Nurzen AMURAN,
Meltem ERDİNÇ

Yayın Danışma Kurulu
H. Uluç GÜRKAN, Niyazi ALTUNYA, Erdal ÇALI,
Feyzi COŞKUN, Ali TARTANOĞLU

Hukuki İşlemlerden Sorumlu Danışman
Av. Nilgün KARATAŞ

Sosyal Medya Sorumlusu
Ayhan YALÇINKAYA

Kapak Tasarımı
BAŞAK MATBAACILIK TANITIM
HİZMETLERİ İTH.İHR.A.Ş.

Yönetim Yeri: GMK Bulvarı 102/7-8 Maltepe
Ankara Telefon: 0 312 232 43 44-232 43 25
Fax: 0 312 229 60 66
Web: www.add.org.tr

BAŞAK MATBAACILIK TANITIM
HİZMETLERİ İTH.İHR.A.Ş.

Grafik Tasarım Departmanı
Baskı: Anadolu Bulvarı Meka İş Merkezi
No: 5/7 Kat: 7 Gimat- Yenimahalle/Ankara

Basım Tarihi: Ocak 2024

Basım Türü: Yerel süreli (3 aylık)/ 80 sayfa
Dergide yer alan yazıların sorumluluğu
yazarlara aittir.
Para ile satılmaz.

04 **YENİ YILDA ULUSAL
HEDEFİMİZ!**
Dr. Mustafa Hüsni BOZKURT

06 **CUMHURİYETİN EĞİTİM
DEVRİMLERİ**
Mustafa GAZALCI

09 **TÜRKİYE’NİN ANAYASA
SERÜVENİ**
Prof. Dr. Korkut KANADOĞLU

12 **MUAMMER AKSOY’UN
BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ
MÜCADELESİ**
Öner TANIK

16 **NAMLUNUN UCUNDAKİ
GAZETECİLİK**
Orhan TÜLEYLİOĞLU

20 **NEDEN ADALET VE
DEMOKRASİ HAFTASI?**
Işık KANSU

İçindekiler

23 **GAZZE’DE İSRAİL
SALDIRILARI VE
FİLİSTİN SORUNU**
Dr. Ahmet Oğuz ÇELİKKOL

26 **8 MART’I ANMAK,
ANLAMAK VE ANLATMAK...**
Neşe DOSTER

30 **Laik Hukukun Simgesi
Devrim Yasamız
TÜRK MEDENİ KANUNU**
Nazan MOROĞLU, LL.M.

35 *BAŞÖRTÜSÜ TAKMADIĞI İÇİN OKULDAN ATILAN
İSTİKLÂL MADALYALI KADIN KAHRAMAN*
Lütfü KIRAYOĞLU

39 *ŞEYH SAİT İSYANI GERÇEĞİ*
Ümit DOĞAN

46 *CUMHURİYET KURUMU
CUMHURİYET'E KARŞI OLMAZ*
Prof. Dr. Şahin FİLİZ

53 *BURSA NUTKU*

54 *CUMHURİYET'İN TEMELİNE KONAN BOMBA;
24 OCAK KARARLARI*
M. Tefvik KIZGINKAYA

57 *TÜRKİYE İKTİSAT KONGRESİNİN
HATIRLATTIKLARI*
(İzmir, 17 Şubat – 4 Mart 1923)
Dr. Serdar ŞAHİNKAYA

66 *TIME DERGİSİNİN KAPAĞINDA
MUSTAFA KEMAL PAŞA*
A. İlhan GÜLEK

70 *Kitap Tanıtımı
Cumhuriyet'ten Önceki Son Kurucu Kongre
TÜRKİYE İKTİSAT KONGRESİ'NİN
100. YILI*
Prof. Dr. Bilsay KURUÇ

72 *100. YILDA YENİDEN KEMALİST DEVLET!
YENİDEN LAİK CUMHURİYET!*

75 *BİZDEN HABERLER*

YENİ YILDA ULUSAL HEDEFİMİZ!

Dr. Mustafa Hüsnü BOZKURT

Atatürkçü Düşünce Derneği Genel Başkanı

Genç ve eğitilmiş milyonlarımız, özgür ve eşit birey olmanın bilincine varmış kadınlarımız, laikliğin değerini bilen topluma önderlik edecek aydınlarımız, doğru yol haritasıyla buluşturulduklarında tüm zorlukları aşabildiğini kanıtlamış halkımız ve Atatürkçü Düşünce gibi şaşmaz bir pusulamız var.

Cumhuriyetimizin yüz yaşını doldurduğu 2023'ü; kurucusunun akıl ve bilim yolundan, ilke ve devrimlerinden, antiemperyalist ve tam bağımsızlıkçı felsefesinden, kadını, çocuğu, genci, insanı merkeze alan, üretici emeği en yüce değer sayan, cehaleti baş düşman belleyen, laik bilimsel eğitimden asla vazgeçmeyen, namus ve liyakatten zerre ödün vermeyen devlet yönetme anlayışından tamamen uzaklaşmış olarak uğurladık. Yeni yıla içte ve dışta adeta kördüğüm olmuş sorunlar yumağıyla girmiş bulunuyoruz. Sorunlarımızı kördüğüm edense "İç Cephe"mizin tarumar edilmiş olmasıdır.

"İç Cephe"nin önemini Büyük Atatürk Nutuk'ta şöyle anlatıyor: "Asıl olan iç cephedir.

Bu cephe bütün memleketin, bütün milletin meydana getirdiği cephedir. Dış cephe, doğrudan doğruya ordunun düşman karşısındaki silahlı cephesidir. Bu cephe sarsılabilir, değişebilir, mağlûp olabilir; fakat bu durum, hiçbir zaman bir memleketi, bir milleti yok edemez. Önemli olan, memleketi temelinden yıkan, milleti tutsak ettiren, iç cephenin çökmesidir. Bu gerçeği bizden daha çok bilen emperyalistler, bu cephemizi yıkmak için yüzyıllarca çalışmışlar ve çalışmaktadırlar..."

AKP iktidarının yıllardır bilinçli olarak sürdürdüğü eğitim ve sosyal yaşamı dinselleştirme politikaları ve eşlik eden kin ve nefret söylemleri milletimizi öylesine böldü ki, artık acıları ve sevinçleri bile paylaşamaz,

birlikte yaşayamaz olduk. Bu nedenle, çözülmesi gereken ilk sorununuzun “İç Cephe” dağınıklığı, bunun da tek çözüm yolunun Atatürk’ün akıl ve bilim yoluna, Cumhuriyetimizin kuruluş felsefesine dönmek olduğu apaçık ortada.

1950’den beri Kemalist Aydınlanma Devrimlerini işlevsizleştirmeye çalışan karşı devrimci iktidarların tahribatına, son 20 yılın Laik Cumhuriyetin altını oyan yönetim anlayışına, yitirilen Cumhuriyet kazanımlarına, Düyun-u Umumiye borçlarını aşan dış borç yüküne, tarikat-cemaat yapılanmalarına teslim edilen kamu kadrolarına, sarsılmış Ulusal saygınlığımıza ve nihayet Diyanet Akademisi’nden ÇEDES ile okullara imam vaiz doldurmaya kadar varan fütursuz saldırılara karşın yine de, 19 Mayıs 1919’da Samsun’dan yola çıkan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının karşılaştıkları felaketli durumda olmadığımızı biliyoruz. Çünkü hâlâ; genç ve eğitilmiş milyonlarımız, özgür ve eşit birey olmanın bilincine varmış kadınlarımız, laikliğin değerini bilen topluma önderlik edecek aydınlarımız, doğru yol haritasıyla buluşturulduklarında tüm zorlukları aşabildiğini kanıtlamış halkımız ve Atatürkçü Düşünce gibi şaşmaz bir pusulamız var.

Günümüz Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olan Atatürkçü Düşünce Derneği olarak, bu olanaklar ve bu pusula ile yeni yılda Ulusal hedefimizin YENİDEN KEMALİST DEVLET, YENİDEN LAİK CUMHURİYET olması gerektiğini görüyor, yolumuzun doğruluğuna ve Ulusumuza güveniyor, başaracağımıza yürekten inanıyoruz.

“
AKP iktidarının yıllardır bilinçli olarak sürdürdüğü eğitim ve sosyal yaşamı dinselleştirme politikaları ve eşlik eden kin ve nefret söylemleri milletimizi öylesine böldü ki, artık acıları ve sevinçleri bile paylaşamaz, birlikte yaşayamaz olduk.
”

CUMHURİYETİN EĞİTİM DEVRİMLERİ

Eğitimin Devrimci Bakanları

Mustafa NECATİ, Dr. Reşit GALİP, Hasan Ali YÜCEL anısına...

Mustafa GAZALCI

Eğitimci, ADD Danışma Kurulu Üyesi

Amaç, bilimsel eğitim yoluyla laik Türkiye Cumhuriyeti'ni koruyup geliştirecek “fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür”, kısaca her bakımdan özgür kuşaklar yetiştirmektir.

Yüzüncü kuruluş yılını kutladığımız Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli Mustafa Kemal Atatürk'e göre kültürdür, eğitimidir. Bilindiği gibi önce emperyalizme karşı ulusal kurtuluş savaşı verilir. Savaş utkuyla sonuçlanınca halk egemenliğine dayanan laik Cumhuriyet kurulur.

Devrimin parlak yıldızı Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati, yine Milli Eğitim Bakanlığı yapan arkadaşı Vasıf Çınar'la birlikte önce cephede savaşırlar, “İzmir'e Doğru” adlı gazete çıkarırlar.

Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde ulusça kurtuluş sağlanır.

Cumhuriyeti kuranlar hiç zaman yitirmeden, kurtuluşu sürekli kılmak için eğitim devrimlerini gerçekleştirirler.

3 Mart Öğretim Birliği Yasası

Bu eğitim devrimlerinin ilki 3 Mart 1924'teki devrim yasasıyla birlikte çıkarılan Öğretim Birliğidir. O günkü adıyla Tevhid-i Tedrisat. Yani eğitimin laik, bilimsel bir temele, programa bağlanmasıdır.

Vasıf Çınar, Milli Eğitim Bakanındır. Bu yasaya dayanarak Osmanlı'nın dinsel eğitim veren medreseleri kapatılır. Medreselerin kapatılması, laik eğitimin yerleşmesi kolay olmaz.

Medreselerin ıslah edilerek sürdürülmesini ister kimi milletvekilleri, kimi kesimler. Ancak devrimciler karardır. Çağdışı eğitim veren, medreselerin laik Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim kurumları olamayacağı belirtilir.

Cehaleti kar (bilisizlik) yenmek, işe yarayan pratik eğitim için yeni okullar açılır. Başta ilköğretimde olmak üzere her eğitim aşamasında seferberlikler duyurulur.

Amaç, bilimsel eğitim yoluyla laik Türkiye Cumhuriyeti'ni koruyup geliştirecek "fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür", kısaca her bakımdan özgür kuşaklar yetiştirmektir.

Yeni Türk abecesi (Alfabe)

Eğitimin ikinci temel devrimi 1 Kasım 1928'de çıkarılan yeni Türk abecesidir (alfabe). Türk dilinin gelişmesi, herkesin kolayca okuma yazma öğrenmesi, bilimsel eğitimin yaygınlaşması için büyük bir hazırlıktan sonra devrimci bir anlayışla yeni Türk abecesi yaşama sokulur.

Halka, her meslekten, her yaştan insana yeni abece'yi öğretmek, pratik alışkanlıklar kazandırmak için Millet Mektepleri (Ulus okulları) açılır. Mustafa Kemal, 24 Kasım 1928'de başöğretmenlik sanını alarak kara tahta başına geçer.

Tüm hazırlıkları yapan, Millet Mekteplerini açan Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati 22 Nisan 1928'de yaptığı konuşmada şunları söyler:

"Hepiniz kabul edersiniz ki, milli eğitim sorunu baştan sona dek bir bilim ve uzmanlık sorunudur. Milli eğitimde atılacak her adım incelemeyi, denemeyi ve ayırt etmeyi gereksinir."

Mustafa Necati

Mustafa Necati kısa sayılabilecek Milli Eğitim Bakanlığı döneminde (1925-1928) devrimsel nitelikte atılımlar gerçekleştirdi:

- İnsana dönük 1926 ilköğretim programının yapılması.
- Karma eğitimin (kız-erkek bir arada) başlatılması.
- 1926'da Kayseri Zencidere, 1927'de Denizli'de Köy Öğretmen Okulları, 1926'da Gazi Öğretmen Okulu açılması.
- Öğretmenliğin toplumsal saygınlığının sağlanması.
- Yurtdışına öğrenci gönderilmesi.

Ne yazık ki devrimci Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati, Millet Mektepleri aracılığıyla milyonlarca insana okuma yazma öğretilmesini göremez. 1 Ocak 1928'i 1929'a bağlayan yılbaşı gecesi apandisit ameliyatı sonucunda kurtarılamayarak 35 yaşında yaşamdan ayrılır.

Atatürk "Ne büyük evlattı" diyerek ardından gözyaşı döktüğü Milli Eğitim Bakanısı Mustafa Necati.

Dr. Reşit Galip

Devrimler durmaz elbet. 1932'de andımızı yazan Dr. Reşit Galip yine Mustafa Kemal Atatürk'ün desteğiyle 1933 İstanbul Üniversitesi reformunu gerçekleştirdi.

Ne yazık ki köycü Dr. Reşit Galip de geçirdiği hastalıklardan dolayı 41 yaşında yaşamını yitirir.

Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan döneminde büyük eğitimci İsmail Hakkı Tonguç İlköğretim Genel Müdürlüğüne getirilir. (1935) Başta Atatürk ve Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan'ın desteğiyle Tonguç ve arkadaşları Köy Eğitimcileri kursunu (1936), Köy Öğretmen Okulları (1937) açarlar. Üretici eğitim yapan bu kurumlar Köy Enstitüleri'nin ilk basamakları sayılır.

Köy Enstitüleri, aydınlanma

Atatürk'ün ölümünden sonra görevden ayrılan Saffet Arıkan yerine Milli Eğitim Bakanlığına Hasan Âli Yücel getirilir. (1938) Yücel-Tonguç iş birliği Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün desteğiyle ezberci eğitime karşı üretici eğitim sistemini öngören 17 Nisan 1940'ta Köy Enstitüleri kuruluş yasası çıkarılır.

Ayrıca Rüştü Uzel önderliğinde mesleki ve teknik eğitim alanında büyük ilerlemeler sağlanır.

Hasan Âli-Yücel

Devrimci Hasan Âli Yücel döneminde yapılan işleri saymakla bitmez:

1939 yılında ilk Milli Eğitim Şurası'nı toplanması.

Köy enstitülerine öğretmen yetiştirmek için 1942 yılında Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü kurulması.

1942 yılında TBMM'de kabul edilen 4274 sayılı "Köy Okulları ve Köy Enstitüleri Teşkilat Kanunu" ile Köy Enstitüsü öğretmenlerinin görev ve yetkileri belirlendi.

Köy enstitüsü sistemi sayesinde; 17 bin 346 öğretmen, 8 bin 675 eğitmen, bin 599 sağlık memuru, 213 Yüksek köy enstitülü yetiştirilir.

Hasan Âli Yücel döneminde Köy Enstitüleri dışında eğitim ve kültür yaşamımızı geliştiren daha birçok işler yapılır.

İşte bu işlerin kimileri şunlardır:

- 1939 On Yıllık Yayım Sergisi, Birinci Milli Eğitim Şurası, Birinci Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nin açılması.
- 1940 Nurullah Ataç, Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, Sabahattin Ali, Enver Ziya Karal gibi ünlülerin çalıştığı 496 adet dünya soyyapıtı (kласіği) Türkçeye kazandıran Tercüme Bürosu'nun çalışmaları.
- 1940 Ankara Devlet Konservatuari'nin kurulması.
- 1941 Ansiklopedi ve dergi çıkarma seferberliği.
- 1941 Birinci Coğrafya Kongresi'nin toplanması.
- 1941 Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı'nın kurulması.
- Dilde özleştirme çalışmaları.
- 1944 Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün kurulması.
- 1945 Londra'da yapılan UNESCO toplantısında Hasan Âli Yücel'in Türkiye'yi temsil etmesi.
- 1946 Beden Eğitimi ve Spor Şurası'nın toplanması.
- 13 Haziran 1946'da 4936 Sayılı Üniversiteler Yasası'nın çıkarılması.
- 5 Ağustos 1946 Milli Eğitim Bakanlığı'ndan ayrılması.

Hasan Âli Yücel bakanlıktan ayrıldıktan sonra da üretmeyi sürdürür.

Ancak 26 Şubat 1961'de Hasan Âli Yücel de aramızdan ayrılır.

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), doğumunun 100. yılı nedeniyle 1997 yılını "Hasan Âli Yücel" yılı olarak duyurdu.¹

Aydınlık Gelecek Bilimsel Eğitimde

Hasan Âli Yücel'den sonra Milli Eğitim Bakanlığına Reşat Şemsettin getirilir. Öğretim Birliği içinde verilen laik ve bilimsel eğitimden ödünler verilir. İsmail Hakkı Tonguç ve arkadaşları görevden alınır. Köy Enstitülerinin özgün ilkelerine son verilir. Köy Enstitülerine öğretmen yetiştiren Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü 1947'de Demokrat Parti'nin iş başına gelmesiyle 1954'te de Köy Enstitüleri öğretmen okullarıyla birleştirilerek temelli kapatılır.

12 Eylül 1980'den sonra zorunlu din dersleri konur.

Uzun uğraşlardan sonra 1997'de olumlu bir adım olarak 8 Yıllık Zorunlu Eğitim getirilir.

21 yıldır ülkeyi yöneten AKP, laik Cumhuriyet eğitim anlayışını adım adım dinselleştirir, özelleştirdi.

Mustafa Necati, Hasan Âli Yücel döneminde temeli atılan Cumhuriyetin laik, bilimsel eğitim anlayışı AKP'nin 2012'de 4+4+4 yasasıyla değiştirildi. Bu düzenlemeye göre seçmeli din dersleri artırılarak eğitim daha çok dinselleştirildi.

AKP bununla da yetinmedi, Diyanet İşleri Başkanlığı ve tarikatlarla eğitim alanında iş birliği yaptı. Çevreme Duyarlıyım, Değerle Sahip Çıkıyorum (ÇEDES) adlı bir projeye okullara imam ve din görevlisi görevlendirdi. Okul ile caminin işlevi birbirine karıştırıldı.

Karma eğitim tartışmaya açıldı. Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), tarikatlar Milli Eğitim Bakanlığını kuşattı.

Bütün bu eğitimde dinselleştirme ve özleştirme çabalarına karşın laik Cumhuriyet eğitimi ayakta kalıyorsa bunun nedeni Cumhuriyetin ilk yıllarında sağlam atılan eğitim devrimleridir.

Ülkemizin aydınlık geleceği bu devrimler doğrultusunda yeniden Atatürkçü, laik, bilimsel eğitim anlayışındadır.

¹ Mustafa Çıkar, Hasan Âli Yücel ve Türk Kültür Reformu, TİB Kültür Yayınları, 1997.

TÜRKİYE’NİN ANAYASA SERÜVENİ

Anayasa Mahkemesi Krizi mi, Anayasal Düzen Krizi mi?

Prof. Dr. Korkut KANADOĞLU

Anayasa Hukuku Profesörü

Anayasa hukukunun kendine özgülüğü, Anayasa Mahkemesi’nin özel konumunu da tayin eder. Siyasal olanın diğer hukuk dallarına göre Anayasa Mahkemesi kararlarında daha yoğun yer alması, hüküm verirken hukuki yöntemler terk edilmedikçe Anayasa Mahkemesi kararlarını siyasallaştırmaz.

18. yüzyılda başlayan aydınlanma hareketleri egemenlik anlayışındaki din/devlet özdeşleşmesini sona erdirmiş, sonuçta teokratik değil, dünyevi iktidarı esas alan ve bu iktidarın merkezine bireyi koyan bir anlayış doğmuştur. Bu da anayasacılık anlayışının değişmesini ve günümüzdeki anlamını kazanmasını sağlamıştır. Fransız Devrimi ile Kıta Avrupası’nda anayasacılık anlayışı taşlanmıştır. İktidarın yoğunlaşmasına bir tepki olarak doğmuş olan anayasacılık özünde insan haklarının korunması amacıyla devlet iktidarının sınırlanmasıdır.

Yazılı anayasa yolu ile özgürlüklerin ve sınırlı siyasal iktidarın sağlanabileceği düşüncesinin evrenselleşmesi, anayasacılığın birinci dalgası olarak nitelendirilebilir. Bu ilk dalgayı, 1848’deki devrim hareketleri ve buna dayalı anayasacılık hareketleri izlemiştir. Anayasacılık hareketlerinin üçüncü dalgasını ise 1. Dünya Savaşı’nın ardından İmparatorlukların yıkılıp, yeni ulus devletlerin kurulduğu; monarşilerin yerini cumhuriyetlere bıraktığı dönemin anayasacılık hareketleri oluşturmaktadır. 1921 ve 1924 Anayasalarımız bu dönemdeki anayasalara birer örnektir.

1961 Anayasası ile öngörülen merkezileşmiş anayasa yargısı ve mücadeleci demokrasi anlayışıyla Türkiye, 2. Dünya Savaşı sonrası faşist rejimlerin ardından oluşan dördüncü anayasacılık dalgasını da yakalamıştır.

Göstermelik Anayasaya Geçiş

O günden bugüne anayasal norm ve toplumsal gerçeklik ilişkisinde bir türlü tam bir uyum sağlanamamıştır. 1961 Anayasası'nın tersine otoriteyi özgürlük karşısında tercih eden 1982 Anayasası'nda 2004'e kadar yapılan liberalleşme yönündeki değişikliklerle bu uyumun yakalanmasına çalışılmıştır. Fakat bu tarihten itibaren Türkiye, kendi siyasi gücünü korumak için siyasi kurumların şeklini bozan otoriter bir anayasacılıkla tanışmıştır. 2014-2017 yılları arasında anayasanın etkililiği ve bağlayıcılığının iktidar tarafından ortadan kaldırıldığı bir **anayasasızlaştırma modeli** yaşanmıştır. Nihayet patronlu/yozsalmış bir başkanlık rejimi öngörerek demokratik düzeni yok etmek için tasarlanmış olan 2017 Anayasa değişiklikleriyle **suistimalci anayasa modeline** geçilmiştir. Liberal anayasacılığın "iktidarı sınırlandırma" klasik işlevi bozulmuş, mevcut iktidarın hegemonyasını tescile ya da meşrulaştırmaya yarayan anayasa, "otoriterizmi meşrulaştırmanın örtüsü" durumuna gelmiştir. Bu tablo bir "seyirlik anayasa" (constitutions-spectacles) ve anayasacılığın çöküşünden başka bir şey değildir.

Anayasa hükümleri bireysel ihtiyaç ve çıkarlar için yönlendirilmeye açık; iktidarı sınırlandırır görünse de uygulamada bunun tersini yapan bir "tuzağa" dönüşmüştür. Bunun sonucunda Cumhuriyetin ikinci yüzyılına girerken Türkiye'de insan hakları, demokrasi, laiklik ve hukuk devleti açısından anayasal düzenin işleyişinde büyük sorunlar yaşanmaktadır.

Atalay Örneği

Atalay vakası bu büyük sorunların tipik bir yansımasıdır. Süreç kısaca şöyle özetlenebilir: Can Atalay hakkındaki yargı kararı henüz kesinleşmemişken Hatay milletvekili seçilir. Milletvekili sıfatını kazanmasına karşın Atalay'ın tahliye edilmemesi üzerine yapılan bireysel başvuruda Anayasa Mahkemesi (AYM), Atalay'ın "seçilme" ve "kişi hürriyeti ve güvenliği" haklarının ihlâl edildiğine karar verdi. Tahliye kararı vererek ihlali gidermesi gerekirken İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi dosyayı Yargıtay 3. Ceza Dairesi'ne gönderdi. Yargıtay 3. Ceza Dairesi ise AYM kararına uymayıp üstüne bir de AYM üyeleri hakkında suç duyurusunda bulunarak Türk hukuk ve yargı tari-

hinde ilk kez bu tür bir **Anayasa krizine** yol açmış oldu. Aslında Yargıtay'ın yargısal aktivizm yaparak bu krizi bilinçli olarak çıkardığı ve siyasi iktidarın da bu krizi siyasete tahvil etmek istediği bile ileri sürülebilir. Gerçekten de Yargıtay'ın klasik üslubunun dışında bir dil kullandığı, yayımlanmamış yüksek lisans tezlerine gerekli gereksiz atıflar yapılarak karara akademik bir hava kazandırmak istediği gözlenebiliyor. Ancak kararın içeriğine baktığımızda, Anayasa'nın 153. maddesinin emredici hükmünün nasıl aşılabildiğine ilişkin herhangi bir açıklama yer almıyor.

Yüksek Mahkeme niteliğinde olan Yargıtay, burada Anayasa'nın açık hükümlerine aykırı bir karar vermiştir. Anayasa'nın 153. maddesi gereği AYM kararları Resmî Gazetede hemen yayımlanır ve yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzelkişileri **bağlar**. Bu açık hükme karşılık herhangi bir yargı organının AYM kararına uymaması, **Anayasa'nın askıya alınması** demektir. Bu yönde keyfi bir karar alınması hukuki olmaktan ziyade siyasidir. Bu durum, yargı organının tarafsız ve bağımsızlığını ortadan kaldırması sebebiyle bir anomalidir.

Yargıtay, AYM kararlarının bağlayıcılığını düzenleyen en temel anayasa hükmünü uygulamayarak Anayasa'nın korunmasının güvencesi olan bireysel başvuru kurumunun da içini boşaltmıştır. Bireysel başvurunun ilk işlevi başvuranın subjektif haklarının korunmasıdır. İkincisi de temel hak eksikliğinin ortaya çıktığı alanda diğer mahkemeleri denetlemektir. Atalay vakası ile iki işlev de ortadan kalktı. Böylelikle standart bir temel hak korunmasına ilişkin gelecekteki beklenti de zedelenmiş oldu. Dolayısıyla tüm bu süreç Yargıtay tarafından Anayasa'nın askıya alınarak anayasal düzenin ortadan kaldırıldığı bir **yargı skandalı** olarak nitelendirilebilir.

Bir Anayasa Organı Olarak AYM

AYM her bir olayda devlet iktidarının sınırlarını koyarken, öte yandan siyasetin içinde gelişeceği alanı belirlemektedir. Bu denetimin diğer devlet organlarının sonraki tutumları üzerinde belirleyici bir etkisi bulunacaktır. Anayasa hukukunun kendine özgülüğü, AYM'nin özel konumunu da tayin eder. Siyasal olanın diğer hukuk dallarına göre AYM kararlarında daha yoğun yer alması, hüküm verirken hukuki yöntemler terk edilmedikçe AYM kararlarını siyasallaştırmaz. Bir anayasa organı olarak AYM, diğer organların yetkilerini anayasal sınırlar içinde kullanıp kullanmadığını denetler. Bu denetim siyasi değil **hukuksal bir işlevdir**.

Anayasa yargısı olan diğer devletlerde de bu konuda benzer tartışmalar yaşanmaktaysa da tepkiler AYM ile yasama organı arasındaki sınıra ilişkindir. AYM'nin geçmiş yıllardaki kararlarında yargısal aktivizmde bulunduğunu söyleyen hukukçular, gerekçelerini AYM'nin yasama organının yasama tasarruflarının arkasında yatan siyasi tercihlerini denetlediği iddiası üzerine şekillendirmişti. Bugün Yargıtay ve AYM arasında ortaya çıkan çatışma ise benzerine çok zor rastlanabilecek bir durumdur. Yargıtay, bireysel başvuru denetimi bağlamında yeri olmayan **"yerinde-lik"** kavramının sınırlarını istediği gibi eğip bükerek kendisine "hukuki" bir gerekçe yaratmaya çalışmış; ancak başaramamıştır. Zira yargı zaten siyasi tercihte bulunmaz.

Anayasamıza göre AYM ve Yargıtay'ın her ikisi de yüksek mahkeme olarak kabul edilse de konumları farklıdır. Anayasayı yorumlama yetkisi AYM'nindir. AYM'nin kararları diğer tüm organları, bu bağlamda yüksek mahkemeleri de bağlar. O zaman kararlarının etkisi açısından üstün olan AYM'dir. Yargıtay ise günlük yaşam ilişkilerini düzenleyen yasaları uygular, yorumlar. Atalay örneğinde görev alanları açısından bir çatışma yaşandı. Görev alanları itibarıyla Yargıtay kendi görev alanına girmeyen, anayasanın yorumuna, siyasi hayatın işleyişine dair alana girerek AYM'nin yetkisine tecavüz etti. Zira iç hukukta AYM kararları hem şekli hem de maddi açıdan **kesin hüküm** niteliğindedir. Bunun anlamı hiçbir mahkeme Yargıtay dahil AYM'nin kararını değerlendiremez, değiştiremez. Onun yerine geçerek karar alamaz. AYM kararları eleştirilebilir fakat yargı dahil herkes buna uymak zorundadır. AYM kararıyla birlikte iç hukuk yolu tüketildikten sonra AİHM'de sözleşmeye aykırılık iddiasında bulunulabilir ama iç hukukta anayasanın sözünü söyleyerek nihai karar verme yetkisi AYM'ye aittir. Oysa son yaşanan olayda Yargıtay, AYM üzerinde Anayasa'nın öngörmediği bir üstünlük iddiasında bulunmakta ve AYM'nin anayasal görevlerini yerine getirmekten alıkoymaya çalışmaktadır. Bu durumda Yargıtay'ın AYM'nin **yetki ve görev alanına tecavüz** ederek Atalay'a ilişkin aldığı karar yok hükmündedir. Onun için bu karar kapsamında yer alan suç duyurusu da yok hükmündedir.

Anayasa ve AYM'nin Geleceği

2017 Anayasa değişiklikleri sonucunda özellikle **kuvvetler ayrılığı** ilkesinin önemli ölçüde aşındırıldığı ortadadır. Yasama işlemlerinin yerini cumhurbaşkanlığı kararna-

melerinin aldığı, bütçe yetkisinin Cumhurbaşkanında bulunduğu, Cumhurbaşkanının TBMM'yi feshedebildiği ve yüksek yargıçların önemli bir bölümünün Cumhurbaşkanınca atandığı bir siyasal rejimin, kuvvetler ayrılığı ilkesiyle örtüşmediği ortadadır. Yargı makamlarının Anayasa'yı ve AYM kararlarını tanımamasıyla perçinleşen bu durum, ne yazık ki mevcut anayasal gerçeklik açısından kuvvetler ayrılığı ilkesinin bir illüzyon olduğu kanısını haklı çıkarmaktadır.

Böyle bir ortamda AYM'nin kaldırılmasına yönelik talepler dile getirilse de aslında istenen kurumları kendi işlevlerinden uzaklaştırıp iktidara hizmet eder bir noktaya getirmektir. Böylece kurum işlemez hale getirilir ve siyasi iktidarın görevde kalmasını sağlamanın bir aracına dönüştürülür. Bu tür bir uygulama **popülist anayasacılık** olarak adlandırılmaktadır. Popülist anayasacılığın örneklerinde bu popülist iktidarlar kendi siyasi ajandasına uymayan kurumları etkisiz hale getiriyorlar. Bunun bir örneğini Polonya'da yaşadık. Polonya'daki iktidar özgürlükçü kararlar veren Anayasa Mahkemesi'nin önce yapısını değiştirerek sonra da iptal kararı alması için nitelikli çoğunluk arayarak onu yasakçı bir mahkemeye dönüştürdü. Türkiye'de de benzer gelişmeler yaşanıyor.

Son olarak yeni anayasa tartışmalarına değinmek gerekirse böyle bir söylemle ortaya çıkılması anayasacılığın bir kez daha suistimal edilerek hak ve özgürlüklerin tümüyle güvencesiz hale getirilmesi sonucunu doğurabilecektir. Adil yargılanma hakkı, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü, ifade ve örgütlenme özgürlükleriyle beraber özellikle laikliğin bize kazandırdığı din ve vicdan özgürlüğünün son zamanlarda ağır bir tehdit altında olduğunu görüyoruz. Şöyle ki Anayasa'da öngörülen zorunlu "din kültürü" derslerinin bir dinin aşılmasına dönüştüğü hem AİHM hem de AYM tarafından tespit edilmesine rağmen uygulama aynı şekilde devam ediyor.

Yeni anayasa yapma koşullarının olmadığı günümüz Türkiye'sinde, en son 2017'de yaşanan olumsuz deneyim de dikkate alındığında, çoğunlukçu bir anlayışla milli irade kavramı da çarpıtılarak yeni bir anayasa yapılmasına karşı çıkılmalıdır. Bunun için de yurttaşların öncelikle Anayasa ve özgürlüklerin güvencesini oluşturan AYM'nin yanında durmaları ve bu önemli anayasal kurumun etkisizleştirilmesine karşı gelmeleri gerekmektedir.

MUAMMER AKSOY'UN BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ MÜCADELESİ

Öner TANIK

Genel Başkan Başkanışmanı

Muammer Aksoy'a göre demokrasi, "halkın, siyasi alanda fikir ve kanaat sahibi olması istikametindeki mücadelede eşit şart ve imkânlarla sahip olmasını" gerektiriyordu. Dolayısıyla radyo seçim yarışında eşitliği bozan bir unsurdu ve "ya her iki tarafa da verilmeli ya da her iki taraf da bunu kullanmamalıydı."

Muammer Aksoy, 1950'li yılların başından şehit edildiği 1990 yılına kadar, Demokratik Laik Sosyal Hukuk Devleti için, özellikle de "Tam Bağımsız Türkiye" için mücadelesini sürdürmüştür. Yaklaşık 40 yıllık bu süre içerisinde üniversitelerin özerkliği ve akademisyenlerin özgürlüğü için verdiği mücadele, Milli Petrol Davasındaki çabaları, Devrimci Öğretmenleri savunması, Anayasa ve Anayasal kurumların ülkemizde

siyasal bir kültür oluşturacak biçimde yerleşmesi yönündeki girişimleri, TRT'nin özerkliği ve laiklik karşıtlarına karşı verdiği mücadele kamuoyunda ses getiren son derecede etkin çalışmalar olmuştur.

Bu yazıda ise Muammer Aksoy'un öne çıkmayan bir yönünü, günümüzde de temel bir sorun olarak yaşanan Basın Özgürlüğü konusunda verdiği mücadeleyi anımsayacağız.

*

Radyonun önem kazandığı dönemin Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının yaşandığı yıllara denk gelmesi onun propaganda amacıyla kullanılan bir silaha dönüştürülmesine neden olmuştur.¹ Özellikle Almanya ve Sovyetler Birliği radyoyu ideolojik bir propaganda aracı olarak çok etkin kullanıyorlardı.

Türkiye’de ise çok partili yaşama geçilmesiyle birlikte radyonun gerçek etki alanı fark edildi. Radyo artık televizyonun yaygınlaştığı döneme kadar sürekli tartışılan, paylaşılmayan bir güç olacaktı.

DP iktidarı döneminde yapılan yerel ve genel seçimlerde radyonun, bir siyasi partinin yönetiminde olduğu zaman ne kadar güçlü bir silaha dönüşebileceği görüldü. Zaten radyonun kullanımı ile ilgili tartışmalar da bu yıllarda başladı. Seçimlerden önce siyasi parti liderlerinin devlet televizyonu olan TRT’ye kaç kez ve ne kadar süreyle çıktıklarına ilişkin tartışmaların temeli 1950’lere dayanmaktadır. Bir farkla, 1950’li yıllarda sadece gazete ve radyo vardı; bugün sosyal medya, televizyon, gazete ve radyo var...

Çok Partili Dönemde Radyo

DP iktidara geldikten sonra radyoyu etkili bir “telkin ve propaganda” aracı olarak değerlendirdi ve bu araçtan kendisi dışında hiç kimsenin yararlanmasını kabul etmedi.²

Muhalefet partilerinin radyodan yararlanma isteklerine Menderes daha 1951 yılında şu cevabı veriyordu: “*Fakat bilsinler ki Hükümet icraatını kötülemek ve hükümete sövmeye asla müsaade etmiyeceğiz*”³

Menderes’in bu sözü, 1954’te yürürlüğe giren “**Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun**” ile gerçeğe dönüştü. Basın özgürlüğü önemli ölçüde sınırlandırıldı; gazeteler üzerindeki kontrol ve denetim arttı. Siyasi partilerin radyodan seçim propagandası yapma imkânı ortadan kaldırıldı. Kanuna eklenen bir madde, radyoyu sadece DP’nin sesini duyurur hale getirdi: “*Devlet ve hükümet işlerinde vazife alanların, bu işler etrafında yapacakları konuşmalarla, alakalı daire ve müesseselerin kendi faaliyetlerini gösterir şekilde yayınlayacakları her türlü matbuat, seçim propagandası mahiyetinde sayılmaz.*”⁴

1956’da adı biraz değiştirilerek daha da katılaştırılan ve basın özgürlüğünü önemli ölçüde zedeleyen bu Kanun sonunda muhalif

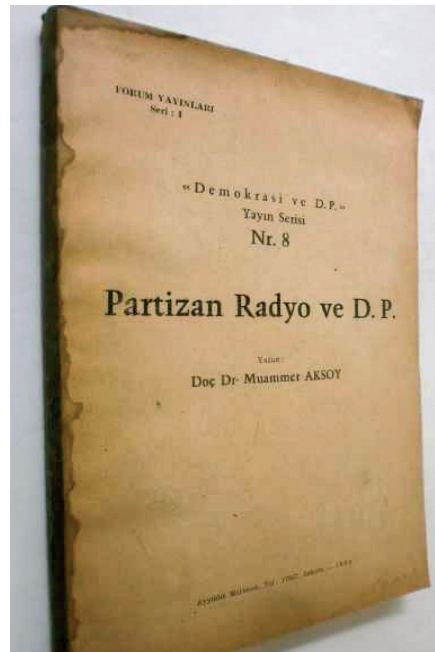

basındaki eleştiriler hız kazanırken basın davalarının sayısı da giderek arttı. Bu dönemde birçok gazete doğrudan Sıkıyönetim Komutanının “menettim” sözlerini içeren bildirilerle kapatıldı.⁵

İşte, Muammer Aksoy’a Partizan Radyo’yu yazdıran süreç böyle gelişti.

Muammer Aksoy ve Partizan Radyo

Konuğu Muammer Aksoy’u merkeze alarak irdelersek, onun, radyonun kullanımı ile ilgili tartışmaları “basın özgürlüğü” temelinde ele aldığını görürüz. Konuyla ilgili “Forum” ve “Kim” dergilerinde yazdığı yazıların yanı sıra, “**Partizan Radyo ve DP**” isimli 190 sayfalık bir kitap yayınlaması konuyu ne denli önemsediyi gösterir. Söz konusu kitap, bugün, o dönemi inceleyen yüksek lisans, doktora tezlerine ve bilimsel makalelere kaynaklık eden bir başvuru kitabı niteliğindedir.

Muammer Aksoy, kitabının başlangıç bölümünde, DP yöneticilerinin muhalefet yıllarında iken radyo konusunda verdikleri demeçlerden örnekler veriyor. Celal Bayar: “Talebimiz üzerine radyodan bizim de istifade ettirilebileceğimizi söylediler. Yaptıkları nedir bilir misiniz? Dört senede bir saat konuşmamıza müsaade edilecek; o da hükümet tarafından kontrol edilmek şartıyla. Görüyorsunuz ki, bu gibi meselelerde bile hep kendilerini düşünmektedirler. Bütün memleket meselelerinin mütalaasında vardıkları hal suretleri kendilerinin her ne pahasına olursa olsun ebedi olarak iktidarda ve ikbalde kalmalarını sağlayacak mahiyette tecelli etmektedir. İşte arkadaşlar, her şeyden önce mesele bu zihniyetin yıkılmasındadır. DP bu zihniyeti behemehâl yıkacaktır ve ondan sonradır ki, Anayasa tadilinde ve bütün memleket davalarında kendileriyle omuz omuza yürümek mümkün olabilecektir.”⁶

Muammer Aksoy bu demece karşılık şunları yazıyor: “Şimdi kendi kendimize soruyoruz: Muhalefete sadece seçimden seçime radyodan faydalanma hakkı tanımak, “ne pahasına olursa olsun ebedi olarak iktidarda ve ikbalde kalma hırsını ifade ediyorsa, bu hakkın dahi muhalefetten tamamen esirgenmesi ve üstelik bir de radyonun sabah akşam iktidar partisi için propaganda yayınları yapmasını, acaba hangi kelimelerle nitelendirmek gerekir?”⁷

Radyonun partizanca kullanıldığını ileri süren muhalefete DP yöneticilerinden Samet Ağaoğlu şu cevabı veriyordu: “Radyoda katıyen partizanlık yoktur. Bu haldeki radyo iktidarın elindedir diye bühtan etmek katıyen doğru değildir. 7 aydır İstanbul Radyosunda tek bir milletvekili konuşmamıştır. Ankara’da 12 milletvekili konuşmuş, bunların büyük bir kısmı demokrat partili, bir kısmı müstakil, bir kısmı da CHP’lidir.”⁸

“Radyonun partizan bir radyo olduğu iddiası neye dayanıyor? Bu iddiada bulunanların ellerinde delil yoktur ve olamaz. Ben kendilerine partizan radyonun vasıfları nedir diye sorarsam cevapları ne olacaktır? Radyoda Demokrat Parti ismi partilerden daha az geçmektedir. Parti Kongrelerine ait haberler ise, tam müsavî nispette verilmiştir. Eğer radyoyu partizanlıkla itham ederken, Başbakan ve Bakanların, Hükümet icraatına ait beyanatlarını kastediyorlarsa, Devlet radyosundan Hükümet icraatının anlatılması kadar tabii bir şey olamaz”⁹

Menderes de tıpkı DP’nin diğer ileri gelenleri gibi Radyo konusunda son derece katı görüşlere sahipti:

“Radyo, orta malı değildir. Radyoyu onlarla paylaşacak değiliz”

“...radyo kendi partilerinin elinde değildir diye, o memlekette demokrasi yok, hürriyet yok, demokrasi böyle olmaz, hürriyet böyle olmaz demek, hakikaten insafsızlık olur”

“Bu memlekette Devletin radyosunda, Devletin bir organı olan hükümet bu derecede küçük düşürülecek olursa, bir zaman sonra işlerin nereye varacağını tespit etmek mümkün olmaz”¹⁰

Muammer Aksoy’a göre demokrasi, “**halkın, siyasi alanda fikir ve kanaat sahibi olması istikametindeki mücadelede eşit şart ve imkânlara sahip olmasını**” gerektiriyordu. Dolayısıyla radyo seçim yarışında eşitliği bozan bir unsurdu ve “ya her iki tarafa da verilmeli, ya da her iki taraf da bunu kullanmamalıydı.”

Aksoy bu görüşünü şu örnekle açıklıyor:

“Bir yarışta gayri tabii olan, tarafların at arabası yahut otomobil kullanması değildir. İki taraf da yarışa aynı araçlarla katılma hürriyetine sahipse kimsenin şikâyet etmeye hakkı yoktur. Fakat yüzlerce kilometre devam edecek bir yarışa, bir taraf, kendisi otomobille girdiği halde, diğerinin motorlu araçlardan yararlanmasına engel olursa, sonunda galip çıkan tarafın, zaferden bahsetmeye ne dereceye kadar hakkı olduğu hususu, elbette ki münakaşa konusu olmaya mahkûmdur. Ya radyodan hiçbir taraf faydalanmaz yahut her iki taraf da faydalanır. Bir taraf, devlet radyosunu eline alıp, her gün çeşit çeşit ve saatlerce en çıplak, en kaba bir parti propagandası yapsın – hem de dini dahi siyasete alet ederek- diğer taraf ise kendi görüşünü, seçim günlerinde bile halka birkaç dakikacık bildirmeye mezun olmasın, ondan sonra da seçim eşitliğinin varlığı iddia edilebilsin! İşte buna imkân yoktur!”¹¹

Aksoy, idarenin tarafsızlığı ve idarenin meşruluğu ilkelerinin sistemli olarak baltalandığını, muhaliflere yönelik ağır tecavüzlerle dolu yayınlar yapıldığını, radyonun Demokrat Parti’nin kurduğu Vatan Cephesinin sözcüsü haline geldiğini ve kardeşi kardeşe düşman ettiğini belirterek, “Menderes’in pek sevdiği bir tabirle konuşursak, milletin bağına nifak tohumları atmak için daha elverişli bir metot bulunamazdı” diyordu.¹²

Bu nedenle, radyonun kullanımını suiistimal edenlerin suç işlediklerini öne sürerek, devletin radyosunu parti malı gibi kullanan, radyoda şahıslara hakaret eden, sistemli yayınlarla halkı muhalefet liderlerine ve milletvekillerine karşı tahrik eden radyo amirleri ve memurlarının da bu suça ortak olduklarını belirtiyordu.

Radyo ve Basın Özgürlüğü Konusunda Sonraki Gelişmeler

Muammer Aksoy'un sözcülüğünü yaptığı 1961 Anayasası'nı hazırlayan komisyon, radyo ve basın özgürlüğü konusunda köklü ve çağcıl değişiklikler getirdi.

Anayasanın 22. Maddesinde "Basın hürdür, sansür edilemez. Devlet, basın ve haber alma hürriyetini sağlayacak tedbirleri alır." ifadesi yer aldı. Anayasa Mahkemesi kurularak, Anayasa'da düzenlenen hükümlere aykırılığın yaptırım mekanizması oluşturuldu. 1961 Anayasası, 1924 Anayasası ile kıyaslandığında basınla ilgili haklara ve özgürlüklere daha ayrıntılı olarak yer veriyordu.

01 Mayıs 1964'te Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT), devlet adına radyo ve televizyon yayınlarını gerçekleştirmek amacıyla, özel yasayla özerk tüzel bir kişiliğine sahip olarak kuruldu.

Ancak 1971 Muhtırasıyla birlikte 1961 Anayasası özgürlükler aleyhine değişikliklere maruz kaldı ve basın özgürlüğü de bu değişimden nasibini aldı.

1972 yılında ise 359 sayılı TRT Kanunu'nda değişiklik yapılarak "özerk" olan kurum yapısı "tarafsız" bir duruma getirildi.

"Türkiye'nin siyasi ana davası Laiklik"

Muammer Aksoy, özerkliği elinden alınan TRT kurumu için, radyodan sonra bu kez de TRT'nin özerkliği için mücadele etti. O dönem de TRT hakkında yaptığı bir söyleşide özel TV'lerin kurulması konusunda öncelikle laiklik konusunun çözülmesi gerektiğini belirtmektedir:

"TRT'nin yapacağı yayınlar hiçbir suretle, hele siyasi alanda çeşitli görüşlerin yansıması ve kamuoyunun oluşumu bakımından asla tarafsız olamaz. Bu, benim en çok endişe ettiğim nokta. Bir de diyorsunuz ki tekel kalksın mı? Kalkabilirdi, eğer Türkiye'de en önemli sorun çözülsede idi. Bunu sayın Aysel Aziz size belirtiyorum, bütün inancım. 73 yaşına gel-

miş bir şahıs olarak siyasi hayattan hiçbir şey beklemiyorum ve beklemedim de bugüne kadar.

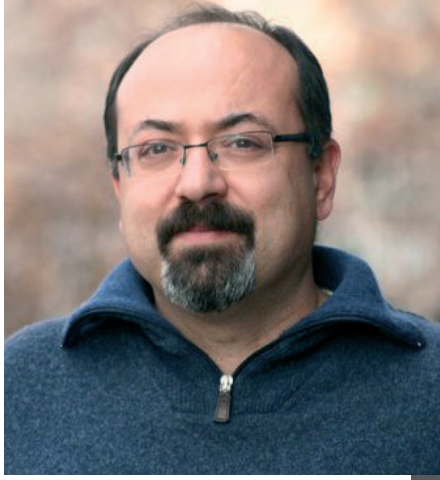
Türkiye'nin ana davası, siyasi ana davası laikliktir. Laiklik prensibinin kalkmış olduğu bir Türkiye, uygarlığın seviyesine, çağdaş uygarlığa ulaşamaz, buna imkân yoktur. Hiçbir Müslüman ülke yoktur ki laiklik esasını benimsemediği halde uygarlığa ulaşabilsin. Niçin? İslam dinini küçük gördüğümünden değil. İslam dininin bir özelliği var. Şeriatın yarısı ibadetle, itikatla ilgili, yarısı devlet düzeni ile ilgilidir. Medeni kanundan, ceza kanunundan ticaret kanununa kadar, neresi aklımıza gelirse bütün devletin düzenlemesi şeriatla ilgilidir. Şimdi, laiklik esastan ayrıldınız mı çağdaşı duruma düşmeye mecbursunuz. O halde laiklik Türkiye'de yaşama sorunudur, Türk Devleti'nin yaşama sorunudur. Laiklik ortadan kalktığı zaman intihar etmek demektir. Çok teşekkür ederim.¹³

Kaynakça:

1. Pelin Akdoğan, Türkiye'de Çok Partili Dönemde Radyo Ve İktidar, Yüksek Lisans Tezi, S.17
2. Kocabaşoğlu, U. (2010), "Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna", İstanbul, İletişim Yayınları, akt. Akdoğan, 2013
3. Partizan radyo ve DP, Muammer Aksoy 1960, s. 54-55
4. Aksoy, age, s.64
5. Ferhat Yıldız, Türk Anayasal Tarihi Çerçevesinde Basın, Özgürlüğü Üzerine Bir İnceleme, T.C. Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 2014, s.445
6. Celal Bayar, Adana, 06.01.1948, akt. Aksoy, Age.
7. Aksoy, age, s. 19
8. Aksoy, age, s.74
9. Aksoy, age, s.74
10. Aksoy age, s.68
11. Menderes, 1952, akt. Aksoy, s.
12. Menderes, 1954 akt. Aksoy, s. 55
13. Aysel Aziz, Muammer Aksoy'a Armağan, s.90

NAMLUNUN UCUNDAKİ GAZETECİLİK

Uğur Mumcu, Abdi İpekçi ve yitirdiğimiz tüm gazetecilerin anısına...

Orhan TÜLEYLİOĞLU

Araştırmacı - Yazar

“İsterler ki susalım; isterler ki yazdıklarımızın hiçbirini, hele bu dönemde yazılmasın. Bunun içindir ki, bizleri susturmak için türlü yollara başvururlar. Bizleri susturmak için başvurdukları ve ellerine yüzlerine bulaştırdıkları sinsi girişimleri ile ilgili ipuçları ellerimizdedir! Bunu da bilir, bunların açığa çıkmaması için köşelerinde kıvranıp dururlar. Evet, yazacağız, susmayacağız. Bütün yolsuzlukları, kaçakçılıkları, pislikleri, cinayetleri tek tek sergileyeceğiz.”

Ülkemizde araştırmacı gazeteciliğin öncüsü, gazeteci-yazar **Uğur Mumcu** neden öldürüldü?

Bu cinayetin ardında kim veya kimler vardı?

Bundan kim, ne için ve/veya kim için fayda sağladı?

Ne yazık ki, bu soruların yanıtları bugüne değin bulunamazken, cinayet tüm yönleriyle aydınlığa kavuşmadı.

“Hayata korkusuzca bakanlar, ölümden de korkmazlar” başlığı ile yayınlanan yedinci videosunda¹ Sedat Peker’in ortaya attığı en önemli iddialardan biri, Uğur Mumcu cinayetinde Mehmet Ağar’ın parmağı olduğuna yönelik iddia olmuştu. Peker konuyla ilgili olarak, “Uğur Mumcu bence şehittir. Neden öldürüldü? Öldürüldüğü zaman yazdığı yazılara bakın. Hep terör bölgelerinde uyuştur-

¹ Youtube, 24 Mayıs 2021

rucu tarlaları olur ve silah ticareti. Şehit olduğunda yanına ilk gelen kim? Mehmet Ağar. Katil hep ilk gelir. Ve eşine diyor ki: Ben buradan bir tuğla çekersem devlet aşağıya iner" ifadelerini kullandı.

Anımsayalım. 1993 yılında Uğur Mumcu öldürüldüğünde, dönemin İçişleri Bakanı Mehmet Ağar ile Uğur Mumcu'nun eşi Güldal Mumcu arasında bir diyalog geçmişti. Uğur Mumcu'nun avukatı Emin Değer'in de bulunduğu görüşmede, soruşturmadaki aksaklıkları gündeme getiren Güldal Mumcu'nun "Görüyorsunuz, bir sürü yanlışlık üst üste dizilmiş, önümüzde bir duvar gibi duruyor" sözlerine Ağar, "Altından bir tuğla çekerseniz hepsi yıkılır" yanıtını verdi. Mumcu'nun "Çekin, o zaman" sözlerine karşılık "Yapamam, mümkün değil" diyen Ağar'a, Mumcu, "O halde çekilin, başkası yapsın" dedi. Ağar'ın yanıtı netti: "Onu da yapamam." Bunun üzerine Güldal Mumcu "O zaman çekerler siz de altında kalırsınız" dedi.

Uğur Mumcu, o duvarı daha 70'li yıllarda görmüş ve bizi uyarmıştı. O duvarın tuğlalarından biri tarikat- siyaset- ticaret ilişkisiydi, biri terördü, bir diğeri ırkçılıktı, insan hakları ihlalleri, demokrasiye vurulan kelepçelerdi... Kontrgerilla, emek düşmanlığı, gericilik, irtica, savaş kışkırtıcılığıydı... Darbeler, adaletsizlikler, hukuksuzluklar, haksızlıklar, yolsuzluklardı... Mafyaydı, uyuşturucu ticareti, silah kaçakçılığıydı... Yoksulluk, sömürü, ayrımcılık, bölücülük, katliamlar, faili meçhullerdi... Emperyalizmin Ortadoğu'da oynadığı oyunlardı...

Uğur Mumcu, yaşamını bu duvarı yıkmaya, gerçekleri açığa çıkarmaya adanmıştı. Binlerce yazı yazdı, diziler hazırladı, söyleşiler yaptı. **Öldürüldüğü güne kadar kamuoyundan saklanmaya çalışılan gerçekleri bütün belgeleriyle ortaya koyarak hepimizi düşün-dürmeye, aydınlatmaya ve uyarmaya çalıştı.** Her çalışması karanlığa sıkılmış bir yumruk oldu. Ona göre, çağımızın en büyük suçu, haksızlıklara, adaletsizliklere çıkmayarak susmaktı. Bu bilinci paylaşmayan, paylaşmaktan korkan toplumlar, kendi çağının çok gerisinde kalmaya mahkûmdu.

Ülke sorunlarının hiçbir düşünce yasağı olmadan tartışılmasını isteyen Uğur Mumcu, doğru bildiği yolda, her türlü tehdide rağmen yürüdü. Bükülmeyen, tükenmeyen kalemi karanlık güçleri öfkeliyor, çileden çıkarıyordu:

"İsterler ki susalım; isterler ki yazdıklarımızın hiçbirini, hele bu dönemde yazılmasın. Bunun içindir ki, bizleri susturmak için türlü yollara başvururlar. Bizleri susturmak için başvurdukları ve ellerine yüzlerine buluştırdıkları

sinsi girişimleri ile ilgili ipuçları ellerimizde-dir! Bunu da bilir, bunların açığa çıkmaması için köşelerinde kıvranıp dururlar. Evet, yazacağız, susmayacağız. Bütün yolsuzlukları, kaçaklıkları, pislikleri, cinayetleri tek tek sergileyeceğiz."

Hasan Fehmi Bey

Türkiye'de ilk basın şehidi olarak tarihe geçen Hasan Fehmi Bey, Serbesti gazetesinin yazı işleri müdürü ve başyazarıydı. Yazılarında İttihat ve Terakki yönetimini eleştirdiği için Galata Köprüsünde vurularak öldürüldü.

Basınımızın verdiği bu ilk kayıptan sonra Sabahattin Ali, Abdi İpekçi, Ümit Kaftancıoğlu, Çetin Emeç, Turan Dursun, Musa Anter, Uğur Mumcu, Metin Göktepe, Ahmet Taner Kışlalı, Hrant Dink'in de aralarında olduğu 100'den fazla gazetecimiz karanlık odakların hedefi oldu.

Sabahattin Ali

1947 yılında Aziz Nesin ile Markopaşa'yı çıkarmaya başlamıştı. Haftalık siyasi mizah gazetesi olarak sunulan ve dört sayfa olan gazete ulusal bağımsızlıktan yana,

antiemperyalist çizgisiyle özgür düşüncenin ve demokrasinin evrensel ilkelerine işaret ediyordu. Her kapatılışında farklı adlarla yayını sürdürülen Markopaşa, beş yılda yedi ad, dokuz matbaa, yedi yayın yönetmeni değiştirmek zorunda kaldı. Bu gazeteler hakkında on altı dava açıldı. Yazarların mahkûm edildikleri süre toplam sekiz yılı aşırıyordu. Kısacası, gazeteyle ilgili hemen herkes cefa çekti. Sabahattin Ali'nin bir yazısı "Ne Zor Şeymiş" başlığını taşıyordu:

"Namuslu olmak ne zor şeymiş meğer! Bir gün Almanların pabucunu yalayan, ertesi gün İngilizlere takla atan, daha ertesi gün de Amerika'ya kavuk sallayan soysuzlar gibi olmak istemedik. Yalnız ve yalnız bir tek milletin önünde secdeye vardık. O da kendi, cefa-keş milletimizdir.

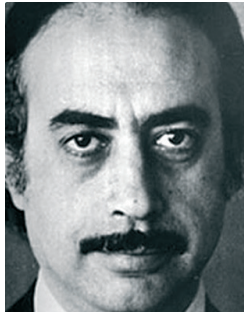
Meğer ne büyük günah işlemişiz! Kanunla, kanunsuz baskılar altında ezile ezile pestile döndük.

Bugünün itibarlı kişileri gibi kese doldurmadık, makam peşinde koşmadık. İç ve dış bankalara para yatırmadık, han, apartman sahibi olmak, sağdan soldan vurmak ve milleti kasıp kavurmak emellerine kapılmadık. Bütün kavgamızda kendimiz için hiçbir şey istemedik. Yalnız ve yalnız, bu yurdun bütün yükünü omuzlarında taşıyan milyonlarca insanın derdine derman olacak yolları araştırmak istedik.

Bu ne affedilmez suçmuş meğer! Neredeyse, yoldan geçerken mide uşakları arkamızdan bağıracaktılar: 'Görüyor musunuz şu haini! İlle de namuslu kalmak istiyor ve ahengimizi bozuyor...'

Çalmadan, çırpmadan, bize ekmeğimizi verenleri aç, bizi giydirenleri donsuz bırakmadan yaşamak istemek bu kadar güç, bu kadar mihnetli, hatta bu kadar tehlikeli mi olmalı idi?

Namuslu olmak ne zor şeymiş meğer! Bereket, zora katlanmasını bilen bu millet de namuslu."

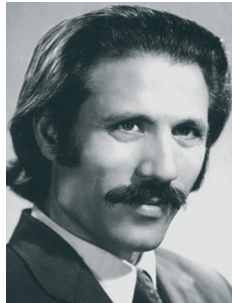
Abdi İpekçi

Milliyet gazetesi Genel Yayın Müdürü, gazeteci yazar Abdi İpekçi, 1 Şubat 1979 akşamı otomobiliyle evine giderken uğradığı silahlı sonucu yaşamını yitirdi. 1961

yılından başlayarak yazdığı başyazılarında laikliği, düşünce özgürlüğünü, çoğulcu ve eşitlikçi bir demokratik düzeni savunan İpekçi, terörün önlenmesi için iktidarla muhalefetin el ele vermesi gerektiği görüşü üzerinde duruyordu.

Ümit Kaftancıoğlu

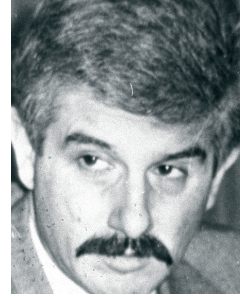
Yazar ve TRT Kültür Yayınları Bölümü prodüktörlerinden Ümit Kaftancıoğlu 11 Nisan 1980 günü, saat 08.20 sularında Mecidiyeköy'deki evinin önünde, kızı Pınar'ı

Esentepe Ortaokulu'na götürmek ve oradan da görevine gitmek üzere arabasına bineceği sırada, yaşları 18-20 arasında iki kişinin yayılım ateşine tutuldu. Sırtına ve göğsüne isabet eden 5 kurşunla ağır yaralanan Kaftancıoğlu, Şişli Hastanesi'ne kaldırıldı, ancak ameliyata alınmadan yaşamını yitirdi. Saldı-

rı sırasında Kaftancıoğlu'nun yanındaki 12 yaşındaki kızı saldırıdan yara almadan şans eseri kurtuldu.

Ümit Kaftancıoğlu, yürekli bir aydın, alçakgönüllü bir yazın eri, ülkemizde yetişen nadir değerlerdendi. Suçu, İnsanları, halkını sevmek, güzel bir dünya için yazmak, bunun için savaştı...

Çetin Emeç

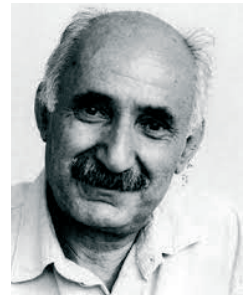
Gazeteci-yazar Çetin Emeç, 7 Mart 1990 günü, saat 9.20'de, İstanbul Sütlüce'deki evinden çıkıp arabasına bindiği sırada silahlı ve maskeli iki kişinin saldırısı sonucu öldürüldü.

Laiklik ve terör en çok duyarlı olduğu konulardı. Son bir ay, çek ve senet mafyası... Hayali ihracatçılar... PKK Ermeni terör örgütlerinin iş birlikleri gibi konular üzerinde durmuştu. Bütün hayatını, zamanını, tutkusunu mesleğine veren Emeç, "Basında Doğrular" başlıklı yazısında şunları söylüyordu:

"Basında kâr makinesi olarak çalışmak da var, hizmet müessesesi anlayışıyla hareket etmek de... Biz ilk gününden ikinci yolu seçenlerdeniz. Hep doğrudan yana tavır alırız, düşündüğümüzü yazarız. Kurusıkı tehditler kadar, gözü dönmüş saldırılara da pabuç bırakmayız."

Turan Dursun

Yazdığı şeriat karşıtı ve İslam dini ile ilgili yazılarıyla tanınan Turan Dursun, 4 Eylül 1990 günü evinin yakınlarında uğradığı silahlı saldırıda öldürüldü.

Sarı basın kartlı sahibi gazeteci-yazar Turan Dursun tüm ömrünü bilimsel uğraşlara adanmış, bilge bir insandı. İnsan aklının pranga altına alınmasına karşı mücadele ediyordu. Aydınlanma olmadan özgürlüğün olamayacağını, eşit bir paylaşımın olamayacağını, çağdaş hukukun olmayacağını, insan haklarının olamayacağını anlatıyordu. Laiklik yoksa kulluk başlar, kulluktan sonra da biat başlar, teslimiyet başlar ve bunların olduğu yerde hiçbir hak olmaz, diyordu.

Musa Anter

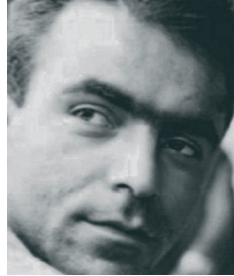
Halk arasında "Ape Musa" (Musa Amca) olarak anılan, gazeteci, yazar ve şair Musa Anter, 20 Eylül 1992 günü, Diyarbakır'da

kimliği belirlenemeyen bir kişinin açtığı ateş sonucunda olay yerinde hayatını kaybetti. Hayatının her döneminde barış yanlısı olarak bilinen Musa Anter, felsefe eğitimini yarıda bırakıp, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirmesine rağmen hiç avukatlık yapmadı. Yayıncılığa atıldı. Yazılar, şiirler kaleme alıp konferanslar verdi. Sık sık tutuklandı, sürgüne gönderildi. Uğur Mumcu Anter'in ardından şu satırları yazmıştı:

"Hangi ideoloji, hangi görüşü savunursanız savununuz, Musa Anter gibi insanlara saygı duymalısınız. Musa Anter, örneklerini son yıllarda sık sık gördüğümüz türden, devre göre kişilik ve görüş değiştiren ideoloji tüccarlarından değildi. Anter, yaşamını kendi davasına adanmış bir Kürt aydınıydı. Böyle bir insana kim kurşun sıkar? Kim kıyar 75 yaşını aşan bir yaşlı delikanlıya? Türkiye'yi bir kan gölüne sürüklemek ve Türk'ü Kürt'e, Kürt'ü Türk'e, Alevi'yi Sünni'ye, Sünni'yi Alevi'ye düşman etmek isteyenler!"

Metin Göktepe

Evrensel gazetesi muhabiri Metin Göktepe, 8 Ocak 1996 günü, Ümraniye E Tipi Cezaevi'nde meydana gelen olaylarda yaşamını yitirenlerin Alibeyköy'de

yapılan cenaze törenine, "Mutlaka ben izlemeliyim arkadaşlar" diyerek gitti. Ancak, "Sarı Basın Kartı" olmadığı gerekçesiyle ilçeye sokulmadı. Haberi izlemekte "ısrarcı" davranınca da gözaltına alındı ve yüzlerce insanla birlikte Eyüp Kapalı Spor Salonu'na götürüldü. Burada polislerin şiddetli cop darbeleriyle dövülerek öldürüldü.

Metin Göktepe, yaz, kış, yağmur, çamur demeden, evleri yıkılan insanların, cumartesi annelerinin, emekçilerinin, öğrencilerin, sistemle derdi olan herkesin yanı başındaydı. Nerede bir kitle gösterisi varsa orada olmuştu. Alevlerin, kurşunların arasından seken bir savaş muhabiri gibiydi. Tanıklar, Metin'i son gördüklerinde 'Ben gazeteciyim. Evrensel'de çalışıyorum' dediğini duydular. Metin Göktepe, haberini son nefesiyle imzaladı...

Prof. Dr. Ahmet Taner Kışlalı

Eski Kültür Bakanı, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi öğretim üyesi, aydınlanmanın savunucu ve Cumhuriyet gazetesi yazarı Ahmet

Taner Kışlalı, 21 Ekim 1999 günü sabah evinin önünde uğradığı bombalı suikast sonucu yaşamını yitirdi.

1990'ların başından başlayarak Cumhuriyet gazetesinde "Haftaya Bakış" köşesinde Kemalizm'i, laikliği, demokrasiyi, insan haklarını savunan ve eğitime önem veren yazılar yazan Kışlalı, "Terörün, güçsüzlerin başvurduğu bir yöntem olduğu" inancını, dersleri ve yazılarında sürekli vurguladı. ADD ve ÇYDD gibi Atatürkçü ve çağdaş aydınlıkçı derneklerin üyesi olarak Anadolu'nun en uç köşelerini giderek konferanslar verdi.

Hrant Dink,

Agos gazetesinin kurucusu, yayın yönetmeni ve başyazarı Hrant Dink, 19 Ocak 2007 günü, gazetesinin önünde uğradığı silahlı saldırı sonucunda hayatını kaybetti.

İstanbul'da Türkçe-Ermenice yayımlanan ilk gazete olan Agos, adını iki dilde ortak olan ve "sabanın toprakta açtığı, içine tohumun konulduğu ve bereketin fışkırdığı yer" deyişinden almıştı. Agos'un yayın hayatı içinde ufuk açıcı söylemleri ile giderek kamuoyunun dikkatini çeken Hrant Dink, Yeni Yüzyıl ve BirGün gazetelerinde de köşe yazarı olarak görev almış, yazılarında Türkiye'deki her etnik toplumun ortak ve barış içerisinde yaşaması gerektiğinin altını çizmişti.

Ülkemizde muhalif basın, anayasamızda yer alan "**Basın hürdür sansür edilemez**" hükmüne karşın hep baskıyla karşı karşıya kaldı. Gerçeklerden korkanlar, aklın üstünlüğüne tahammül edemeyenler basın ve düşünce özgürlüğünü hiçe saydı. Öldürülen gazeteciler halkın sesi olan gazetecilerdi. Güçlünün değil, haklının yanında durmuşlardı. Cinayetlerin yargı süreçleri kesintiye uğradı, planlayıcıları ortaya çıkarılamadı, birçoğu faili meçhul kaldı. Gazetecilerle birlikte öldürülen halkın umutları, düşleri, geleceğiydi...

NEDEN ADALET VE DEMOKRASİ HAFTASI?

Işık KANSU

Cumhuriyet Gazetesi Yazarı

Aydın öldürümleri, ilericilere yönelen eziyetler, arkadan hançerlenmeler, gencecik insanlar için kurulan darağaçları, softa kuyrukçuluğu, sömürgeci yaltakçılığı derken; Vardığımız nokta açık seçik ortadadır: Buyurucu sultanlığı hortlatan saray düzeni.

Düşünür Montaigne, bir değerlendirmesinde “Birini gözümle gördüm, ölmüş sanarak bir çukura atmışlardı, boynundaki ip hâlâ duruyordu” der ve anlamını sürdürür:

“Bu ipe onu bütün gece bir atın kuyruğunda sürüklemişlerdi. Öldürmek için değil, sırf eziyet etmek için, yüz yerine hançer saplamışlardı. Kendisi ile konuştum, bütün bunlara katlanmış, sonunda da kendini kaybetmiş, istedikleri sözü söylemektense bin defa ölmeye ahdetmiş.”

Bu küçük değini, aslında bizim demokrasi savaşımımızı, aydınların direncini anlatır bü-

yük ölçüde. 1923 Cumhuriyet devrimi sonrasında yaşanan gelgitleri anımsatır. Devrime yönelen karşı devrim ile çatışması da böyle ürküntü veren, insan ruhunu, toplumun geleceğini sarsan bir öyküdür.

Aydın öldürümleri, ilericilere yönelen eziyetler, arkadan hançerlenmeler, gencecik insanlar için kurulan darağaçları, softa kuyrukçuluğu, sömürgeci yaltakçılığı derken;

Vardığımız nokta açık seçik ortadadır:

Buyurucu sultanlığı hortlatan saray düzeni.

Demokrasinin boynuna ilmek geçirildiği, adaletin de çamura bulanmış bir çukura atıl-

dığını görüyoruz şimdi. Ve o çukurda debelene debelene yorgun düşüp bir türlü kurtulamayan: derince soluk almaktan, gözlerini güneşe çevirebilmekten uzak bir yığna ta nık oluyoruz...

Bilisiz kılınmış, kullaşmış, ruhunu teslim etmiş bir yığın...

Öte yanda yasaklar, korkular, gözdağları, cezalandırmalar, can acıtmalar, can almalar... Hepsi; yitirilmiş yüzyılları bir devrim ile aşabilmiş, dolayısıyla kendini bulmuş bir toplum kendisini yeniden kaybetmesi için.

Toplum kendisini kaybedecek ki, saraya oturan sultan kazansın.

Bilginin, birikimin, uygarlığın, dayanışmanın ve kardeşçenin üleşmenin öneminin kavranması unutulacak ki, saraydaki buyrukçu halkın tepesinde boza pişirebilsin. Yaşadıkça var olduğu, var oldukça yaşanabileceği gerçeği yok sayılacak, ölümün sonrası değil yaşamın ta kendisinin insanca ve insancıl değer-

lerle kana kana içilmesine izin verilmeyecek ki, sultanlık gücüne güç katsın.

Bu düzen sürer mi? Sürececek mi? Sürmez, sürmeyecek.

Nereden çıkarıyoruz bunu?

Bunca üzüntüye, sıkıntıya, baskıya karşın boyun eğiyor muyuz?

Eğmiyoruz.

Direncimiz tam mı?

Tam.

Düşlerimizle birlikte öldük mü, öldürebildiler mi?

Kanadık, çok kanadık; ama dirimiz hepsine yeter.

Bizi teslim alabildiler mi?

Alamadılar.

Adalet, demokrasi, özgürlük, eşitlik, kardeşlikte üsteliyor muyuz?

Üsteliyoruz...

Öyleyse dağ başını duman almış, yürüyelim arkadaşlar. Yolumuz var varacak...

KİM OLUR
BİZE
NE KADAR
YAKIN
OLUR
BİR COĞU
NE KADAR DA
ÖLÜ

31. ADALET VE DEMOKRASİ HAFTASI

UĞUR MUMCU SESLENİYOR
24 OCAK • 31 OCAK 2024

"Düşüncelerinden dolayı binlerce insandan hesap soran rejim, milyonlarca lira yolsuzlukları için bir tek gün soru sormazsa, düşünce suçu adı altında kimleri neden yargılamak istediği, neden bu amaçla yasalar hazırlattığı da belli olmaz mı?"

Uğur Mumcu

Özgürlüğün Bedeli
Cumhuriyet,
18 Kasım 1975

*Adalet
Demokrasi
Laiklik*
ADALET - DEMOKRASİ - LAİKLİK

31. ADALET ve DEMOKRASİ HAFTASI KATILIMCI KURULUŞLAR

ANKARA BAROŞU // ANKARA CUMHURİYET OKULLARI // ANKARA DAYANIŞMA DERNEĞİ // ANKARA TABİP ODASI // ANADOLU GÜÇ BİRLİĞİ KONFEDERASYONU // ATATÜRK DÜŞÜNCE DERNEĞİ // AVUKATLAR SENDİKASI // BAĞÇELİEVLER DENEME LİSESİ MEZUNLARI DERNEĞİ // BİRLİK KAMU-İŞ KONFEDERASYONU // CUMHURİYET GAZETESİ // CUMHURİYET KİTAPLARI // CUMHURİYET HALK PARTİSİ // ÇAĞDAŞ GAZETECİLER DERNEĞİ // ÇAĞDAŞ YASAMI DESTEKLEME DERNEĞİ // ANKARA ŞUBESİ // ÇAĞDAŞ YASAMI DESTEKLEME DERNEĞİ ÇANKAYA ŞUBESİ // ÇAĞDAŞ YASAMI DESTEKLEME DERNEĞİ ÜNİTİKÖY, ÇAYYOLU ŞUBESİ // ÇANKAYA BELEDİYESİ // ÇANKAYA KENT KONSEYİ // DİL DERNEĞİ // EĞİT-DER (EĞİTİMCİLER DERNEĞİ) // EĞİTİM-İŞ GENEL MERKEZİ // EĞİTİM-İŞ ANKARA 3. NO'LU ŞUBESİ // 29 EKİM KADINLARI DERNEĞİ // GAYA EKONOMİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ // GENÇ DÜŞÜNCE ENSTİTÜSÜ // KADIN VE MUCADELE DERNEĞİ // KEÇİÖREN CEMEVİ // KIZILIRMAK YEREL DERNEKLER FEDERASYONU // KOY ENSTİTÜLERİ VE ÇAĞDAŞ EĞİTİM VAKFI // MEDYA ARAŞTIRMALARI VE MESLEKİ GELİŞİM DERNEĞİ (MAGED) // MÜLKİYELLER BİRLİĞİ // NÜSÉD (NÜKLEER TEHLİKEYE KARŞI BARİŞ VE ÇEVRE İÇİN SAĞLIKÇILAR DERNEĞİ) // İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ BİRLİĞİ DERNEĞİ // ÖDÜT MEZUNLARI DERNEĞİ // PİR SULTAN ABDAL 2 TEMMUZ KÜLTÜR VE EĞİTİM VAKFI // SOSYAL DEMOKRASİ DERNEĞİ // SOSYAL DEMOKRAT AVUKATLAR DERNEĞİ // ŞİDDETSİZ TOPLUM DERNEĞİ // THAK (TÜRKİYE İNSAN HAKLARI KURUMU VAKFI) // TMMOB BİLGİSAYAR MÜHENDİSLERİ ODASI // TMMOB MİMARLAR ODASI ANKARA ŞUBESİ // TMMOB ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI // TOBAY (DEVLET TİYATROLARI, OPERA VE BALE ÇALISANLARI YARDIMLAŞMA VAKFI) // TOPLUMSAL BELLEK PLATFORMU // TÜKETİCİ HAKLARI DERNEĞİ // TÜM ÖĞRETİM ELEMANLARI DERNEĞİ (TUMOD) // TÜRK HUKUK KURUMU // TÜRK ÜNİVERSİTELİ KADINLAR DERNEĞİ // TÜRK KADINLAR BİRLİĞİ // TÜRKİYE BAROLAR BİRLİĞİ // TÜRKİYE GAZETECİLER SENDİKASI ANKARA ŞUBESİ // TÜRK TABİPLER BİRLİĞİ (TTB) // UĞUR MUMCU ARAŞTIRMACI GAZETECİLİK VAKFI (umcu) // ÜÇ FİDAN ÇİÇEKÇİLİK // YARICIĞAR SENDİKASI // YAYED (YEREL YÖNETİM ARAŞTIRMA YARDIM VE EĞİTİM DERNEĞİ) // YENİMAHALLE BELEDİYESİ // YÜKSEK TİCARET VE MARMARA ÜNİVERSİTESİ İİBF MEZUNLARI DERNEĞİ ANKARA ŞUBESİ

uğur mumcu ARAŞTIRMACI GAZETECİLİK VAKFI

Çankaya BELEDİYESİ

31. Adalet ve Demokrasi Haftası

Adalet Demokrasi Laiklik

*“Düşüncelerinden dolayı binlerce insandan hesap soran rejim,
Milyonlarca lira yolsuzlukları için bir tek gün soru sormazsa,
Düşünce suçu adı altında kimleri neden yargılamak istediğı,
Neden bu amaçla yasalar hazırlattığı da belli olmaz mı?”*

Uğur Mumcu
Cumhuriyet, 18 Kasım 1975

GAZZE'DE İSRAİL SALDIRILARI VE FİLİSTİN SORUNU

Dr. Ahmet Oğuz ÇELİKKOL

Emekli Büyükelçi, Irak Özel Temsilciliği,
Şam ve Tel Aviv Büyükelçiliği

İsrail'in bugün Batı Şeria'nın bazı bölümlerini işgal planları yapmasının ve Filistin sorununun iki devletli olarak çözümlenememesinin arka planında Batı'nın tutumunun yattığı açıktır.

Filistin sorunu 2.Dünya Savaşı'ndan bu yana, yani 75 yıldır devam etmektedir. Sorunu daha önce Filistin'de bir Yahudi devleti kurma isteklerinin ortaya çıkmasına, yani 19.yüzyılın başına taşımak mümkündür. Bu dönemde Yahudilerin önündeki en büyük engel Filistin'de Yahudi nüfusunun çok az olmasıdır. Bu nedenle 2 Dünya Savaşı arasındaki (1919-1938) yıllar Filistin'e çok yoğun bir Yahudi göçünün gerçekleştirildiği bir dönem olmuştur.

Kökleri çok eskilere giden Filistin Sorununda bazı dönüm noktaları bulunmaktadır. Bu dönüm noktalarından biri o dönemde Filistin'i yöneten Birleşik Krallığın bu topraklarda bir Yahudi devleti kurulmasını kabul etmesidir. *Balfour Deklarasyonu* 1917'de yayınlanmıştır. Esasında bu deklarasyon o dönemki Birleşik

Krallık Dışişleri Bakanı Balfour'un Dünya Siyonist Hareketi Başkanı Rothchild'a gönderdiği bir mektuptur.

Bu mektupla Filistin'i o dönemde yöneten Birleşik Krallık, Filistin'de bir Yahudi Devleti kurulmasını kabul etmiştir. Filistin Sorununda diğer bir dönüm noktası 1947 *Birleşmiş Milletler Taksim Planı*'dır. Birleşik Krallık, 2. Dünya Savaşından sonra Filistin Sorununu Birleşmiş Milletlere (BM) taşımıştır. O dönemde tamamen Batı ülkelerinin kontrolünde olan BM, Filistin'in bölünmesine karar vermiş; BM Taksim Planı'nın Genel Kurul'da yapılan oylamasında, o dönemde bağımsız olan tüm Arap ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu İslam ülkelerinin olumsuz oylarına karşı, kabul edilmiştir.

BM Taksim Planı, Filistin'i yüzde 53, yüzde 47 oranında Arap ve İsrail Devletleri olarak bölmüş, Kudüs'ü uluslararası bir şehir olarak kabul etmiş, Kudüs'ün yönetimi BM Kudüs Komitesine bırakılmıştır. Yahudilerin BM Taksim Planını kabul, Filistinlilerin ise reddetmesi üzerine ilk Yahudi-Arap Savaşı 1948 yılında patlak vermiş; 1948 yılında İsrail Devleti ilan edilmiş; yeni kurulan devleti ilk tanıyan ülkeler ABD ve Sovyetler Birliği olmuştur.

Böylece BM Taksim Planı da uygulanamamış, Kudüs şehrini batısı İsrail, eski şehir ve Harem-Şerif dahil doğusu Ürdün tarafından işgal edilmiştir. İsrail, 2 Arap-İsrail Savaşında, 1967'de Doğu Kudüs'ü işgal; 1981 yılında da ilhak etmiştir. İsrail'in 1981 yılındaki bu ilhak kararı BM tarafından tanınmamakta; Doğu Kudüs (Batı Şeria gibi) de İsrail'in işgali altındaki Filistin toprağı sayılmaktadır.

Çok uzun bir zamandır devam eden İsrail-Arap çatışması ve Filistin sorununda bir dönüm noktası da 1993 yılında meydana gelmiş; ABD'nin arabuluculuğuyla İsrail, o zamana kadar "terörist" bir örgüt olarak kabul ettiği El-Fetih örgütüyle, Norveç'te sürdürdüğü "gizli" müzakereler sonucu Oslo Anlaşmasını imzalamıştır. Oslo süreci sonucu Ramallah-Batı Şeria'da bir Filistin Yönetimi kurulmuş, Batı Şeria'nın bazı bölgelerinin yönetimi bu Filistin Yönetimine bırakılmıştır. Oslo Sürecinin amacı Batı Şeria ve Gazze'de, İsrail Devleti ile bir arada barış içinde yaşayacak, bir Filistin Devleti kurulmasıdır.

Ancak, bugün Filistin'de iki devletli çözümden giderek uzaklaşıldığı bir vakıdır. Burada, Oslo sürecinin bitirilmesinde, İsrail Başbakanı İzak Rabin'in bir Yahudi terörist tarafından 1995 de öldürülmesi bir dönüm noktasıdır. Rabin suikastından sonra İsrail adım adım iki devletli çözümden uzaklaşmış; İsrail seçmeni aşırı sağa kaymaya, iki devletli çözümden uzaklaşmaya başlamıştır. Bu gelişmede, 1990'larda Sovyetler Birliği ve Varşova Paktının çökmesinden sonra, eski Doğu Avrupa ülkelerinden İsrail'e Yahudi göçünün artmasının da rol oynadığına işaret etmek gerekmektedir.

Bugün İsrail'de tarihinin en aşırı hükümetinin bulunması, bu hükümetin iki devletli çözümden tamamen uzak olması bir tesadüf eseri değildir. Bırakın Gazze'de yönetimde olan Hamas'ı, İsrail artık iki devletli çözümü Batı Şeria'da kendi kurdurduğu Filistin Yönetimi ile bile konuşmamakta; Batı Şeria'da genişlemeyi iki devletli çözüme tercih etmektedir. İki devletli çözüm konusunda İsrail-Filistin Yönetimi görüşmeleri çok uzun zamandan beri kesiktir ve bu görüşmelerin başlatılması gerekmektedir.

İsrail, Batı Şeria'daki genişlemesini uluslararası hukuka çok açık bir şekilde karşı olan yerleşim birimleri yoluyla yapmaktadır. Bugün İsrail'in işgali altındaki Batı Şeria'da kurulan yerleşim birimlerinde 1 milyona yakın Yahudi yaşamakta, İsrail bu yerleşim birimleriyle Batı Şeria'yı doğrudan yönetimi altına sokmakta; iki devletli çözümü sadece bugün değil ileri dönük olarak da tehlike altına sokmaktadır. El Halil (Hebron) şehrinde geçmişte yaşananlar bütün Batı Şeria'ya yayılmaktadır.

İsrail'in bugün Batı Şeria'nın bazı bölümlerini işgal planları yapmasının ve Filistin sorununun iki devletli olarak çözümlenememesinin arka planında Batı'nın tutumunun yattığı açıktır. ABD ve onun arkasından giden ülkeler her ne kadar iki devletli çözümü desteklediğini, İsrail'in Batı Şeria'daki yerleşim birimleri politikasının uluslararası hukukun tam bir biçimde çiğnenmesi olduğunu kabul etseler dahi, İsrail üzerinde gerekli baskıyı yapmak bir yana, İsrail'e gerekli her türlü desteği sağlamaya devam etmektedirler.

İsrail bu desteğin devam edeceğini düşünerek uluslararası hukuku rahatlıkla çiğnemekte, Yehuda ve Samere olarak adlandırdığı bölgenin bir parçası olarak düşündüğü Batı Şeria'da genişleme politikalarını sürdürmektedir. 2024 yılındaki Başkanlık seçiminde yeni bir Biden-Trump çekişmesine doğru sürüklenen ABD'nin, mevcut şartlar altında İsrail'e baskı yapmak imkânın ne derece bulunduğu sorulması gereken bir sorudur. ABD iç politikasında Amerikan Yahudi lobisinin gücü arttıkça ABD-İsrail ilişkileri daha da anlaşılabilir bir hal almakta; Trump ve Biden için seçimlerde Yahudi lobisinin desteğini kazanmak kaçınılmaz bir duruma girmektedir.

ABD bugüne kadar BM Güvenlik Konseyinde 80'nin üzerine veto kullanmıştır. Bu vetoların büyük çoğunluğu Filistin sorununda ve İsrail'i korumak amacıyla kullanılmış; ABD, diğer 4 daimi üye gibi, yalnız kalsa da, BM Güvenlik Konseyi'ni kitlemekten kaçınmamıştır. Aynı durum son İsrail'in Gazze saldırıları sırasında yaşanmış; ABD, Gazze'de ateşkes ilanını isteyen karar tasarısını veto etmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin tıkanıp, karar alamadığı böyle durumlarda üye ülkeler aynı sorunu 2/3 çoğunlukla BM Genel Kurulu'na taşıyabilmektedir.

Ancak 15 üyeden oluşan BM Güvenlik Konseyi kararları üye ülkeler için bağlayıcı iken üye ülkelerin en az 2/3 çoğunluğunun oyu ile alınan BM Genel Kurulu kararları tavsiye niteliğindedir. Nitekim İsrail, daha önce çok kez yaptığı gibi, bu kere de BM Genel Kurul'unda alınan Gazze'de ateşkes kararına

da uymamıştır. Böylece BM, Güvenlik Konseyinin yapısı ve veto yetkisi sebebiyle, bir kez daha işlevsiz hale gelmiştir.

Filistinlilerin bölünmesinin İsrail'in işini kolaylaştırdığı açıktır. Bugün Batı Şeria'daki Filistin Yönetimi dışında Gazze'de Hamas yönetimi bulunmaktadır. İsrail, Gazze'yi 1967 Arap-İsrail Savaşında Mısır'dan ele geçirmiş; 2005 yılında tek taraflı olarak Gazze'den geri çekilmiştir. 2006 yılında Gazze ve Batı Şeria'da yapılan parlamento seçimini Hamas kazanmış, ancak yönetim Hamas'a verilmemiş, Hamas da Gazze'ye yerleşerek burada hükümet oluşturmuştur. Bugün İsrail gibi ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya gibi, çeşitli sebeplerle İsrail'e açık destek veren, ülkeler Hamas'ı bir terörist bir örgüt olarak tanımaktadır.

ABD'nin ve onu izleyen Batılı ülkelerin Hamas'ı (bu ara Lübnan'daki Hizbullah'ı) terörist bir örgüt olarak tanıırken, PKK'nın Suriye uzantısı PYD ile nasıl iş birliği yaptıkları da sorulması gereken bir soru olarak ortaya çıkmaktadır. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu ülkelerin çoğunluğu ise Hamas'ı (ve bu arada Hizbullah'ı) siyasi bir parti olarak tanımaktadır. Hamas'ın İsrail'i ise tanımadığı doğrudur.

Ancak şu unutulmamalıdır ki İsrail 1993'e kadar El Fetih örgütünü ile konuşmamış; El Fetih ve eski başkanı Arafat'a terörist muamelesi yapmış; daha sonra El Fetihle görüşerek, Oslo Anlaşmalarını imzalamış; El Fetih'e Batı Şeria'da geçici Filistin Yönetimini kurdurmuştur. Başbakan Netanyahu'nun, gerçek olmasa da Gazze saldırılarını başlatırken açıkladığı hedeflerin içinde Hamas'ın yok edilmesi gelmektedir. Bu amacın gerçekleştirilmesi çok zordur. Gazze'de Hamas bir şekilde yok edilebilse de Hamas'ı yaratan düşünce sisteminin Filistin'de devam edeceği açıktır.

Kaldı ki hiç kimse İsrail'den Hamas'la görüşmesini, iki devletli çözümü Hamas'la gerçekleştirilmesini beklememektedir. Başbakan Netanyahu ve seçmenleri kendileri 2 devletli çözümden uzaklaşmış, Batı Şeria'yı (en azından bir bölümünü) ele geçirme planları yapmaya başlamış; Batı Şeria'da Ramallah'ta İsrail'in kurdurduğu Filistin Yönetimiyle iki devletli çözüm görüşmelerini çoktan kesmişlerdir. Netanyahu, İsrail Başbakanı olduğu sürece, 2 devletli çözümün gerçekleştirilmesi çok zor görünmektedir.

1947 BM Taksit Planı Filistin'in İsrail ve Arap devletleri arasında kabaca yüzde 50 - 50 paylaşılmasını öngörmüştür. Bugün, Dünya ülkelerinin hemen tamamının desteklediği

gibi, 1967 sınırları içinde kalacak bir İsrail'le yan yana barış içinde yaşayacak (Batı Şeria ve Gazze'de) bir Filistin Devleti kurulabilme bu Filistin topraklarının kabaca yüzde 80 ve yüzde 20 oranlarında İsrail ve Filistin Devletleri tarafından paylaşılması anlamına gelecektir.

Ancak artık Başbakan Netanyahu ve onun gibi düşünen İsraili siyasi partilere oy verenler İsraili seçmenin buna bile razı olmadığı anlaşılmaktadır. Bu İsraili seçmenler Batı Şeria'nın bir bölümünü istemekte, Doğu Kudüs'ü Filistinlilere geri vermeyi ve İsrail ordusunun Şeria nehri vadisinden çekilmesini kabul etmemektedir. Başbakan Netanyahu aynı zamanda kurulacak olan Filistin Devletinin Ürdün ile sınırı ve ordusu olmamasını kabul etmemekte, Filistin Devletinin su kaynaklarını tamamını ve ekonomisini kontrol etmek istemektedir. Bu nedenle İsrail'in Filistin Yönetimi ile 2 devletli çözüm görüşmeleri uzun süreden beri durmuştur.

Hamas'ın Başbakan Netanyahu'nun sert olacak tepkisini bile bile Gazze'deki olayları niye başlattığı sorulan bir sorudur. Esasında 7 Ekim'den önce Filistin sorunun, 2 devletli çözümün unutulmaya başladığını, İsrail'in Batı Şeria üzerindeki baskısının ne kadar arttığını görenler bu sorunun cevabını da bilmektedir. Tabii her zamanki gibi esas kaybeden, acı çeken, ölen Filistin halkı olmaktadır.

Gazze'de bugün sivil Filistinlilerin kayıplarının 14 bini bulunduğu açıklanmıştır. Bu rakama İsrail'in havadan, denizden ve karadan bombardımanında yıkılan ancak kaldıramayan binaların altında ölen, ancak çıkarılamayanlar dahil değildir. Bununla beraber bu sayının 16 bini bulacağı tahmin edilmektedir. Gazze gibi 360 km²lik çok küçük bir alana sıkışmak zorunda bırakılan 2,5 milyona yakın Filistinli su, yiyecek ve yakıt yokluğu da yaşamakta, Gazze'deki Filistinli sivililerin çekmek zorunda bırakıldığı acılar artık, hükümetlerin olmasa dahi, Batı toplumlarının da dikkatini çekmeye başlamış görünmektedir.

Buna rağmen hala Gazze'de kalıcı ateşkesin sağlanamamasının Başbakan Netanyahu'nun ABD, İngiltere, Fransa, Almanya gibi ülke hükümetleri üzerindeki büyük etkisini ortaya koyduğu düşünülmektedir. Ateşkesin Gazze'deki sivil halkın yaşamasını, İsrail bombardımanından kurtulmasını, Gazze'ye yiyecek, su ve yakıt girmesini sağlayacağı muhakkaktır. Ancak Filistinlilerin (ve de İsraililerin) güvenli bir şekilde yaşaması ancak Filistin sorununun çözümüyle sağlanabilecektir.

8 MART'I ANMAK, ANLAMAK VE ANLATMAK...

 Neşe DOSTER
Araştırmacı Yazar

Ülke kan ve barut kokuları içinde kurtuluş mücadelesi verirken! Eğitimi, kadını, gençliği, kültürü, çağdaşlığı cumhuriyet projelerinin önüne, üstüne, oturtan Büyük devrimci olmasaydı! Yaktığı ateşle ülkemizin yol haritasını çizen ve bir ulusun uyanışına, kurtuluşuna, özgürlüğüne öncülük etmiş bir liderin cumhuriyete attığı silinmez imzalar olmasaydı! 100 yıl önce kadın hakları hayal bile edilmezken; bizi boşanma hakkına, velayet hakkına, mallar üzerinde tasarruf hakkına, miras hakkına, kadın-erkek eşitliğine kavuşturan Atatürk bu adımları atmasaydı! Ben bugün bu yazıyı yazabilir miydim?

Merkezine insanı, başına kadını, ortasına emekçi kadının çilesini, sonuna da yanıtını bulamadığım soruları koyduğum acılarla dolu kadın coğrafyasının hüznün atlasında dolaşırken çok çarpıcı öyküler dinledim. Çok etkileyici kahramanlar

tanıdım. Yoksulluğun ağır bedelini ödeyen, mutfaktaki yangınla boğuşan, isyanı, öfkesi, hayalleri, görmezden gelinen, içindeki zırhı, dışındaki surları, yüzüne kapanan kapıları, örülen duvarları ne kadar zorlarsa da açamayan kadınlar gördüm...

Tüm bu nedenlerden ötürü kadın ağırlıklı yazılar yazmak, konuşmalar yapmak, kitaplar kaleme almak bilinçli tercihim ve giderek vazgeçilmezim oldu. Her 8 Mart'ta konuyu gündeme taşımak, sütuna dökmek, okurla paylaşmak da giderek alışkanlık yarattı. Konu kadın ve sorunları olunca da iç dünyamda akan sular durmadı, dondu.

Ülke kan ve barut kokuları içinde kurtuluş mücadelesi verirken! Eğitimi, kadını, gençliği, kültürü, çağdaşlığı cumhuriyet projelerinin önüne, üstüne, oturtan Büyük devrimci olmasaydı! Yaktığı ateşle ülkemizin yol haritasını çizen ve bir ulusun uyanışına, kurtuluşuna, özgürlüğüne öncülük etmiş bir liderin Cumhuriyet'e attığı silinmez imzalar olmasaydı! 100 yıl önce kadın hakları hayal bile edilmezken; bizi boşanma hakkına, velayet hakkına, mallar üzerinde tasarruf hakkına, miras hakkına, kadın-erkek eşitliğine kavuşturan Atatürk bu adımları atmasaydı! Ben bugün bu yazıyı yazabilir miydim?

Bugün oy veriyor, ders veriyor, eğitim veriyor, para kazanıyor, ekonomik özgürlüğü olan bir kadın olarak istediğimi alabiliyorsam bunu kişisel çabamdan çok Atatürk'ün bana sağladığı haklara borçluyum...

Beni Kars'ın karlı dağlarından alıp bir balta-ya sap eden, ayağı yere basan ve kendi ayakları üzerinde duran bir yurttaş yapan, onlarca kitabın, binlerce yazının, yurt içi- yurt dışı yüzlerce konuşmanın alt yapısını hazırlayan adrese, yani Atatürk'e ve Cumhuriyet kazanımlarıma borçluyum...

Demem o ki; Başarılı her kadının ardında bir çift mavi gözün ışığı vardır. Ve o ışık bizi aydınlatmayı sürdürecektir. Nokta...

Gelelim günümüze!

Hayatın pahalı, canın ucuz, kadın yaşamının ise sudan ucuz olduğu; ayda ortalama 30 kadının öldürüldüğü, yüzlerce kadının sevdikleri(!) tarafından dövüldüğü günümüzde; ülkemizde baskın olan erkek egemen iklimin, eril siyasetin nelere yol açtığını bir kez daha düşünelim. "Baba nelere izin verir?", "Anne nelere daha çok karışır?", "Abi ne zaman karşı çıkar?", "Abla nerede itiraz eder?", "Eş niçin eleştirir?", "Evlat niye kafa tutar?", "Dost niye yüzünü buruşturur?" "Arkadaş neden arkadan konuşur?" gibi sorularla tutsak alınan kadınları düşünelim.

"Kadınla erkek arasında ne zaman eşitlik olur biliyor musunuz? Yeteneksiz kadınlar

da, yüksek mevkilere geldikleri zaman" diyen Fransa'nın ilk kadın başbakanı **Edith Cresson'un** bu çarpıcı sözünü bir kez daha kulağımıza küpe yapalım. En hoyrat haliyle özellikle kız çocuklarına dayatılan sözel, psikolojik, fiziksel şiddetle baş etmeye çalışan; dini, siyasi, toplumsal, ailevi, geleneksel adetlerle, kurallarla mücadele eden; çalışma hayatından, okuldan, kamusal alandan uzaklaşmamak için direnen kadınları anımsayalım.

Ekonomik, kültürel, sosyal dayatmalara direnebileceğimizi, bunları dayanışmayla aşabileceğimizi, kadını **Cumhuriyet Devrimi** atılımlarının temeline koyan **Atatürk'ün** bize sağladığı kazanımlarla sahip çıkmazsak, karanlık dehlizlerde kaybolup gideceğimizi, elimizden hoyratça çekilip alınan haklarımıza el sallayacağımızı bir kez daha hatırlayalım.

Saçını süpürge ederken saçlarından sürüklenen kadınların, çocuk gelinlerin, ürkek bakışlarla kuaför koltuğuna oturup, "Saçımı çok kısa kesin. Ele gelmemesi gerek!" diyen genç kadının iç acıtan sözlerini işitelim. Nüfusun yarısını oluşturan, tümünü doğuran, büyüten, eğiten, koruyan, kollayan kadınların, imza atmasını bilmeyen, ama dayak atmasını iyi bilenlerin elinde çarçur olan hayatlarına dokunmaya çalışalım.

Şiddet gören, tecavüze uğrayan, taciz edilen, namus- töre- kıskançlık sarmalında sıkışan kadınların, erkeklerin insafına bırakılmayacak, gazetelerin üçüncü sayfa haberlerine sığmayacak kadar önemli olduğunu haykıralım.

Her şeyin erkeklere ait ve onlara emanet edildiği ülkemizde, "Kadın eve! Erkek işe!" sözünün geçerli olduğu günümüzde, kaderini de, kederini de sessiz ve sitemsiz yaşayan, sonra da; bu dünyadan çekip giden, göçüp giden, kaçıp giden, kayıp giden, bıkip giden, küssüp giden, özetle yaşamadan ve yaşlanmadan ölüp giden hemcinslerimizi unutmayalım.

Aşsız evin, işsiz kocanın, hayalleri ve geleceği ellerinden alınan mutsuz ve umutsuz çocukların baskı ve şiddet olup kadını vurduğunu aklımızdan hiç çıkarmayalım.

“Elinde çekiç olan, herkesi çivi görürmüş!” sözünü esas alarak yola çıkanların; kadınları çivi görmediği bir ülke hayali kuralım!

Saçını ağartırken sevdiklerinin yüzünü de ağartan, 15 yaşında evlenip, 35 yaşında nine olan, varlık(!) kuyruklarında yokluğun çilesini dolduran, sofrada karnı hep tok olan, yufka yürekli olduğu kadar aslan yürekli kadınları, bizim kadınlarımızı selamlayalım...

8 Mart’ı adet yerini bulsun, laf olsun torba dolsun, ‘bakın size gün bile vermişiz’ gibi sıradan ve içi boş olarak görenlere! Çevre Günü, Sigaray Bırakma Günü, Komşuluk Günü vb gibi de algılayanlara! Ülkemizde ve dünyada tehdit, şiddet, taciz, baskı, dayak, hakaret dozunu artırmışsa bu hakka sahip çıkmak, savunmak, içini doldurmak zorundayız diye düşünüp harekete geçelim...

Hindistan’ın kurucusu Gandi’nin; “Size önce gülerler, sonra umursamazlar, daha sonra savaş açarlar, ama sonunda siz kazanırsınız” sözünü kulağımıza küpe yapıp takalım. Bu bilgece sözü kadınlar olarak, uzun ve zorlu yolculuğumuzda rehber sayalım.

Oscar Wilde’in; “Kimi silahla, kimi bir bakışla, kimi de sözle öldürür” sözünün ülkemizdeki versiyonlarının çok zengin olduğunu, pompalı tüfek, traktör altında ezme, tarım ilacıyla zehirleme, intihar süsü verme, parçalayıp gömme, yakarak ortadan kaldırma, camdan balkondan itme gibi yöntemlerin de ilave edildiğini unutmayalım.

1.5 milyarlık İslam coğrafyasında kadının yazgısını değiştiren tek laik ülke olan Tür-

kiye Cumhuriyeti’nin kırıklarla dolu karnesine göz ucuyla da olsa baktığımızda;

Namusun, namlusunu bize doğrulttuğunu, hesaplaşmanın, gözdağının, yok saymanın, görmezden gelmenin tavan yaptığını, kadın cinayetlerinin yüzde 1400 artış gösterdiğini, mahkemelelerin iyi hal indirimi yapmak için adeta yarışa girdiğini göz ardı etmeyelim.

Dekolteyi suç sayan ilahiyatçılarla, dayak atan kocayı evine yollayan polislerle, “kocandır,

döver de sever de” diyen hâkimlerle, “yuvandır katlan” diyen ana babalarla bugünlere geldiğimizi, karma eğitimi tartışarak, evlilik kredisiyle erken evliliği teşvik ederek, durmadan değiştirilen sistemle kızların eğitimi ni erken sonlandırarak kadının baştan yok sayıldığını hep akılda tutalım.

“Cinnet geçiren koca, karısını doğradı”, “kıskaçlık krizine giren adam karısını bıçakladı”, “aldatılan koca karısını boğdu”, “âşık olduğu kız kendisine hayır deyince tetiğe bastı”, “boşanmak isteyen karısının hem kardeşini, hem de anne ve babasını öldürdü”, “işsiz koca kendisinden para isteyen eşini kızgın şişle dağladı” şeklindeki başlıklarla kadın cinayetlerini son sayfalardan veren basını dikkate alalım.

Atasözlerimize göre; Babanın vurduğu yerde gül bittiğini, Kızını dövmeyenin dizini dövdüğünü, Cennet’in anaların ayakları altında olduğunu unutmamaya çalışalım!

“Anne gidince, mutfakta tıkırtı biter, ‘üşüme, geç kalma!’ diyen gider” sözlerinin sahibi Bekir Coşkun’a! “Annen yok kimsen yok, kimsen yoksa senin bir şeye istemeye hakkın da yok!” diyen Doğan Cüceloğlu’na! “Her eğitimli kadının bu Cumhuriyete borcu vardır!” diyen Türkan Saylan’a! Yerden göğe hak verip, onları rahmetle analım.

“Erkeğe hayır demeyin, çocuk doğurun, başınızı yerden kaldırmayın, her yeri bal dök yala kıvamında silip süpürün, yüksek sesle gülmeyin, susun, dinleyin konuşmayın, itiraz etmeyin!” diyenlerin sözlerini asla unutmayalım ve not alalım.

“İşe girip yaşamıma yön verdikten sonra çalışma hayatı bana özgüven ve ekonomik özgürlük sağladı. Üretmek beni güçlü kıldı, hayır demeyi öğrendim, ekonomik özgürlük kendimle gurur duymama neden oldu, o za-

man kaybettiğim yıllar için çok hayıflandım. Çalışmayanlara sesleniyorum çok zor ama imkânsız değil, bir yol bulmaya, bir yol açmaya çalışın" önerisinde bulunana Adanalı hemcinsimize kulak verelim.

"Her imdat dediğimde yanı başımda annemi buldum. Güç kaynağım o oldu. Aklıma koyduğumu yapan biriyim, öğrenmek için sormaktan asla çekinmem. İnsan isterse fırsat yaratabilir, sorunları, sıkıntıları aşabilir, çözüm yolları arayabilir. Ben öyle yaptım ve başardım. Şimdi eşim ve çocuklarım bana daha özel ve özenli davranıyor. Çünkü para kazanıyorum!" şeklinde konuşan Avcılar'da yaşayan emekçi kadının sözlerini önemseyelim.

Hayatımıza ulusal, küresel, evrensel, bölgesel ölçekte katkı sunan kadınları, hayatındaki ilkokulu evi ve annesinin öğretmenleri olan, içindeki incecik mizahı, derinlerde yatan ince sıyrıyı dile getiren, yazdıklarını güvenli gözlerle teslim ederken, güldüren, düşündüren, ağlatan güçlü kadınları örnek alalım.

Sırada düşündüren ve kaygılandırıran kırıklarla dolu kadın karnemiz var.

Kadını yıllar önce Cumhuriyet projelerinin temeline oturtmuş ülkemizin 2023 fotoğrafına bakınca;

Tek bir kadın bakanın bulunduğu 17 koltuklu bir bakanlar kurulumuz var. Adında kadın olan bakanlığın adının "Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı" olarak değiştirildiği!

600 sandalyeli Meclisimizde 121 kadın milletvekili var. Çoğunu görüp, tanımadığımız!

81 ilimiz var sadece üçünde kadın vali görev yapıyor. AFYON, NEVŞEHİR, BARTIN!

922 kaymakam var, 68'i kadın.

Ülkemizde 50 bin 498 muhtardan 1134'ü kadındır. Yani 100 muhtarın sadece 2'si kadındır.

İl ve ilçe bazında 922 belediye var. 41'i kadındır.

129'u devlet, 77'si vakıf olmak üzere 206 üniversitemizde 15 kadın rektör var.

Kadın profesör oranı yüzde 34, kadın akademisyen oranı yüzde 46. Yani müthiş bir özgüvenle kürsüleri dolduruyoruz, ama idari mekanizmalara getirilmiyoruz. Kadın dekan oranı yüzde 3.94

Sağlık sektöründe çalışanların yüzde 60'ı kadındır! Sağlık bakanlığına bağlı hastanelerde 120 bin hekim çalışıyor, kişi başına düşen doktor sayısında Avrupa'da son sıradayız.

200 bine yakın kadın mühendis var.

TSK'da görevli 40 bin subaydan 1400'ü kadındır.

700 kadın pilotumuz var. 300'ü THY'de görevli olan

Sadece İstanbul barosuna kayıtlı 60 bin üyeden 31 bini kadındır. 174 bin avukatın 83 bini kadındır.

Ülkemizi temsil eden 257 büyükelçiden 64'i kadındır. Kadın büyükelçi oranımız yüzde 27. Zambiya, Tayland, Malezya, Cezayir, Gürcistan büyükelçileri kadındır.

5 milyon devlet memuru var, OECD'ye göre kamuda en az kadın çalıştığı ülke Türkiye...

Her alanda öncü, örnek ve önder kadınlarımıza yenileri ekleneceğine önlerine set, duvar çekiliyor. Ülke nüfusunun yüzde 49.9'unu oluşturuyor, tamamını doğuruyoruz. İstihdamda erkeklerin yarısından daha azız. Yönetici kadın oranı yüzde 20.

Kutlama notu: Huzur ve güven veren ülke hayalimi koruyarak, geçmişimizdeki rol modellerimizden güç alarak, kadınlara ağıt yakılmayan nice 8 Mart'lara...

Laik Hukukun Simgesi Devrim Yasamız TÜRK MEDENİ KANUNU

Nazan MOROĞLU, LL.M.

İstanbul Kadın Kuruluşları Birliği (İKKB)
Koordinatörü

Kadınlar, 1900'lu yıllar açısından evlenme, boşanma, mal varlığı, miras gibi özel yaşamlarına ilişkin haklar açısından erkeklerle eşit haklara sahip olmuşlardır. Medeni Kanun, bu bakımdan ülkede demokratikleşmenin ilk adımı olarak nitelendirilir.

Cumhuriyetimizin kuruluşunun ardından ulusal egemenlik temelinde yaşanan büyük toplumsal dönüşümle eşitlik, kadın erkek eşitliği ve laik hukuk yolunda önemli kazanımlar sağlanmıştır. Eğitim başta olmak üzere, sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal yaşamla ilgili devrimlerle elde edilen kazanımlar, günümüz Türkiye'sinde çağdaş demokrasinin gelişmesinin temel taşlarını oluşturmuştur. Her devrim, hukuk devrimini de içerir ve her devletin hukuk sistemi o devletin temeline uygun düzenlenir. Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde kurtuluş mü-

cadelesinden itibaren "hakimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olduğu ilkesi benimsenmiş" ve 29 Ekim 1923 tarihinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti de ulusal egemenlik temeline dayandırılmıştır.

Bilindiği gibi, 1924 tarihli Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nda "Türkiye Devletinin dini, Dini İslâmdır" kuralı yer almasına rağmen, Hukuk Devrimi ile laik nitelikli devrim yasaları TBMM'de birbiri ardına kabul edilerek dine dayalı hukuk sisteminin terkedilmesi, yerine **laik bir hukuk düzeni kurulması** amaçlan-

muştır. Örneğin Medeni Kanun için İsviçre, Ticaret Kanunu için Almanya, Ceza Kanunu için İtalya, Anayasa için Fransa olmak üzere Kara Avrupası hukuk sistemi benimsenmiştir. Anayasa'da değişiklik yapılarak laiklik yolunda ilk adım 1928 yılında atılmış ve "devletin dini İslamdır" ibaresi kaldırılmış, daha sonra 1934 yılında kadınlara milletvekili seçme seçilme konusunda eşit haklar tanınmasının ardından 5 Şubat 1937 tarihinde **Anayasa'da laiklik ilkesine** yer verilmiştir. Laiklik 1961 ve 1982 Anayasalarımızın da değiştirilmez, değiştirilmesi teklif edilemez temel ilkesidir.

Bu yazıda, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde yapılan Cumhuriyet dönemi hukuk devriminin ilk akla gelen yasası olan "Medeni Kanun", kazanımlarımız ve günümüzde gelişen durumu ele alınacaktır.

I. Devrim Yasamız Medeni Kanun'un Getirdikleri

Hukuk devrimi denilince ilk akla gelen Medeni Kanun'un kabulüdür.

17 Şubat 1926 da kabul edilen ve 4 Ekim 1926'da yürürlüğe giren Medeni Kanun'un (Türk Kanunu Medenîsi'nin) özellikle Aile Hukuku bölümünde köklü bir hukuk devrimi yaşama geçirilmiştir.

Medeni Kanun ile erkeğin birden çok kadınla evlenebilmesi yerine **tek eşlilik**, erkeğin "boş ol" demesi ile sonuçlanan boşanma yerine, kadının veya erkeğin kanunda belirtilen nedenlere dayanarak boşanma davası açabilmesi ve **mahkeme kararı ile boşanma**, erkek çocuğun tam pay, kız çocuğun yarı pay alması yerine **kız ve erkek çocukların mirastan eşit pay almaları** kabul edilmiştir. "**Evlenme yaşı**" ve halen Anayasamızda devrim yasaları arasında korunan "**resmi nikah**" kuralı da kadın haklarının güvencesi olmuştur.

Kadınlar, 1900'lu yıllar açısından evlenme, boşanma, mal varlığı, miras gibi özel yaşamlarına ilişkin haklar açısından erkeklerle eşit haklara sahip olmuşlardır. Medeni Kanun, bu bakımdan ülkede demokratikleşmenin ilk adımı olarak nitelendirilir.

1926'da bir devrim kanunu olarak çıkarılan ve laik hukukun simgesi olan **Medeni Kanun'un Genel Gereğesinde bu devrimin anlamı ve değeri** özetle şu cümlelerle vurgulanmıştır:

"...insanlık yaşamı, her gün hatta her an esaslı değişikliklerle karşı karşıyadır. Bu değişiklikleri, yürüyüşü değişmez kurallar çevresinde saptamak ve dondurmak mümkün değildir. **Kanunları dine dayalı olan devletler kısa bir zaman sonra ülkenin ve ulusun ihtiyaç ve isteklerini karşılayamazlar.** Çünkü dinler

değişmez hükümler belirtirler. **Yaşam yürür; ihtiyaçlar hızla değişir ...** Değişmemek dinler için bir zorunluluktur. Bu bakımdan dinlerin sadece bir vicdan işi olarak kalması günümüz uygarlığının esaslarından biridir."

"...Yüzyılımız uygarlığına mensup devletlerin ilk ayırıcı nitelikleri **din ile dünyayı ayrı** görmektedir. Bunun tersi, devletin kabul ettiği din esaslarını kabul etmeyen kimselerin vicdanlarını baskı altına almak olur. Bunu yüzyılımızın devlet anlayışı kabul edemez. Din, devlet gözünde vicdanlarda kaldıkça saygındır. **Dinin hüküm halinde kanunlara girmesi tarihin akışında çoğu kez hükümdarların, zorbaların, güçlülerin keyif ve isteklerini tatmine aracı olması sonucunu getirmiştir.** Özellikle çeşitli dinlere mensup uyruklara sahip devletlerde tek bir kanunun bütün toplumda uygulanma yetkinliğini kazanabilmesi için bunun dinle ilişkisinin olmaması, ulus egemenliği için de bir zorunluluktur."

Medeni Kanun, Türkiye'de hukuk birliğini gerçekleştiren bir kanundur.

"...Medeni Kanun'un konusu olan yurttaşların özel yaşamlarını ilgilendiren olaylarda daha önce şeri hükümleri uygulanmakta idi. Ancak çeşitli konularda da farklı görüşler, farklı içti-hatlar vardı. Bunlar arasında bir birlik yoktu. Ülkemizde farklı dinlere, hatta mezheplere mensup insanlar için başka kurallar uygulanıyordu. Yabancılar için "adli kapitülasyonlar" denilen ayrıcalıklı kurallar geçerliydi.

Lozan Antlaşması'nda ülkemizdeki gayrimüslim azınlıkların özellikle kişiler hukuku ve aile hukukunda kendilerine özgü kuralları uygulayabilmeleri için özel hükümler vardı.

Türk Kanunu Medenîsi'nin İsviçre Medenî Kanunu'nun benimsenmesi yoluyla yapılması kararlaştırıldığında ülkemizdeki Musevî ve Hristiyan azınlıklar Adalet Bakanlığı'na başvurarak **Lozan Antlaşması'nın kendilerine tanıdığı haklardan feragat ettiklerini bildirmişlerdir.**

Bu, Türkiye'de daha Cumhuriyetin başlangıcında oluşabilecek bir farklı hukuk uygulaması halini ortadan kaldırmıştır. Böylece **Türk Kanunu Medenîsi, Türkiye'de hukuk birliğinin ve ulusal birliğin gerçekleşmesi yolunda çok önemli bir hukuk devrimi olmuştur.**

II. 1926 tarihli Medeni Kanun'dan 2002 tarihli Medeni Kanun'a

Bilindiği gibi Medeni Kanun yurttaşların günlük hayatını ilgilendiren, kişiler hukuku,

aile hukuku, miras hukuku ve eşya hukuku bölümlerinde yer alan kurallarla herkesin doğumundan başlayarak ölümünden sonrasına kadar özel yaşam ilişkilerini düzenleyen temel bir kanundur. Bu nedenle yaşamın değişen koşullarına uygun olarak kuralların da değiştirilmesi gerekir.

Medeni Kanun'un kabulünden sonra özellikle 1985 yılında Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesini onaylamasından itibaren kadınlar, kazanılmış haklarını daha ileriye taşıma mücadelesini hep sürdürmüşlerdir. Kadın dayanışması ve gücü ile de kanunda günün koşullarına uygun ciddi kazanımlar elde edilmiştir.

Kadın hukukçular ve kadın kuruluşları, başta *Medeni Kanun'da* günün koşullarına uygun "ailede eşler arası eşit haklar için" değişiklik taleplerini imza kampanyaları, yürüyüşler, bilimsel toplantılar ve yayınlanan raporlarla kamuoyuna ve meclise duyurmuşlardır. Bu süreçte ilk olarak 1992 yılında "evli kadının çalışabilmesini kocanın rızasına bağlayan madde" eşitliğe aykırılık nedeniyle Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir.

1997 yılında da *Kadının Soyadı* maddesinde değişiklik yapılmış "Kadın, evlenmekle kocasının soyadını alır" hükmüne

"Ancak evlendirme memuruna veya daha sonra nüfus idaresine yapacağı yazılı başvuruyla kocasının soyadı önünde önceki soyadını da kullanabilir" cümlesi eklenerek kadınlara kocanın soyadı önünde evlilik öncesi soyadını da birlikte taşıma hakkı tanınmıştır.

III. 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu

Yürürlük Tarihi: 1 Ocak 2002

Devrim yasamız 1926 tarihli Medeni Kanun'un günün gelişen koşullarını karşılayacak şekilde değiştirilmesi amacıyla "Medeni Kanun'un Vazgeçilmez Özü, Eskiye Sözü" başlığı altında yapılan yoğun çalışmalar sonucu 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu TBMM'de 22 Kasım 2001 günü kabul edilerek zama-

nın ihtiyacına uygun hale getirilmiştir. Ekim 2001'de Anayasa'nın 41. maddesinde de ailede eşitlik ilkesi benimsenmiş ve bu yolda yapılan değişikliklerle "Aile Türk toplumunun temelidir" kuralına "ve eşler arasında eşitliği dayanır" cümlesi eklenmiştir.

4721 sayılı yeni Türk Medeni Kanunu ile yapılan temel değişiklikler:

- Kanunun dili sadeleştirildi. Günümüz Türkçesine uygun hale getirildi.
- En önemli değişiklikler Aile Hukukunda yapıldı.

- **Aile içinde eşlere eşit haklar tanındı.** Eşit haklarla birlikte sorumluluklarda da eşitlik getirildi.

- **Evlenme yaşı** yükseltildi. Kadın ve erkek için eşit olarak 17 yaşın bitirilmesi koşuluna bağlandı. Olağanüstü durumlarda 16 yaşın bitirilmesiyle hakim kararıyla evlenmeye izin verilebilmesi kabul edildi.

- Eşler oturacakları konutu birlikte seçerler. Evlilik birliğini beraberce yönetirler. Evlilik birliğinin giderlerine emek ve malvarlıklarıyla katılırlar, kurallarına yer verildi.
- Meslek ve iş seçiminde diğer eşin izni gerekli olmadığı kabul edildi.
- Velayette eşit haklar getirildi.

Yoksulluk nafakasında eşit sorumluluk getirildi. Bilindiği gibi, 1926 tarihli Medeni

Kanun'da kadından nafaka istenebilmesi için "kadının hal-i refahta bulunması" yani ekonomik açıdan daha iyi durumda bulunması koşulu aranırdı. Yoksulluk nafakası talebi ve kaldırılması koşulları MK 175 ve 176. maddelerde düzenlendi.

- Kadının soyadı maddesi 1997 yılında değiştirilen şekliyle yeni kanuna aynen alındı.

Buna göre kadına evlendiğinde kocasının soyadını almakla beraber evlenmeden önceki soyadını da birlikte kullanabilme hakkı verildi. Ancak uygulamada Anayasa 10. maddesine dayanarak Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunan kadınların evlilikleri süresince sadece evlilik öncesi soyadını taşıma talepleri kabul edilmektedir. Bu kararlar sadece dava açan kadınlar hakkında uygulanmaktadır.

28 Nisan 2023 tarihinde ise Anayasa Mahkemesi Medeni Kanun'un "Kadının Soyadı" maddesini eşitliğe aykırılığı gerekçesiyle iptal etti. Anayasa Mahkemesi iptal kararının

9 ay sonra 28 Ocak 2024 tarihinde yürürlüğe gireceğine hükmetti. Bu süre içinde evlilik birliğinde "soyadı" açısından da eşlere eşit hakların tanınacağı bir düzenleme yapılması gerekiyor.

- **Evlat edinme** konusunda önemli değişiklikler yapıldı. 35 olan **evlat edinme yaşı 30'a indirildi**.

Küçüklerin evlat edinilmesi durumunda eşlerin çocuksuz olmaları koşulu **kaldırıldı**. 18 yaşından **küçüklerin evlat edinilmesi için 1 yıl süreyle bakımı ve eğitiminin** üstlenilmiş olması koşulu getirildi, evlat edineceklerin evlat edinme işlemi eğer çocuğun yararına ise hakim kararıyla gerçekleşecek. Evlat edilen ile evlatlık arasında **18 yaş fark** aranacak.

- **Aile konutu** hakkında yeni bir hüküm getirildi.

Medeni Kanun'un 194. Maddesine göre, *malın sahibi olan eşin, aile konutu ile ilgili herhangi bir hukuki işlem yapılabilmesi için diğer eşin açık rızası aranacaktır*. Evin maliki olmayan eş tapuya şerh koydurarak "aile konutu" olarak kullandıkları evin satılmasını veya ipotek verilmesini engelleyebilecektir.

- **Eşler arası mal rejimleri konusunda önemli değişiklik yapıldı:**

Eşlerin evlenmeden önce sahip oldukları ve evlilik süresince edindikleri malvarlıklarını yönetme, bunlardan yararlanma ve bunlar üzerinde her türlü işlem yapma usullerini belirleyen *yasal veya seçimlik mal rejimi kuralları yeni Medeni Kanun'un yürürlüğe girdiği 1 Ocak 2002 tarihinden itibaren geçmişe etkili olmaksızın hem mevcut evliliklere hem de yeni evlenecek olanlara uygulanması* kabul edildi.

Eşler kanunda yazılı seçimlik mal rejimlerinden birini seçmedikleri takdirde *yasal mal rejimi olan "edinilmiş mallara katılma"* kurallarına tabi olacaklardır. Noterde sözleşme yaparak seçebilecekleri "seçimlik mal rejimleri: *mal ayrılığı, paylaşımlı mal ayrılığı ve mal ortaklığıdır*".

Eşlerin tabi oldukları **mal rejimi türü, özellikle miras paylaşımını önemli ölçüde etkileyecektir**. Çünkü, *yasal mal rejimine tabi olunması* durumunda eşlerden birinin ölümü halinde öncelikle mal rejimi tasfiye edilecek, sağ kalan eşe bu tasfiye sonucunda edinilmiş malların yarısı verilecek, sonra belirlenecek tereke üzerinden mirasçılar, bu arada *sağ kalan eş de miras paylarını alacaktır*.

- **Miras Hukukunda sağ kalan eş'e**, miras hissesine mahsuben **evlilikleri süresince oturmuş** olduğu aile konutunun ve kullandıkları ev eşyalarının mülkiyetini isteme hakkının tanındı.

IV. Medeni Kanun'un Göz ardı Edilmesine Yönelik Girişimler...

2010 yılından sonra Medeni Kanun'daki **evlilik yaşı, resmi nikah, tek eşlilik** gibi kadın haklarının güvencesi olan kuralların **göz ardı edilmesi karşısında, 2 Aralık 2014** tarihinde İstanbul Kadın Kuruluşları Birliği tarafından bir milyon imza hedefiyle "**Medeni Kanunuma Sahip Çıkıyorum**" imza kampanyası başlatıldı.

İmza kampanyasının amacı; *kadını sadece anne rolü ile sınırlayan, kadını BİREY olarak görmeyen ve Medeni Kanun'u yok sayan anlayışın* devletin her kademesinde dile getirilmesi karşısında **Medeni Kanun'la** güvence altına alınmış hakları topluma bir kez daha hatırlatmaktır.

1 milyondan fazla imza toplandı. Sonraki yıllarda iktidar tarafından atılan geri adımlar İKKB'nin "**Medeni Kanunuma Sahip Çıkıyorum**" diye haykırışının haklılığını her defa bir kez daha gösterdi.

Medeni Kanun'dan geri adımlar giderek yoğunlaştı...

2015 ve 2016 yıllarında ilki Anayasa Mahkemesinin bir kararı, diğeri de TBMM'de kurulan bir araştırma komisyonu raporu gündeme geldi. 2017 yılında ise bir kanun değişikliğiyle Medeni Kanun'un *hukuk birliğini sağlama* kriterini *yok sayan bir resmi nikah uygulaması* başlatıldı.

2015 yılında Anayasa Mahkemesi "**dini nikahın ancak resmi nikahtan sonra yapıla-**

bileceği, aksi durumun suç oluşturacağına ilişkin” Ceza Kanunu 230. maddesinin 5. ve 6. fıkralarını iptal etmişti. Oysa evlenme akdinin **“evlendirme memuru”** önünde **resmi nikah** ile yapılması kadın ve çocuk haklarının, kadın-erkek eşitliğinin temel dayanağıdır. Aslında iptal edilen TCK Md. 230’daki kuralın amacı, **dini inançların kullanılarak kadın ve çocukların istismarının önlenmesidir**, dini merasim yapılmasını engellemek değildir!

2016 yılında TBMM’de kurulan “Aile Bütünlüğünü Olumsuz Etkileyen Unsurlar ile Boşanma Olaylarının Araştırılması ve Aile Kurumunun Güçlendirilmesi İçin Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Araştırması Komisyonu” raporu açıklanmıştı. Raporla, kadınların kazanılmış yasal hakları, **adeta aile bütünlüğünü olumsuz etkileyen nedenler olarak kabul edilmiş** ve bu hakların kaldırılmasına yönelik Medeni Kanun başta olmak üzere çeşitli kanunlarda değişiklikler yapılması önerilmişti. Rapor sadece iktidar partisi milletvekillerinin oylarıyla kabul edilmişti.

2017 yılında ise Medeni Kanun’un laik niteliğini, hukuk birliğini sağlama işlevini ortadan kaldıran bir yasa değişikliği yapıldı.

Nüfus Hizmetleri Kanununda 19 Ekim 2017 tarihinde sözde “vatandaşların evlenme işlemlerini kolaylaştırmak, daha kolay ve seri bir şekilde hizmet almalarını sağlamak” gerekçesiyle değişiklik yapıldı ve **il ve ilçe müftülüklerine de** evlendirme memurluğu yetkisi verildi. Müftülükler din işleriyle görevli makamlardır. Evlendirme memuru sıfatıyla sadece müftülere resmi nikah yetkisi verilmesi ise, diğer din ve mezhep mensuplarının yok sayılması nedeniyle **laiklik ilkesine aykırıdır ve hukuk birliği göz ardı** edilerek son yıllarda her açıdan ayrıştırılmakta olan toplumun “nikah” üzerinden de bölünmesine yol açacaktır.

Cumhuriyetimizin 100. Yılında, Medeni Kanun’un yok sayılmasına yol açan uygulamalara, “sil baştan yazılacak” gibi söylemlere ve bu yolda yasalarda yapılmak istenen değişikliklere ve uygulamalara tanık oluyoruz:

– Son yıllarda Medeni Kanun’un 175 ve 176. maddelerinde yer alan **yoksulluk nafakası** hükmünün “**erkeğin hayatının ipotek altına alınmaktan kurtarılması!!**” gibi bir gerekçeyle kaldırılması yukarıda değinilen TBMM araştırma komisyonu raporuyla gündeme taşınmıştır. Oysa **yasaya göre erkek tarafın nafaka alması önünde bir engel yoktur**, boşanan her iki taraf da nafaka talep edebilir. **Uygulamada genellikle boşanan kadının nafaka talep eden taraf olmasının nedenleri dikkate alınmamakta**, kadınların eğitimde

istihdamda ve karar verici konumlarda geri bırakıldıkları göz ardı edilmektedir.

– Arabuluculuk Kanunu’nda **İHTİYARİ** olduğu belirtilmesine rağmen, **Adalet Bakanlığınca, “Aile Hukukunda Zorunlu Arabuluculuk”** uygulamaya konulmak istenmektedir. Bunun **ailede ve toplumda ve özellikle kadınlar açısından yol açacağı sakıncalar ve mağduriyet** dikkate alınmalıdır.

– **Türk vatandaşlığı alan bir Afgan kökenli kişinin kimliğinde iki eşli olarak kayda geçildiğine tanık olundu.** Son yıllarda gerek ülke- içindeki savaştan kaçan Suriyelilerden gerek Taliban rejiminden kaçan Afganlardan birçoğunun Türk vatandaşlığına geçmiş olduğu haberleri basında yer almaktadır. Bilindiği gibi, Türk vatandaşlığı doğumla kazanıldığı gibi, sonradan Vatandaşlık Kanununda belirtilen koşulları yerine getiren bir yabancıнын başvurusu kabul edilirse, yetkili makamın kararıyla vatandaşlığa alınabilir. **Türk vatandaşlığını kazanan kişi de her Türk vatandaşının tabi olduğu yasal hak ve yükümlülüklerle ve Medeni Kanun’a da tabi olur.** Son günlerde basında yer alan bir haberden, **Afganistan’dan gelip Türk vatandaşlığı alan bir şahsın medeni durumuna, Afganistan’dayken evli olduğu iki eşinin de adlarının Nüfus ve Vatandaşlık İşleri sistemine girildiğini öğreniyoruz.** Oysa, ilgili **Nüfus Müdürlüğü görevlisi tarafından “Türk vatandaşı olan bir kimşenin Türk yasalarına uymasının ve Medeni Kanun gereğince tek eşli olarak yazılmasının zorunlu olduğu” bilgisinin verilmesi gerekirdi.** Yönetmelikte belirtildiği gibi, Nüfus ve Vatandaşlık Müdürlüğü görevlileri hizmetlerin yasalara uygun olarak yürütülmesini ve nüfus kütüklerinin düzgün bir şekilde tutulmasını sağlamakla yükümlüdürler.

Günümüzde özellikle iktidarın söylemlerinde **Medeni Kanun’un LAİK hukukun simgesi olma niteliğinin ve hukuk birliğini sağlama işlevinin yok sayıldığı görülmektedir.**

Cumhuriyetimizin 100. Yılında bu geri adımlar karşısında laik demokratik hukuk devleti olan Cumhuriyetimizi savunan herkesin ve özellikle kadınların Medeni Kanunumuza sahip çıkacağına inanıyorum.

BAŞÖRTÜSÜ TAKMADIĞI İÇİN OKULDAN ATILAN İSTİKLÂL MADALYALI KADIN KAHRAMAN

Lütfü KIRAYOĞLU
ADD Genel Başkan Danışmanı

Zehra Hanım'a, Millî Mücadele'deki istihbarat faaliyetleri için Garp Cephesi Komutanlığı tarafından bir takdirname gönderildi. Ayrıca savaştaki üstün hizmet ve fedakârlıklarından dolayı 10 Ağustos 1927'de İstiklâl Madalyası ile ödüllendirildi.

İslamiyet'le tanışması bin yılı aşan Türk Ulusu, türban adı verilen simgeyi kadınlarımızın kullanması gerekliliğinin dinsel bir yasaktan kaynaklandığını ancak 55 yıl önce öğrenebildi. (!) 1960'lı yılların ortalarına kadar dünyanın başka ülkelerinde de kadınların başına taktığı, annelerimizin eşarp ya da şarpa adını verdiği başörtüsünden saçın görünmesinin günah olduğu birdenbire

keşfedildi. (!) Yine üniversitelerimizde en "anarşik" eylem olan işgal, ilk olarak türban savunucuları tarafından Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ile gündeme girdi. Ülkemizin bitmez tükenmez dertlerine "deva" olarak sunulan siyasal partinin kurucusu Ali Babacan'ın halası Hatice Babacan'ın senato kararına rağmen derslere türban ile girmek istemesi üzerine uygulanan disiplin kararı,

15 Nisan 1968 tarihinde fakültenin işgali ile sonuçlanmış, bir gurup İlahiyat Fakültesi öğrencisi Dekan Prof. Dr. Hüseyin Yurtaydın'ı dövmeye kalkmış, Yurtaydın'ı saldırganların elinden Dil Tarih Coğrafya Fakültesi öğrencileri kurtarmıştı.

Türban o yıllardan bu yana bitmez tükenmez şekilde siyasetin de aracı ve konusu olmuştur. Elli yıldır türban konusunu bir özgürlük sorunu olarak ele alanlar, öğretim özgürlüğünün ellerinden alındığını iddia edenler, tarihin tozlu sayfalarını karıştırmayı hiç akıllarına getirmemişlerdir. Dahası "türban sorununu biz çözeriz" iddiasında bulunup, işi bu konuda yasa önerisinde bulunmaya kadar götüren "Ana Muhalefet Partisi" yetkilileri bile tarihimizin ilk başörtüsü mağdurunun 108 yıl önce Zehra adlı bir kız öğrenci olduğunu görememişlerdir. Tek farkla ki bu kız öğrencimiz başörtüsü taktığı için DEĞİL, TAKMADIĞI için okulundan atılmış ve öğrenim özgürlüğü elinden alınmıştır. Üstelik bu öğrencimiz sonraki yıllarda Ulusal Kurtuluş Savaşımıza verdiği büyük katkılar nedeniyle İstiklâl Madalyası sahibi olmuş, kurtuluştan sonra kadınlarımızın siyasal haklarını kullanan ilklerin başında gelmiş, sonrasında da türbana özgürlük konusunda yasa teklifi veren Atatürk'ün partisinde Belediye Meclisi üyesi ve Milletvekili olarak görev yapmıştır.

Adı tarihin tozlu sayfaları arasında kalmış, olasıdır ki bilerek unutturulmuş İstiklâl Madalyası sahibi kahraman bir Türk kadın siyasetçi, eğitimci Zehra Budunç'dan bahsediyoruz. Peki kimdir tarihimizin bu adsız kahramanı.

Zehra Budunç Kimdir?

1896 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı Selanik Vilayetinin merkezi Selanik'te doğdu. Babası Mustafa Hakkı Bey, annesi Servet Hanım'dır. 1905'te Üsküp Rüştîyesinden mezun oldu ve genç yaşta muallimlik yapmaya başladı. Kalkandelen, Tekirdağ, Dedeoğlu'da öğretmenlik ve idarecilik görevlerinde bulundu. Öğretmenlik yaptığı yıllarda Balkan Savaşları'nın başlaması nedeniyle İstanbul'a göç etti. Bursa Muradiye İnas Rüştîyesine (Bursa'da ilk kurulan kız ortaokulu) tayini çıktı ve Bursa'ya yerleşti. Eğitimini tamamlayıp öğretmenlik formasyonu almak istediğinden 1915'te işten ayrıldı. Dönemin kız öğretmen okulu olan İstanbul Dârülmualimât'a girdi. Öğrenciliği sırasında başörtüsü takmasının istenmesine karşı çıkan Zehra Hanım, başkaldırısı nedeniyle okuldan uzaklaştırıldı ve

eğitimini tamamlayamadı. Bir başka deyişle başörtüsü nedeniyle, ama başörtüsü takmayı REDDETTİĞİ için öğrenim özgürlüğü elinden alınan ilk kız öğrencimiz oldu.

Halide Edip Hanımla Arkadaşlığı

1915'te Bursa'daki bir konferansta Halide Edip Hanım ile tanıştı. 1915'te Suriye Valisi olan Cemal Paşa'nın isteği ile, Türkçe eğitim veren modern okulların açılması için çalışmak üzere Suriye'ye giden Halide Edip'in (Adıvar) yanında Suriye'ye gitti. Bir yıl Beyrut'ta öğretmenlik yaptıktan sonra Bursa'ya geri döndü.

Birinci Paylaşım Savaşı yıllarındaki öğretmen açığı nedeniyle Zehra Hanım diploması olmamasına rağmen öğretmenlik mesleğine döndü. Aralık 1917-Mart 1918 arasında İstanbul Üsküdar'da bulunan Mal Hatun Numune Mektebi'nde görev yaptı. 1919 yılında kardeşi Nâzike, Darülmualimat'tan arkadaşları Saime ve Leman Hanımlarla birlikte Bursa'nın Reyhan mevkiiinde "Bizim Mektep" adında özel bir okul kurdu. Daha sonra Bursalı Şefik Caddesi'ne (şimdiki Bursa Kız Lisesine çıkan cadde) taşınan okulun, ana, ilk ve orta kısımları bulunmaktaydı.

Kuvayı Milliye'nin İstihbarat Merkezi Okul

8 Temmuz 1920 tarihinde Bursa Yunanlar tarafından işgal edildi. Bursa'nın işgali çok acılı oldu. Bursa'nın bazı ünlü aileleri işgalcileri törenlerle karşıladılar. Bu ailelerin sosyetik kızları işgalci subaylarla çok "yakın" ilişki içine girdi. Bursa'nın işgali üzerine Meclis kürsüsüne "Püşide-i Siyah" adı verilen siyah bir matem örtüsü örtüldü. Bu örtü kurtuluşa kadar da kaldırılmadı. Ancak Bursa'da isimsiz kahramanlar da vardı. Garp Cephesi Komutanlığı emrinde Bursa'da istihbarat faaliyetlerinde görev alan Zehra Hanım, işgal altındaki Bursa ile Ankara arasındaki haberleşmenin sağlanmasında kilit isimlerden birisi oldu. Kurucusu olduğu Bizim Mektep, Bursa'da istihbarat faaliyetlerinin koordine edildiği bir üs olarak kullanıldı ve Ankara'dan gönderilen birçok istihbarat subayı mektebin bodrumunda saklandı.

Zehra Hanım'ın Tutuklanması ve İstiklâl Madalyası

Zehra Hanım, istihbarat faaliyetlerinin Yunanlar tarafından fark edilmesi üzerine tutuklandı ve Yunanistan'a sürgün edildi. Önce Selanik Hapishanesi'ne, ardından Milos (Değirmenlik) Adası'ndaki esir kampına sevk edildi ve yaklaşık bir yıl boyunca esaret hayatı yaşadı. Çok büyük acılar ve işkenceye maruz kalan Zehra Hanım, Türk ve Yunan yetkilileri arasındaki esir değişimi sonrası 7 Mayıs 1923'te Bursa'ya geri döndü ve yeniden

Bizim Mektep'in başına geçti. Zehra Hanım'a, Millî Mücadele'deki istihbarat faaliyetleri için Garp Cephesi Komutanlığı tarafından bir takdirname gönderildi. Ayrıca savaşta üstün hizmet ve fedakârlıklarından dolayı 10 Ağustos 1927'de İstiklâl Madalyası ile ödüllendirildi.

Bizim Mektep

Ulusal Kurtuluş Savaşı yıllarında Zehra Hanım'ın özel okulu, Kuvayı Milliye'nin istihbarat merkezi olarak kullanılırken, azınlık okulları da işgalcilerin ajan faaliyetlerinin yürütüldüğü merkezler oluyordu. Bu durum Osmanlı döneminde açıkça Cumhuriyet döneminde de gizlice sürdü. Ne var ki üretimin kalesi sanayi kuruluşlarımızın özelleştirildiği son 30 yıl içinde sağlık ve eğitim sistemimiz de özelleştirildi, ticarileştirildi. Daha acısı büyük kısmı gericiliğin merkezi olmak üzere tarikat ve cemaatlara teslim edildi. Zehra Hanım'ın Bizim Mektebi ile benzer ismi taşıyan Zehra adlı sözde eğitim kuruluşları devreye sokuldu. 2004 yılında ilk "kumpas" davası Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinde başlatıldı. Van'da Fatımatül Zehra Üniversitesi açma hedefi ile Rektör Prof. Dr. Yücel Aşkın başta olmak üzere yöneticiler hakkında büyük

bir iftira kampanyası başlatıldı. Rektör Yücel Aşkın ile çok sayıda yönetici hedef gösterilerek tutuklandı. Üniversitenin Genel Sekreter Yardımcısı Enver Arpalı iddiaları onur sorununu yaptı ve cezaevinde kendini asarak intihar etti. 14 yıl sonra bu davada suçlananlar beraat etti.

Nur Cemaatinin Zehra Okulları

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi rektörünün başına çorap örülürken Ankara'da Zehra adlı bir başka gurup ile ilgili davalar da sürüyordu. Hizbullah adlı Kürtçü-İslamcı gurup içinde yaşanan ayrılık nedeniyle Zehra Vakfının kurucusu İzzettin Yıldırım adlı şahıs ile pek çok kayıp kişinin cesedi, 1999 yılında dehşet evleri denilen villalarda beton altına gömülü olarak bulunuyordu. Türkiye aylarca domuz bağı denilen yöntemle boğulup öldürüldükten sonra beton altına gömülen bu kişileri ve katillerini konuştu. (Domuzbağı ile adam öldürüp betona gömenler daha sonra partileşecekti.) 2005 yılında Zehra Vakfı yargı kararı ile kapatıldı. Öldürülüp beton altına gömülmekten son anda kurtulan ve geçmişte taciz iddialarıyla anıldıktan sonra soyadını değiştiren bir şahsın önderliğinde, Ankara'da Zehra adlı "eğitim" kurumu 2014 yılında İ. Melih Gökçek tarafından açık ihale yapılmadan verilen arazi üzerinde faaliyete geçecekti. Atatürk karşıtı öğrenim yapılan bu okulların kolları şimdilerde işi üniversite kurmaya kadar vardıracak, Van'da ulaşamadığı hedefine Bursa'da ulaşacaktı.

Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında milli mücadeleye destek veren özel okullardan, Cumhuriyeti tahrip etmeye yönelik özel okullar devrine gelinmişti. Ne acıdır ki her ikisinde de Zehra adı geçiyordu.

Zehra Hanım'ın 1919 yılında kurduğu ve işgalciler tarafından sürgün edilince kapanan Bizim Mektep 7 Mayıs 1923'te yeniden açıldı. Bizim Mektep, Cumhuriyet döneminde desteklenen özel Türk okullarından birisi oldu. Bursa'da üç katlı 12 sınıflı bir binada eğitim verdi. Zehra Hanım mektepte resim, dil, müzik ve spor derslerine büyük önem verdi. Sümerolog Muazzez İlmiye Çığ, karikatürist Cemal Nadir Güler, okulun tanınmış mezunları arasında yer aldı. Cemal Nadir, okulda resim öğretmeni olarak görev yaptı; idari işlerinde de yardımcı oldu.

Zehra Hanım, hükümetin yardımına rağmen okulun gelirleri giderlerini karşılama-

dığından 16 Aralık 1929'da okulu kapatmak zorunda kaldı. 1930 yılında Himaye-i Eftal Cemiyeti'nin (Çocuk Esirgeme Kurumu) girişi ile kurulan çağdaş Çocuk Bakım Evi'nin müdürlüğünü üstlendi. 1930 yılında kadınlara ilk siyasi hakların verilmesiyle belediye seçiminde Bursa Belediyesi Meclis Üyesi seçildiğinden Çocuk Bakım Evi'ndeki görevini bıraktı.

Belediye Meclisi Üyesi Zehra Hanım

Zehra Hanım, 1930'da kadınlara belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkının verilmesinden sonra Bursa Setbaşı bucağından 13169 numaralı üye olarak Cumhuriyet Halk Fırkası'na kaydoldu. İlk yerel seçimlerde Bursa Belediye Meclisi'ne girdi ve 1942 yılına kadar üç dönem görev yaptı.

Bursa'da İnkişaf İdman Yurdu adlı spor kulübüne bağlı olarak 1930'da İnkişaf İdman Yurdu Bandosu'nun kurulmasında, 23 Aralık 1930 tarihinde Menemen'de çıkan gerici ayaklanmadan sonra Bursa Muallim Mektebi mezunu Şehit Öğretmen Kubilay'ın adını yaşatmak üzere Kubilayspor adlı bir spor kulübünün kuruluşunda rol oynadı. 1937'de Bursa Belediyesi Müzik Evi'nin kuruluşunda emeği geçti. Bursa'nın işgalden kurtuluş günü ve Cumhuriyet Bayramı gibi törenlerde Bursa halkına konuşmalar yapan ve çok etkili bir hatip olan Zehra Hanım, Cumhuriyet Rejimini halka anlatıp benimsetmek üzere CHP tarafından Bursa Halk Hatibi olarak görevlendirildi.

Belediye Başkan Yardımcılığı

Bursa Belediye Meclisinin 10 Kasım 1934'te yaptığı toplantıda oy çokluğuyla Belediye Başkanı Cemil Öz'ün yardımcısı olarak seçildi. Böylece Türkiye'de Belediye Başkan Yardımcılığı görevine seçilen ilk kadın oldu. Altı sene aralıksız Bursa Belediye Başkan Yardımcılığı görevini sürdürdü. 1940 yılında Belediye Başkanı Neşet Kiper ile bazı konularda anlaşmazlık yaşaması üzerine 29 Mayıs 1940 tarihinde Belediye Başkan Yardımcılığı görevinden istifa etti. Bundan sonra Bursa Vilayet Umumi Meclisine (İl Genel Meclisi) Orhaneli ilçesinden üye olarak seçildi ve bu yerel mecliste de dört yıl çalıştı. Cumhuriyet Halk Partisi üyesi olarak Halkevinde Köycülük ve Yayın komiteleri üyeliği ve başkanlığı, Himaye-i Eftal (Çocuk Esirgeme) ve Hilal-i Ahmer (Kızılay) dernekleri yönetim kurulları üyeliği ve İkin-

ci Başkanlık görevlerini yürüttü. Bursa Türk Tayyare Cemiyetinde (Türk Hava Kurumu) Büro Şefi olarak çalıştı.

Milletvekili Zehra Budunç

Soyadı yasası sonrasında Budunç soyadını alan Zehra Hanım, Türkiye'de kadınlara siyasi hakları verildikten sonraki ilk genel seçimler olan 1935 seçimlerinde milletvekili olmak için adaylık başvurusu yapmış ancak aday gösterilmemişti.

Cumhuriyetin ilk çok partili seçimi olan 1946 seçimlerinde Bursa'dan CHP milletvekili adayı oldu. 102.384 oy alarak Cumhuriyet Halk Partisi listesinden 8. dönem Bursa Milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girdi. 1946-1950 yılları arasında aynı zamanda, TBMM Sayıştay Komisyonunda yer aldı. 1950 genel seçimlerinde tekrar milletvekili adayı olmak için başvurdu fakat aday gösterilmedi. Hiç evlenmeyen Budunç, aktif siyaseti bıraktıktan sonra İstanbul Büyükkada'ya yerleşti. Zehra Budunç, 25 Mayıs 1956 tarihinde 60 yaşında Ankara'da öldü.

İlklerin kadını, İstiklâl Madalyası sahibi, eğitimci, siyasetçi Zehra Budunç, başörtüsü nedeniyle öğrenim özgürlüğü elinden alınan ilk kadındı. Ancak başörtülü olarak okula giremediği için DEĞİL, başörtüsü takmadan okula girmek istediği için öğrenim özgürlüğü elinden alınmıştı.

Unutuldu mu, unutturuldu mu? Tarihin tekrerrür etmemesi adına biz unutmadık...

Unutuldu mu, unutturuldu mu?

Tarihin tekrerrür etmemesi adına biz unutmadık...

ŞEYH SAİT İSYANI GERÇEĞİ

Ümit DOĞAN

Tarihçi

Şeyh Said İsyanı yakın tarihimizin tartışmalı konularının başında gelmektedir. Üzerinde uzlaşma sağlanamayan konuların başında da isyanın temelinde dinî kaygıların mı yoksa etnik unsurların mı yer aldığı gelir.

Tarihçiler arasında bu gibi tartışmalara neden olan Şeyh Said İsyanı, kamuoyu nezdinde de çoğu zaman hamasetten öteye geçemeyen yorumlarla ele alınmıştır. Bunun temel nedeni; tarihsel bir mesele olarak incelenmesi gereken bu isyanın çeşitli sebeplerle günümüz siyasetine alet edilmiş olmasıdır. Kimi zaman ideolojik, kimi zaman dinî saplantıların şişirdiği hamasi tavırlar bize göre yaşanan sürecin objektif bir şekilde ele alınmasını engellemekte ve gerçeklerin üzerini örtmektedir.

Şeyh İsyanına Giden Süreçte Yaşanan Olaylar

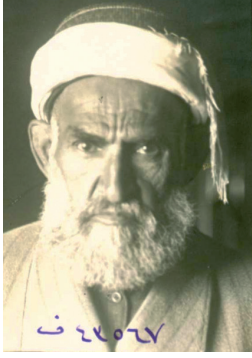
Şeyh Said isyanının Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ayaklanması olmakla beraber, isyanın yaşandığı bölgelerde Osmanlı Devleti'ne karşı da zaman zaman ayaklanmalar meydana geldiği bilinmektedir.

Şeyh Said İsyanına yabancılardan destek bulmaya çalıştığı için idam edilen Seyyid Abdülkadir'in babası Şeyh Ubeydullah Osmanlı

Devleti'ne isyan etmişti. 30 Ağustos 1879'da başlayan isyan bir buçuk ay sonra bastırıldı. Ubeydullah teslim oldu. Osmanlı Hükûmeti 20.000 kuruş maaşa bağladığı Ubeydullah ve ailesini 1881 yılında Hicaz'a sürdü. Ubeydullah'ın 1883 yılında ölmesinden sonra aile üyelerinin Cidde'de mecburi ikamet cezası kaldırıldı ve Seyyid Abdülkadir Türkiye'ye döndü.¹ 1896 yılında II. Abdülhamid'e karşı yapılan suikast girişimine adı karıştığı için bu sefer Mekke'ye sürgün edildi. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber tekrar İstanbul'a döndü. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlı Devleti'nin dağılma ihtimaline karşı özerklik veya bağımsızlık isteyen Kürt ileri gelenleri Kürdistan Teali Cemiyeti'ni kurmuşlardı. Cemiyetin kurucusu ve başkanı Seyyid Abdülkadir'di.

Kürdistan Teali Cemiyeti cumhuriyetin ilanı ile birlikte kapatılınca Seyyid Abdülkadir, Cıbranlı Halid ve eski Bitlis Mebusu Yusuf

¹ N. Bilal Şimşir, *Kürtçülük*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2007, s. 195.

Seyyid ABDÜLKADİR

“Ciwata Azadiya Kurd” yani kısaca “Azadi” olarak biliniyordu.²

Azadi ile ilgili geniş bilgiye sahip olmamakla beraber Şeyh Said’in mahkeme tutanaklarında örgütün yapısı ve faaliyetleri hakkında bazı ipuçlarına ulaşıyoruz. Mahkemede sorgulanan Binbaşı Kasım Bey’in anlattığına göre, Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Kasım Bey’in yanına gelerek Kürdistan İstihlas ve İstiklâl Cemiyeti’nin kurulduğunu söylemiş, cemiyetin faaliyetleri için gerekli olan para, silah ve cephaneyi bir devletin vereceğini vurgulayarak Kasım Bey’e cemiyetin işlerini yapmasını teklif etmişti. Daha sonra Yusuf Ziya Bey, isim vermeyerek cemiyete muhterem kişilerin de üye olduğunu, cemiyetin parası sıkıntısı olmadığını, iki milyon lirası olduğunu ve bir devletin kırk bin tüfek vereceğini söylemişti. Ayrıca Kasım Bey, Yusuf Ziya ile gelen Reşid Bey’den örgütün gayet gizli bir yapılanmaya sahip olduğunu, cemiyetin beşer beşer teşkilatlandığını ve her beş kişinin diğer beş kişiden haberi olmadığını öğrenmişti. Cemiyet üyeleri birer kart taşıyor, kartlarda üye ve yöneticileri ayrılacak belli özellikler bulunuyordu.³

İngiliz belgelerinde de Azadi ile bilgilere rastlamak mümkün. Bu bilgilerin çoğu Azadi üyesi olup 1924 Beytüşşebap İsyanı’nda Türk ordusundan firar eden subayların verdiği bilgilerden oluşan İngiliz Hava Bakanlığı ve Sömürge Bakanlığı raporları. Bu raporlarda cemiyetin Erzurum, İstanbul, Kars, Beyazıt, Vahtava, Malazgird, Hınıs, Bitlis, Van, Siirt, Diyarbakır, Mardin ve Dersim’de şubeler açtığı ve 7. Kolordu içine sızdığı görülüyor.⁴

Bilindiği üzere Musul meselesi Lozan Konferansı’nda çözilememiş, konunun daha sonra görüşülmesine karar verilmişti. İngiltere’nin Musul meselesinin halledilmesi için Milletler Cemiyeti’ne başvurmasından bir gün sonra,

Ziya önderliğinde gizli bir Kürt Komitesi kuruldu. Şeyh Said’in mahkeme tutanaklarında Kürdistan İstihlas ve İstiklâl Cemiyeti (Kürdistan Kurtarma ve Bağımsızlık Cemiyeti) olarak karşımıza çıkan bu gizli örgüt Kürt Özgürlük Cemiyeti anlamına gelen

yani 7 Ağustos 1924 Perşembe günü Nasturi İsyanı patlak verdi. 19 Ağustos 1924 tarihinde toplanan Bakanlar Kurulu Nasturilere karşı askeri müdahale yapılmasına ve harekâtın Cafer Tayyar Paşa tarafından yönetilmesine karar verdi.

Cafer Tayyar Paşa emrindeki 7. Kolordu Nasturi İsyanına karşı başlatacağı askeri harekâta hazırlanırken beklenmedik bir gelişme yaşanmıştı. Kolordu’ya bağlı 18. Alay’da örgütlenen çok sayıda Azadi üyesi subay ve asker vardı. Eski Bitlis Mebusu Yusuf Ziya’nın kardeşi Teğmen Ali Rıza ile Azadi’nin Siirt sorumlusu ve daha sonra Ağrı İsyanını başlatacak olan Yüzbaşı İhsan Nuri de 18. Alay’da yer alıyordu.

Nasturilere müdahale için Hakkâri’ye gönderilen 18. Alay’ın yaveri Teğmen Ali Rıza’ya ağabeyi Yusuf Ziya’dan şifreli bir telgraf gelmişti. Telgrafi isyan başlatılması yönünde bir emir olarak deşifre eden Ali Rıza ve beraberindeki toplam 350 asker 10’u otomatik 380 tüfek, erzak ve mühimmatı da yanlarına alarak 3 Eylül 1924 gecesi firar ettiler. Kaçanlar arasında Yüzbaşı İhsan Nuri,⁵ Vanlı Teğmen Hurşit, Teğmen Rasim ve Teğmen Tevfik de vardı. Firariler yanlarında götüremedikleri dağ toplarını kendilerine karşı kullanılmaması için parçalayıp toprağa gömmüşlerdi. Cemiyetin planladığı isyanın ilk aşamasında Bitlis-Muş arasındaki aşiretlerden 5.000, Botan-Şırnak arasındaki aşiretlerden 2.000-3.000 kişinin isyana katılacağı öngörülüyordu. Ancak aşiretlerin desteği sağlanamadı ve isyan başarısız oldu. Hükûmet Cizre ve Diyarbakır’da aşiretlerle toplantılar düzenleyerek, ordudan firar eden subayların Beytüşşebap dışında faaliyette bulunmasını engellemeyi başardı.⁶

Seyyid Abdülkadir’in en yakın adamı ve hizmetkârı Palulu Kör Sadi özerk Kürdistan faaliyetleri nedeniyle Meşrutiyet yıllarında Sadrazam Mahmud Şevket Paşa tarafından Taif’e sürülüyor, burada İngilizlere esir düşüp bir süre sonra serbest bırakılıyor. Seyyid Beşir Usame kampında esir bulunduğu sırada İngiliz komutan Deedes’e Kürdistan konusunda bazı projeler sunuyor.

Kör Sadi, sürgünden sonra gittiği Kahire’de sonradan Şeyh Said isyanına dönüşecek olan Kürt ayaklanmasına destek istemek için İngiliz istihbaratıyla temasa geçti. Bir İngiliz istihbarat memuruyla tanışan Sadi, büyük bir işe kalkışmak için hazır olduğunu, pek çok

² Levent Ayabakan, *Kürt-İngiliz İlişkileri (1918-1925)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sakarya 2016, s. 260.

³ Abdülhakim Koçin, Eyüp Ertüren, *Şark İstiklal Mahkemesi Şeyh Said Davası Mahkeme Tutanakları*, Nobel Yayınları, Ankara 2020, s. 140.

⁴ Ayabakan, a.g.t. , s.262.

⁵ İhsan Nuri, Hoybun Cemiyetinin lideri olarak 1927’de Ağrı İsyanını başlatan kişidir.

⁶ Ayabakan, a.g.t. , s. 265-267.

Kürt liderle beraber hareket ettiğini ve yapılan bu görüşme için Seyyid Abdülkadir'den tam yetki aldığını söylemişti. Bir başka ifadeyle görüşmeleri Azadi adına yapıyordu. Kör Sadi İngiliz istihbarat memuruna **Gazi Paşa'ya suikast ile Dersim ve Palu dolaylarında büyük bir ayaklanma çıkarmak** istediğini söyleyerek bunun için bir İngiliz yetkiliyle görüşmesi için aracılık etmesini istedi.

Kör Sadi ile görüşen kişiler aslında Türk casuslarıydı. Sadi'nin Kahire'de tanıştığı İngiliz istihbarat memuru Türk polisi Celal, Mr. Templen ise Taksim Belediye Zabıta memurlarından Nizamettin'di. Sarışın ve uzun boylu olan Nizamettin aslında İngilizce bile bilmiyor ama iyi derecede İngilizce konuşuyormuş gibi taklit yapabiliyordu.⁷ Bütün olup bitenler İstanbul Emniyet Müdürü Ekrem Bey'e rapor edilmiş, Ekrem Bey de bu önemli meseleyi İçişleri Bakanlığı'na bildirmişti. Kör Sadi'nin görüşmeleri sonucunda İngilizlerin desteğini almak konusunda ümitlenen Seyyid Abdülkadir, Şeyh Said'in oğlu Ali Rıza ile İstanbul'da görüştü ve Kör Sadi'nin daha sonra itiraf edeceği üzere Şeyh Said isyanının planlaması bu sırada yapıldı.

İsyanın Fiilen Başlaması ve Sonrasındaki Gelişmeler

Şeyh Said her sene yazın Hınıs'tan yola çıkar, Palu'da yatan dedesinin mezarını ziyaret ederdi. 1924 yılının Aralık ayında yine dedesinin mezarını ziyaret etmek bahanesiyle yola çıkmıştı. Nasturi ve Beytüşşebap isyanlarından birkaç ay sonra gerçekleşen bu seferki yolculuk alışılmışın dışındaydı. Şeyh Said kendisine bağlı olanlara dedesinin mezarını ziyaret edeceğini söyleyerek çağrı yapmış ve etrafında büyük bir silahlı kalabalık toplanmıştı. Mevsim kış olduğundan şartlar yolculuk yapmak için uygun değildi. Her sene Palu'ya en kısa yoldan giden Şeyh Said bu sefer güzergâhını değiştirmiş, yol üzerinde bulunmayan köylere de uğrayıp silahlı adamlarıyla gövde gösterisi yapmıştı. Uğradığı yerlerde Hükûmeti şeriatın gereğini yapmamakla suçlayan, halifeliğin kaldırılması ve medreselerin kapatılmasının dine aykırı olduğunu anlatıp halkı kışkırtan Şeyh Said'in faaliyetleri bölge yöneticilerinin dikkatini çekmişti. Bazı vali ve kaymakamlar Şeyh Said'in bu hareketleri hakkında soruşturma yapmışlar ancak tehlikenin farkına varamadıklarından asayiş bozan bir durum olmadığını üst makamlara bildirmişlerdi. Şeyh Said beraberin-

Kör SADI

deki kalabalık grupla birlikte Hınıs'tan sonra Bingöl'e, Genç merkezine, Lice'ye, Serdi köyüne uğrayıp buralarda yaklaşık iki ay kaldıktan sonra kardeşi Abdürrahim'in yaşadığı ve isyanın patlak verdiği yer olan Piran'a geldi.

Erganimadeni Jandarma Kıtası Üsteğmen Hüseyin Hüsnü, Eğil Takım Komutanı Teğmen Mustafa Hamdi ve Ergani Merkez Takım Komutanı Tahir Sami'nin düzenlediği 20 Şubat 1925 tarihli raporda Şeyh Said'in yaklaşık üç yüz kişiyle birlikte 11 Şubat'ta Piran'a geldiği, aslında 20 Mart'ta yapmayı planladığı isyanı erken başlattığı, buradaki müfrezenin silah ve atlarını almak fikriyle hareket ettiği ve mahkûmların Şeyh Said'in emriyle müfrezeeye saldırdığı yazılmıştı. "Sal-lualâ Muhammed" diyerek üzerlerine hücum eden isyancıların dört saatlik bir çatışma sonunda iki jandarmayı yaraladıklarının bildirildiği raporda müfrezenin at ve eşyalarına el konulduğuyla karakol defterinin yok edildiği de ifade ediliyordu. Askerler esir tutuldukları sırada bizzat Şeyh Abdürrahim'in ağzından 1919 yılından beri bu fikri kazanmak uğruna gayet gizli çalışıldığını duymuşlardı. İsyancıların beş bin kişiyi bulduklarında Diyarbakır üstüne yürüyüp buradaki mahkûmları kurtaracaklarını, bilhassa valileri, subayları ve adliye memurlarını ortadan kaldıracaklarını, kendilerine en küçük bir direnişte bulunana katledeceklerini, Sultan Abdülhamid'in oğlunu halifeliğe getireceklerini ve bu uğurda masum ahâlinin kanını dökmekten çekinmeyeceklerini vurgulayan raporun ek kısmında hem bu işin propagandasını yapanların hem de para ve silah karşılığında kandırılanların isim listesi verilmişti.⁸

İsyanın başlamasıyla birlikte civardaki yerleşim yerleri hızla işgal edildi. İsyanı başlatan çatışmanın üzerinden 24 saat bile geçmemişti ki Genç isyancıların eline geçti. Daha sonra Hani, Palu, Lice, Elazığ, Silvan ve Varto asiler tarafından işgal edildi. Ele geçirilen yerlerde valiler, kaymakamlar, devlet memurları esir alındı. Bunların yerine sözde devlet memurları atandı.

İsyanın Ankara'ya yansımalarıyla birlikte yeterli tedbirleri almadığı düşünülen Başbakan Fethi Bey istifa etti. İsmet Paşa hükûmeti kuruldu. Sıkıyönetim ilan edildi. İstiklal

⁷ Nihal Esen, "Şeyh Said İsyanında Abdullah Sadi (Kör Sadi)'nin Faaliyetleri ve Yargılanması", *Uluslararası Palu Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Elazığ 2018, s. 98.

⁸ İM/T12/13/69-17/255/3.

Şeyh SAİD

Mahkemeleri tekrar kuruldu. Askeri harekât yapılması kararlaştırıldı.

İsyancıların Yakalanması ve Yargılanması

Diyarbakır saldırısının başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra isyan zayıflamaya başlamış, Şeyh Said dâhi Hükûmet güçlerine karşı koyamayacağını anlamıştı. Askerin sıkı takibi sonucunda isyancılar Hançok ve Gözil Dağı'na sığınırken Şeyh Said birkaç hizmetçisiyle birlikte Solhan'a kaçmıştı. Burada Şeyh Abdullah, Kasım Bey ve ileri gelenlerle bir toplantı yapan Şeyh Said Kasım Bey'e "Buradan aileleri göndeririz, biz de doğru Murad Köprüsü'nü geçeriz, İran'a Simiko'nun yanından İngilizlere katılırız." demişti. Toplantıdan geri çekilme kararı çıktı. Varto istikametinden çekilip Murat Köprüsü'nü geçerek Muşlu Nuh Bey'in yanına gidilecek, duruma göre hareket edilecekti. En kötü durumda İran'a kaçıp, İngilizlere sığınılacaktı. Bu kararla yola çıkıp Muş'a kadar ilerleyen isyancılar Murat Köprüsü'nü geçmenin mümkün olmadığını anladılar. 14 Nisan 1925'te teslim olma kararı alındı. Şeyh Said başta teslim olmaya karar vermiş ancak sonradan bu kararından vazgeçmişti. 14 Nisan gecesi Kasım Bey ve adamları Abdurrahmanpaşa Köprüsü'nü üzerinden geçerken Şeyh Said'i silah zoruyla alıkoydular ve Osman Nuri Paşa'ya haber verdiler. Şafakla birlikte gelen müfreze isyancıları silahlarıyla birlikte teslim aldı.

21 Nisan 1925 tarihinde İstanbul Valisi Süleyman Bey tarafından Şark İstiklâl Mahkemesi

Savcılığına yazılan yazıda Kürdistan isyan hareketiyle ilişkili görülmelerinden dolayı İçişleri Bakanlığı'nın emriyle yakalanan şahısların yargılanmak üzere evraklarıyla birlikte polis başmemuru Ziya Bey'in gözetiminde yola çıkarıldıkları bildiriliyordu. Bu şahıslar feshedilen Kürdistan Teali Cemiyeti Başkanı 75 yaşındaki Seyyid Abdülkadir, 46 yaşındaki Seyyid Mehmed, 36 yaşındaki Palulu Kör Sadi ve 30 yaşındaki Erbilli Nafiz adında bir aşiret reisiydi. İngiliz yetkililer zannederek görüş-tükleri Türk casuslarının raporları onların yakalanmalarına neden olmuştu.

14 Mayıs 1925 tarihinde Seyyid Abdülkadir, Seyyid Mehmed, Erbilli Nafiz, Palulu Kör Abdullah Sadi ve Jin gazetesi yazarlarından Kemal Fevzi'nin yargılanmasına başlandı. 21 Mayıs'ta yapılan mahkeme Kör Sadi'nin Kürt Devleti kurulması için yaptıkları her şeyi itiraf etmesi ve Seyyid Abdülkadir'in buna itiraz etmesi nedeniyle epey hararetli geçti. Savcılık sorgusunda hakkındaki suçlamaları reddettiği halde mahkemede kabul ederek herkesi şaşırtan Kör Sadi, bunun sebebini şöyle açıkladı:

"Uzun zamandan beri Seyyid Abdülkadir Efendi, beni iyi kötü besler, beni korurdu. Ben de kendilerine hizmetler ederdim. Tutuklanıp buraya geldikten sonra bana bir süre baktı. Fakat son günlerde beni tamamen terk etti. İnsanlar felaket günlerinde belli oluyor. Kendisine bu kadar hizmet ettim. Şu son günlerimde beni aç bıraktı. Ondan müteessir oldum. Ve zaten mahkemece anlaşılan durumu adalet huzurunda beyan ediyorum.

Hapishanede zorbalık yapmak istiyor. Bu gece beni az kalsın öldürtüyordu. Âlemi ateşle yakıp kendileri kurtulmak istiyorlar. Cumhuriyetin adaletinden, şefkatinden eminim.

İstanbul'da Mr. Templen ile konuşmalarım Seyyid Abdülkadir'in bilgisi ile yapılmıştır. Biz bu adamı hakiki İngiliz zannettik. Türk ve hatta emniyet memuru olduğunu katiyen anlamadık. Seyyid Abdülkadir konuşmalar hakkında talimat veriyordu. Hatta bir gün 'Aşiretler ücret almaz. Silah, erzak ve bazı su-bayları elde etmek için para gerekir. Bundan başka terk edeceğim köşküm için de para isterim' dedi. Ben de bunun üzerine Templen'den önce 250 bin, sonra da 500 bin lira istedim. Konuşmalar altı aydan fazla devam etti. Demin de arz ettiğim gibi esasları Seyyid Abdülkadir idare ediyordu. Şeyh Said'in oğlu Ali Rıza, iki gün Abdülkadir'in evinde oturdu. Ayaklanmayı o zaman düzenlediler. Bu sebepten dolayıdır ki, Abdülkadir ayaklanmayı daha ön-

ceden biliyordu. Zaten Abdülkadir'in haberi olmadan Kürdistan'da yaprak kıpırdamaz."⁹

23 Mayıs 1925 tarihli oturumda mahkeme kararı açıklandı. Sanıklardan Seyyid Abdülkadir, Seyyid Mehmed, Kör Sadi, Hoca Askeri, Bitlisli Kemal Fevzi ve Hacı Ahti'nin idamına; Cemil Paşazade Ahmet İlyas ve Nafiz'in beraatına, Bekir Sıdkı'nın da Şeyh Said davasında yargılanmasına karar verildi.

6 Mayıs 1925'te Diyarbakır'a getirilen Şeyh Said'in buradaki yani Şark İstiklâl Mahkemesi'ndeki ifadesi savcı Süreyya Bey tarafından 21 Mayıs 1925'te alındı. Şeyh Said ifadesinde isyanın nasıl geliştiğini anlatırken özetle isyanı kendisinin planlamadığını ifade ederek olayları Allah'ın kaderi olarak yorumladı. İsyanın başarılı olması durumunda bile bu halkla bir şey yapılamayacağını söyleyen Şeyh Said, halkın şeriata razı olmadığından yakındı.

26 Mayıs'ta Şeyh Said ve arkadaşlarının ilk mahkemesi yapıldı. İddianame özetinin mahkeme başkanlığı tarafından sanıklara bildirilmesinin ardından savcı Süreyya Bey davanın içeriğini açıklamaya başladı:

"Hazır yargılanan sanıklardan Şeyh Said Efendi, yüzlerce binlerce askerin, halkın, kulların malını, hayatını yok eden hareketi fiilen idare etmiş ve hepsine amir olmuş sapkın, inatçı bir vatan hainidir."

Yaklaşık bir ay süren mahkemenin sonunda alınan karar 28 Haziran 1925 tarihli oturumda mahkeme heyeti sanıklar hakkındaki kararını açıkladı. Şeyh Said ile beraber toplam 47 kişinin idamına, 30 kişinin beraatına, 3 kişinin hapsine, 1 kişinin sınır dışı edilmesine, 5 kişinin de kürek cezasıyla cezalandırılmasına, 5 kişinin dosyasının ayrıca yargılanmak üzere ayrılmasına karar verildi. **Yargılamadan ayrıca, mahkemenin yetki alanı dâhilindeki tekke ve zaviyelerin kapatılması kararı çıktı.**

Şeyh Said İsyanın Neresindedir?

Şeyh Said mahkemede "Ben, bu hareketin ne önünde ne de ardındayım. Herkes gibi içindeyim."¹⁰ diyerek isyanı yönetmediğini, hazırlık ve başlangıç evrelerinden haberi olmadığını, herhangi bir asi gibi hali hazırda başlamış olan isyana dahil olduğunu iddia etmişti. İsyanın özellikle din konusunda yaşanan bazı siyasi gelişmeler sonucunda oluşan toplumsal bir birikimin neticesinde kendiliğinden

geliştiğini, kendisinin isyanda hiçbir askeri komuta görevini üstlenmediğini ve çatışmaya girmediğini söyleyen Şeyh Said, aşiretlerin isyan sırasında kimseyi dinlemeden kendi başlarına hareket ettiğini belirtmişti. Kendi ifadesine göre Şeyh Said'in isyandaki tek görevi halka ve esirlere kötü muamele edilmemesi için asilere nasihat etmektir.¹¹ Diğer sanıklar ise mahkemede Şeyh Said'i suçlamışlar ve onun korkusu ya talimatıyla isyana katıldıklarını söylemişlerdi. Şeyh Abdullah sorgusunda sonra Şeyh Said'den aldığı yazılı emir üzerine isyana katıldığını söylemişti. Şeyh Said Bingöl'ün düşmesinden sonra Şeyh Abdullah'a gönderdiği mektupta "Bu şehirleri alalım. Şeriat isteyelim. Bize katılınız." demişti. Şeyh İsmail'in ifadesine göre Molla Resul adlı birisi adamlarıyla gelip "Gel, Şeyh Said istiyor" diyerek kendisini isyana davet etmiş, ret cevabı verince kendisine saldırmış, ahâli elinden zor almıştı. Şeyh Abdüllatif mahkemede isyana katılımıyla ilgili "Biraderimi götürdüler. Ben evden çıkmadım. 'Mücahitlerin Emiri' imzasıyla bana bir mektup da getirdiler. 'Şeriata Türklerin itaati yok. Bunlara isyan etmeyenlerin şeriata göre katledilmeleri lazımdır.' dedi. Beni katledeceklerdi." diyordu.¹² Hasan oğlu Şeyh İsmail mahkemede isyana nasıl dâhil olduğunu şöyle anlatmıştı:

"Yalnız isyan zamanında yirmi atlı ile bir hoca bizim köy ye gelerek 'Hükûmetimizin bazı işleri bizim şeriatın aksindedir. Bunun için Şeyh Said Hükûmet aleyhine isyan edeceğinden sen de bu hususa bağlı kalacaksın.' diye söylenilmesinden dolayı, bu tekliflerini asla kabul etmeyip reddettiğimde Şeyh'in emrine itaatsizliğimden dolayı dinden çıktığımı addererek derhal katlime kalktığında, ahâli tarafından kurtarılmam üzerine adı geçenlerin dönüşte durumu olduğu gibi Şeyh Said'e anlatmalarıyla öteden beri katil ve eşkıya olan Şeyh'in hizmetkârı Nebi adlı şahıs otuz atlıyla beraber köyümüze gelip beni darp edip bağlayarak doğru Şeyh'in yanına götürdüler. Şeyh Said bendenize birtakım nasihatlerde bulunarak 'Bana bağlanmayı kabul etmediğiniz takdirde katlinize hüküm veririm.' diye söyledi."¹³

Bütün bunların yanında Şeyh Said'in komutan tayin ettiği kişilere yazdığı mektuplardan isyanı sevk ve idare ettiği rahatlıkla anlaşıyordu. Mesela 1 Nisan 1925 tarihinde yazdığı şu mektupta Şeyh Şerif'e talimatlar veriyordu:

¹¹ Koçin-Ertüren, a.g.e. , s. 425.

¹² Koçin-Ertüren, a.g.e. , s. 123 vd.

¹³ Koçin-Ertüren, a.g.e. , s. 433.

⁹ Mumcu, a.g.e. , s. 97-98.

¹⁰ Örgüven, a.g.e. , s. 11.

“Selam ve dualar ederim. Fişeklerin yokluğundan cepheyi Belkini Dağına aldım. Bu tarafta Asker-i Rum (Türk askeri) fazladır. Eğer helak olmamızı gerektirecek bir engel yoksa Karaçol’dan geri çekilesiniz ve bir miktar yeterli kuvvet bize gönderesiniz. Şeyh Hüseyin ile beraber ve durumunuzu güzelce uzun uzadıya yazasınız. Dersim ne haldedir? Lehimize veyahut aleyhimizedir? Bugün bizim hayatımızı düşün. Kimsenin hayat ve malını düşünme. Biz mahvolduktan sonra başkalarının hayat ve malı bize ne fayda verir? Nefis, başkalarından önce gelir. Cümle savaş arkadaşlarımıza selamlar ve dualar ederim.”¹⁴

Savcı Süreyya Bey Şeyh Said’in isyanı önceden planladığını, sevk ve idare ettiğini inkar etmesinin sebebini cezasını hafifletmek olarak yorumlamış ve şöyle demişti:

“Şeyh Said, tercih ettiği cinayetin ihanet ve alçaklığını takdir ettiğinden ziyade, adalet huzurunda tecelli edecek akıbetini tamamen idrak etmiş görünüyordu. Onun pek az ve pek zayıf gördüğü bir tek ümidi vardı; isyanın daha önceden planlanmış olmadığını herkes inandırmak. Şayet bunu başarırса kendisinin de takdir.

Şeyh Said 16 Nisan 1925 tarihinde Varto Sorgu Hâkimliği’nde verdiği ilk ifadesinde isyanın maksadını açıklarken özerklik temin etmekten bahsetmiş ve söyledikleri şu şekilde zapta geçirilmişti:

“(…) özerklik talep ve temin etmek ve Hükûmetin buna da razı olmadığı takdirde **Diyarbakır’ı zapt eder etmez, gerekirse İngiliz Hükûmetine müracaat ederek Türk Hükûmetini maksatlarını temin etmek zorunda bırakmasını talep etmekten** ibaret olduğunu (...)”¹⁵

Vakit gazetesinin “Şeyh Said’in İfadatı” başlıklı haberinde Şeyh Said’in Varto’da alınan ifadesinde, “Kürdistan Krallığını teşkil için fırsatın zuhur ettiğini zannederek harekete geçtik” dediği yazılıyordu.¹⁶

Diyarbakır’a geldikten sonra özerklik talebin-den bahsetmeyen ve bu konudaki iddiaları reddeden Şeyh Said gerek savcılık sorgusunda gerekse mahkeme esnasında isyanın din maksatlı çıktığını ve amacının Hükûmetten şeriat konusunda düzenlemeler yapmasını istemek olduğunu sık sık tekrarlamıştı. Mazhar Müfid Bey’in Diyarbakır’ı kastederek “Fetihten sonra bağımsız bir Kürdistan Kraliyeti yapacaktınız, öyle mi?” sorusuna “Krallık filan bizim niyetimizde yoktu. Şeriat kurallarının uygulanmasıydı. Ben ne başkanlık kabul ederdim ne de elimden gelirdi.” diye cevap veren Şeyh Said, Diyarbakır’ı ele geçirdikten sonra Hükûmetin taleplerini kabul etmemesi halinde bile “Hükûmetten ayrılmazdık. O vakit ne yapacaktık bilmem” demişti.¹⁷

Şeyh Said’le birlikte yargılanan zanlılara gerek mahkeme esnasında gerekse savcılık sorgularında isyanın maksadı ve nasıl başladığı sorulmuştu. Bazı sanıklar isyanın yalnız din sebepli çıktığını söylerken, bazı sanıklar isyanın amacının Kürt Hükûmeti kurmak olduğunu söylemişlerdi.

İsyanın şeriat kaynaklı çıktığını ifade edenlerden Şeyh Abdullah Varto’yu işgal ettiğinde maksatlarının beylik değil, ihtilal çıkarmak veya cumhuriyet Hükûmetine karşı gelmek değil, yalnız dinî bir meseleyi Hükûmetten istirham etmek olduğunu söylemişti. Şeyh Şerif de sorgusunda “Kaymakam Bey’e dedim mi ki ‘İngilizlerin dahli varsa ben kendim asilere vururum’ dedim. Sorunuz. Özerklik isteseler de vururum’ dedim.”¹⁸ diyerek özerklik iddialarını reddetmişti. Sanıklardan Mardinli Mehmet oğlu Arif’in hizmetçisi Maho oğlu Gülün Şeyh Abdurrahim’in köylerine gelerek köy ahâlisine hitaben “Haydi ne duruyorsunuz. Şeriat kayboldu. Silahlanınız. Mustafa Kemal Paşa’dan şeriat isteyeceğiz” dediğini söylemişti. Halid oğlu Bahri’de Şeyh Said’in “Şeriat istiyoruz” şeklinde propaganda yaptığını söylemişti.¹⁹

Hanili Salih de isyanın sebebini dinden ibaret görüyor ve bunu şu cümlelerle anlatıyordu:

“Dini teessür bir geçici cinnet halini almıştı. Ahâlinin çoğu intihar eder derecesine ileri atılıyordu. Dinimiz uğruna bir kaçımız ölelim, Diyarbakır’ı işgal edelim, diyorduk.”²⁰

İsyanın Kürtçülük amacı taşıdığına dair ifade veren sanıklar da vardı. Şeyh Abdül-latif isyanın maksadının din perdesi altın-

¹⁴ Koçin-Ertüren, a.g.e. , s. 36.

¹⁵ Koçin - Ertüren, a.g.e. , s. 50.

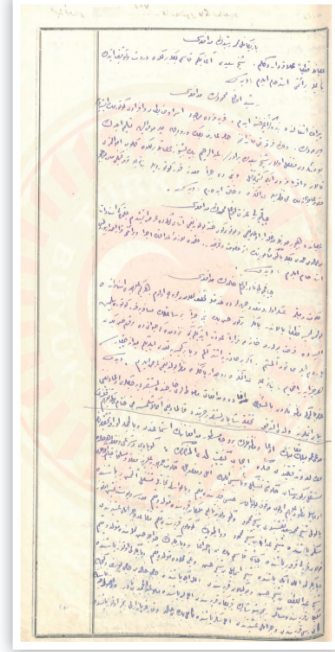
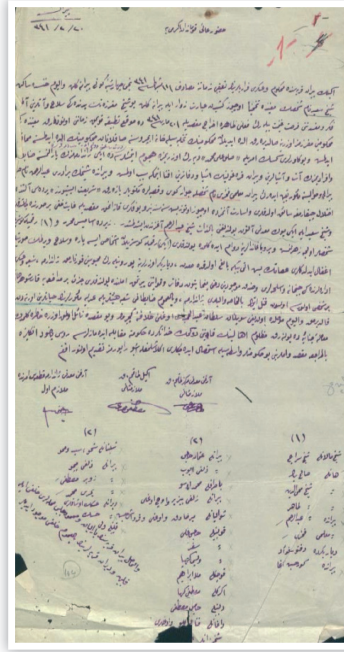
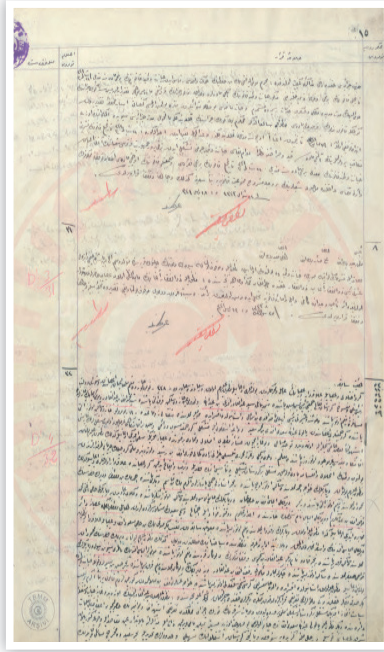
¹⁶ Ertüren, a.g.t. , s. 284.

¹⁷ Koçin - Ertüren, a.g.e. , s. 31.

¹⁸ Koçin - Ertüren, a.g.e. , s. 239.

¹⁹ Ertüren, a.g.t. , s. 295.

²⁰ Koçin - Ertüren, a.g.e. , s. 321.

da İngilizlerle birleşip bir Kürdistan Beyliği kurmak olduğunu söylemişti. Bingöl Halk Partisi Reisi Süleyman oğlu Rüştü Bey “Onların gayesi her halde şeriat gayesi olduğunu bilmiyorum. Fakat başka ne maksatları vardı bilemiyorum, zannederim Kürd Hükûmeti teşkil etmek maksatları vardı.” demişti. Liceli Tahir de Diyarbakır alındıktan sonra taleplerine Ankara’dan karşılık gelmemesi halinde bağımsız Hükûmet kurulacağını rivayeten söylediklerini ifade etmişti.²¹

İsyanın Kürtçülük kaynaklı olduğuna yönelik en kapsamlı bilgileri 30 Mayıs 1925 tarihli celsede Binbaşı Kasım Bey vermişti:

Mazhar Müfid Bey: Şeyh Said’in bu isyanının sebeplerini ve kimlerle irtibatla bulunduğunu lütfen söyler misiniz?

Kasım Bey: İstanbul’da Kürt Teali Cemiyeti açıldı. Muş’ta da zannederim. Burada da açıldı. Seyyid Abdülkadir başkanlık ediyormuş. Savaş seneleri bir durgunluk oldu. Mondros Antlaşması’nın ilk senelerinde artık fetret devri başlayınca fırsat buldular, cemiyeti yine güçlendirdiler. Her tarafta şubeler için yazılmıştı. Bazı yerlerde açıldı. Ve 1919’da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Erzurum Kongresine teşriflerinde bendeniz oradaydım. Herkeste, halkın çoğunda Kürdistan kurulacağı yönünde bir düşünce vardı. Şerif Paşa adında bir mösyö, Paris’te temsilci olarak Kürtlük için çalışıyordu. Biz yazdık. Bu hiç kimsenin delegesi veya vekili değildir, dedik. İngiliz temsilcisine, Vilson’a müraca-

at ettik. 1920 senesinde Millî Meclis açılınca tebrik ettik. Ümitlenen insanlar benimle alay ettiler. “Sen Kürt iken bu adamlara neden meylediyorsun?” dediler. Bendeniz düşünce mi onlara söylemezdim. Bir kere Kürtlerde ezelden ebede kadar birlik olmayacaktır. Kelime-i şahadette ancak ittifak ederler. Sonra dilleri yoktu. Bağımsız olsalar bile ya İngilizce ya Fars veya Arapça konuşacaklardı. Dolayısıyla Kürt hükûmeti değil, Arap veya İran hükûmeti olacaktı. Ben de altı yüz senedir beraber yaşadığımız bir milletten ayrılmak istemedim.

Seyyid Abdülkadir başkanlığında bir Kürt Devleti kurmak için yaptığı çalışmaları mahkemede itiraf eden Kör Sadi, Şeyh Said isyanının Seyyid Abdülkadir tarafından terbiplendiğini, Şeyh Said’in oğlu Ali Rıza’nın İstanbul’da Seyyid Abdülkadir’in evinde kaldığını ve bu sırada isyanın planlandığını söylemişti. Şeyh Said isyanıyla bağlantılı olduğu gerekçesiyle Kör Said ile birlikte idam edilenlerden Hacı Ahti’nin idamdan önceki son sözleri “Yaşasın Kürtlük mefkûresi, yaşasın Kürdistan” olmuştu.²²

Bütün bu hususlar değerlendirildiğinde isyanın Kürt Hükûmeti kurmaktan bağımsız olduğunu söylemek mümkün değildir. İsyanın önde gelen isimleri Kürt Hükûmeti kurmayı amaçlamışlardır. Bununla beraber halkı isyana davet ederken Kürtçülükten ziyade şeriat motifinin kullandığı ve daha çok din üzerinden propaganda yapıldığı görülmektedir.

²¹ Ertüren, a.g.t., s. 293.

²² Vakıf, 28 Mayıs 1925.

CUMHURİYET KURUMU CUMHURİYET'E KARŞI OLMAZ

Prof. Dr. Şahin FİLİZ
Akdeniz Üniversitesi Felsefe Bölümü

Diyanet bir Şeyhülislamlık makamı ya da Vatikan tarzı bir papalık değildir. Cumhuriyetin anayasal kurumları ile mevcut anayasal çerçeve içinde resmi ilişkilerini tanzim etmelidir. Kurucusuna saygılı olmalı, ona olan minnet ve şükranını kurumsal düzeyde tutmalıdır. Bütün teşkilatlarında Atatürk ilke ve devrimlerini öğretmelidir ki, o olmasaydı biz de olmazdık demelidir.

İkilik çıkarmak, dini değerlerle milli değerleri birbirine düşman etmektir. Milli bayramları olmayan milletlerin dini bayramları olmaz. Diyanet, tehlikeli tutumundan bir an önce vazgeçmelidir.

“Diyanet, Atatürk’ü ve Türk kültürünü sansürleyerek üstünkörü geçiştiriyor. Yurdu, toprağı, bayrağı ve Atatürk’ü olmayan hiçbir bayram, bayram değildir”

Dini alanda faaliyet yürüten Diyanet İşleri Başkanlığı neden çok tartışma konusu oluyor?

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin diğer kurumları gibi Diyanet İşleri Başkanlığı da laik ve özerk bir kurumdur. Kuruluş amacı, görev, yetki ve çalışma alanı tanımı, 429 sayılı kanunla belirlenmiştir. Bazı dönemlerde bu amaç ve görev tanımının sınırları dışına

çıktığı ya da bu sınırlar içindeki birtakım yükümlülüklerin ihmal edildiği görülmektedir. Bugünkü Diyanet İşleri Başkanlığı, görev ve sorumluluk alanının dışına çıkarak Anayasada belirtilen sorumluluklarını ihlal eden açıklamalarda bulunmakta; bunun yanı sıra, asıl görevlerini yapmamaktadır. Başka bir deyişle Diyanet, laikliği ihlal eden davranış ve açıklamalarla sorumluluk alanının dışına çıkarken, Türkiye’de yüzlerce tarikat ve cemaatlara, illegal medrese ve din okullarına karşı yetkilerini kullanarak bunlara yaptırımlar uygulanması için gerekli girişimlerde bulunmamaktadır. Böylece iki şekilde görevini ihmal ederek anayasal suç işlemektedir.

“Diyanet, anayasal çerçeve dışına çıkamaz”

Hangi icraatlarıyla eleştirilerin hedefinde yer alıyor?

Yaptıkları ve yapmadıkları olmak üzere iki nedenden dolayı eleştiriliyor. Laik ve özerk bir Cumhuriyet kurumu olmasına karşın, Yargıtay, askeriye ve Cumhurbaşkanlığı protokolünde ilk kez toplu dua merasimi yönetti. Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş; köklü, yerleşik ve geri döndürülemez tarihsel sürecin ürünü Cumhuriyet laikliğini, ‘Diyanet’in resmi din anlayışını’ alet ederek dua gibi değerli bir dini davranışı devlet protokolüne taşıyarak ortadan kaldıramaz. Diyanet, anayasal çerçeve dışına çıkamaz. Din alanı dışında herhangi bir konuda fikir, yorum, görüş belirtme özgürlüğüne sahipse de bunları siyasal ve toplumsal bir zorunluluğa dönüştürecek beyanatlarda ve icraatta bulunamaz. Çünkü devlet yönetimi; yasama, yargı ve yürütme ne tarihte ne de bundan sonra herhangi bir dinin duasıyla icra edilecek dini işler değildir. İstismar kapılarını sonuna kadar açabilecek bir yanlışlıktır, hatadır. Laikliği karşınıza aldığınızda bütün olarak Cumhuriyeti, kuruluş ilkelerini ve Türk milletini karşınıza alıyorsunuz demektir. Bu kasıtlı tutum sonuçta İslam dinini Anadolu topraklarından sürüp çıkarılmasına yol açacaktır.

Şu anki haliyle İslam, Diyanet’in resmîyetten aldığı maddi ve manevi devasa gücüyle, cemaat-tarikat ve radikal dinci gruplardan oluşan yasadışı, kayıt dışı kuruluşların linçine uğramaktadır. İslam dini linç edilmektedir. Başkan Erbaş, Türk gençleri arasında ateizmin ve deizmin hızla yayıldığından şikâyet edip dövüneceğine ‘Diyanet olarak ne yaptım ya da ne yapmadım da bu sonuçla karşılaştık’ diye nefis muhasebesi yapmalıdır. Evet, İslam dini, Diyanet’in himaye ve gözetiminde cemaatlara, tarikatlara ve radikal bö-

lücü, etnik ırkçı yasadışı dinci gruplara linç ettirilmektedir. Oysa tam da yükümlü olduğu görevi ihmalinin doğal sonucudur bunlar. Başkan ve ekibi değiştirilir, saydığımız hataları yapmayacak başka bir ekip gelirse, Diyanet’e ne kadar ihtiyacımız olduğunu daha iyi anlayacağız. Başkana küsüp kurumu yok etmek, çözüm değildir.

Diyanet, radikal hareketlerin ortaya çıkmasına engel oluyor mu? Olmuyor...

Aksine semirmelerinden rahatsız da değildir. Erbaş yönetimindeki Diyanet’in radikal gruplara karşı herhangi bir karşı bilgilendirme, aydınlatma ve itiraz davranışı sergilemediğini biliyoruz, yaşıyoruz.

Diyanet, kurum olarak, hem inanç ve ibadet olarak hurafelere karşı İslam’ı doğru bir şekilde öğretmeli hem de bu hurafe ve bölücülüğü toplum katmanlarına yayan cemaat ve tarikatlara karşı mücadele etmelidir. Kuruluş amacı budur. Ama bu amaçtan sapan bir Diyanet’in şu an için varlığı ve yokluğu denk olduğuna göre, “Diyanet’in olmadığı bir Türkiye’de neler yaşanabilir” sorusunun cevabı, başından beri işaret ettiğim sorunlardır. Yani Diyanet’in, diyanetlikten çıkması ile kaldırılması arasında hiçbir farkın olmadığını son zamanlarda yaşayarak görüyoruz. Bu vahim durum, bir yandan ‘Diyanet kaldırılсын’ diyenleri, diğer yandan da cemaat ve tarikatları aynı noktada buluşturuyor. Mağdur olanlar ise Türk milletinin büyük çoğunluğudur.

“Sultan sofrasında oturan bir Diyanet, sultanı hiçbir konuda uyaramaz”

Kamudaki israf, yolsuzluk, usulsüzlük, rüşvet kısaca İslam’ın karşıt olduğu ahlak dışı eylemler konusunda Diyanet’ten yeterince ses çıkarmıyor?

Hurafeleri, batıl dinsel inanışları, pörsümüş, köhnemiş fetvaları, içi geçmiş fıkhi hükümleri, erenler ve evliyalar masallarını İslam imiş gibi anlatarak halkı yanlış bilgilendirmek ve bunlarla avutmak, en önemli ahlak ilkelerini görmezden gelmeyi kolaylaştırmaktadır. Saydığınız kötülüklerle mücadele edebilecek bir Diyanet, kuruluşundaki laik ve özerk gücüne dayanmak zorundadır. Sultan sofrasında oturan bir Diyanet, sultanı hiçbir konuda uyaramaz. İslam’ın ahlaki erdemleri, devlet ile bütünleşmiş bir din anlayışında barınmaz. Oysa laik ve özerk bir kurum olmak, Diyanet-devlet ilişkilerinde makul, meşru ve olması gereken bir mesafeyi zorunlu kılar. Bu hem laiklik ilkesini aşındırmaz hem de İslam’ın ahlaki gücünün yöneticilere ve halka

daha etkin bir şekilde göstermesini mümkün kılar. Çünkü dinin gücü, ahlaksal içeriğindedir. Yoksa fıkhi yaptırımlarında değil. Siyasallaşan din, siyasilerin emrine girer; siyasallaşan bir din adamı, dini Allah ile kul arasından çıkarır, kul ile kul arasına sıkıştırır. Allah'ın ahlakıyla değil, siyasinin ahlakıyla yetinir.

Dinin birlik ve beraberliği sağladığı iddia ediyor. Diyanet, birlik ve beraberliğin sağlayan örnek bir kurum olarak neden gösterilemiyor?

Din, eğer tüm Türk halkına din hizmeti vermekten sorumlu bir Diyanet eliyle siyasallaşıyorsa, değişen siyasetlere göre değişen bir din doğar. Böyle bir din anlayışı ile birleştirici değil, ayırıcı olursunuz. İslam için şu ya da bu parti değil, ahlak, adalet ve insanlık esastır. Böyle birleştirirsiniz.

"Din ne emir altına girer ne de emri altına alır"

Aslı vazifesi nedir, neler için aracı olarak kullanılıyor?

İslam dininin inançları, ibadetleri, ahlaki temelleri ile ilgili işleri yürütmek; din konusunda toplumu aydınlatmak, ibadet yerlerini yönetmek Diyanet'in anayasal görevleridir. Görevi, devletin emrine giren veya dinin emrine giren bir devlet kurmanın yollarını aramakla meşgul olmak değildir. Din ne emir altına girer ne de emri altına alır. Taliban, Irak, Suriye ve benzeri pek çok yerde din ya siyasetin ya da siyaset dinin emrindedir.

Sonuç nedir?

Her anlamda yıkımdır. Atatürk bunun için laikliğe özellikle vurguda bulunmuştur. Diyanet, Türkiye'de İslam'ın içinde çeşitli mezheplerin ve İslam'ın dışında az da olsa çeşitli dinlerin arasında yepyeni bir vizyonla birleştirici, uzlaştırıcı ve köprü olmak zorundadır. Bütün hükümetlere ve siyasilere karşı kesinlikle eşit, özgür ve özerk bir mesafede olmalıdır. Yoksa özgürlüğünü, eşitliğini ve özerkliğini kaybeder. Din kendi eliyle elden çıkarırsa kendisi de elden çıkar.

"Din ile oynamak tarihsel ve güncel bir felakettir"

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın polemiklere konu olmasının nedeni başkanın sergilediği tavırlardan kaynaklanıyor olabilir mi? Kurumun, saygınlığını başkan ve diğer yöneticilerin tavır, davranış ve açıklamaları ne ölçüde etkilidir?

Başkan'ın bu tehlikeli ve sonuçsuz tutumunda siyasi destek aldığı açıktır. Öncelikle siyasiler Diyanet'in amacına ve kuruluş ilkelerine aykırı bir yola girmesine neden olmaktan kaçınmalıdır. Çünkü bu kurumu siyasi rakip-

lere karşı yönlendirirseniz, her gelen hükümet aynı kısır döngüyü tekrarlayacaktır. Din ile oynamak tarihsel ve güncel bir felakettir.

Diyanet'in akçeli işlerle anılmasını nasıl yorumlanmalıdır?

Diyanet kuruluşundan beri kurum olarak elbette çok yararlı işlere imza atmıştır. Ancak Reis Erbaş ve ekibi, bu yararlı işleri bir makam, bütçe ve zenginlik gösterisine dönüştürmüştür. Bunca bütçe ve zenginlikle yapılan ve yapılmayanlar bu ise, Diyanet İşleri Başkanlığı kapasitesinin ve tabii ki amacının çok ötesinde bir yerde bulunuyor demektir. Halka yoksulluğu din diye anlatıp lüks makam aracı ve göz kamaştırıcı bütçe ile lüks içinde yaşamı izah edemezsiniz. Allah'ı bile zenginlerin ve yoksulların Allah'ı gibi ikiye ayırmak yanlıştır, büyük bir hatadır.

"Diyanet bir Şeyhülislamlık makamı ya da Vatikan tarzı bir papalık değildir"

Nasıl bir Diyanet İşleri Başkanlığı olmalıdır?

Diyanet artık kökten değişmelidir. Hem İslam'ın içindeki farklı mezhepler hem de İslam'ın dışındaki diğer dinlerin inanç, ibadet ve ahlakta ortalamasını temsil etmelidir. İnanç ve ilke bakımından çok büyük farklar yoktur. Yeter ki bunları devlet, kamu ve siyasi işlere uygulamaya kalkmasın.

Merkez ve taşra teşkilatlarındaki eğitim-öğretim kurumlarında en son bilimsel gelişmeleri içeren derslerle, felsefe, sosyoloji, psikoloji, inkılap tarihi, Türk tarihi gibi derslerin konulması zorunludur. Hatta din adamlarıyla birlikte anıldığına üzüntü ile tanık olduğumuz cinsel istismarları önlemek için bilimsel cinsellik dersleri konulmalıdır. Bu dersleri örneğin jinekologlar, ürologlar gibi uzmanlar vermelidir.

Asırlık fıkhi hükümler ve fetvalar ayıklanmalı, Din İşleri Yüksek Kurulu çağa, bilimsel gelişmeler ve toplumsal değişimler uyarak yeni fetvalar üretmelidir.

Mezhep yobazlığı terk edilmelidir. Sünnilik ve Alevilik, artık büyük ölçüde arkeolojik bir kalıntıdan farksız hale gelmiştir. Hiçbir biri dinamik bir İslam için yararlı değildir. Ayak bağıdır. Çünkü İslam mezhepsizdir.

Belli bir mezhebe göre değil, yaşanan çağın gereklerine göre tefsir, kelam ve İslam felsefesi oluşturulmalıdır. Diyanet'e bunu İSAM aracılığıyla pekâlâ yapabilir.

Her Müslüman ülke, kendi kültürel kodlarına göre bir İslam anlayış geliştirmiştir. Bu İ-

lam dininin zenginliğidir. Diyanet de Anadolu Türk İslam anlayışının öncüleri olan Başta Atatürk olmak üzere, Ahmet Yesevi, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, Pir Sultan Abdal, Seyit Nesimi gibi evrensel, hümanist değerlerle İslam ahlakını bütünleştiren Türk büyüklerinin din felsefesine eğilmelidir. Halka ve gençlere bu geleneği öğretmelidir.

Makam, bütçe ve israf saltanatına son verilmeli; görev ve çalışma alanları çerçevesinde makul bir bütçe oluşturulmalıdır. Diyanet bir Şeyhülislamlık makamı ya da Vatikan tarzı bir papalık değildir. Cumhuriyetin anayasal kurumları ile mevcut anayasal çerçeve içinde resmi ilişkilerini tanzim etmelidir.

Kurucusuna saygılı olmalı, ona olan minnet ve şükranını kurumsal düzeyde tutmalıdır. Bütün teşkilatlarında Atatürk ilke ve devrimlerini öğretmelidir ki, o olmasaydı biz de olmazdık demelidir.

İslam'da açıkça ve kesin olarak haram kılınmış uyuşturucu, hırsızlık, yolsuzluk, adaletsizlik, liyakatsizlik ve teröre karşı tavrını koymalıdır. Bu tavrı devlete ve laikliğe karşı değil, haram ve cürümlere karşı göstermelidir.

Hiçbir cemaat, tarikat ya da radikal dinci yapılanmalara fırsat vermemeli; yetkisini onlarla bölüşmemelidir.

"İsrarlı duyarsızlık, düşmanlığa götürür" Erbaş'ın, Ayasofya'nın açılışında Atatürk'e lanet okuduğuna bütün Türk ulusu tanıklık etti. "Hutbede lanet okuyanların 19 Mayıs'ı kutlamaya yüzü olmaz" "Bayramlar arasında ayırım yapıp milleti millet yapan milli bayramları görmezden gelmek, önemsememek, ısrarla duyarsız davranmak sonunda ulusal birlik ve beraberliğimizi sarsar.

Laik ve özerk bir Cumhuriyet kurumu olarak Diyanet'in 19 Mayıs'ı anmamakta ısrarcı olması, Milli Mücadele'nin fitilinin ateşlendiği bu kutlu günü, Milli Mücadele'nin önemini, Türk gençliğine armağan edilen bu bayramı ve Cumhuriyeti hiçe saymak demektir. Oysa Diyanet İşleri Başkanlığı tam da bu değerlere bağlı ve onlar sayesinde kurulmuş olduğundan, aslında Diyanet kurum olarak kendi kendisini de yadsımakta, kendine bile saygısı olmadığını göstermektedir.

Diyanet, önce kendisine çeki düzen verip nedenini Türk halkının hassasiyetlerine ne denli saygı gösterip göstermediğinde aramalı. Her görüşten dindar insanların cami gibi kutsal bir mekânda, hutbede bu ülkenin kurucusu Atatürk'e hem de kendi kurduğu Diyanet'in en üst yetkilisi tarafından lanet

okunmasını hoş gördüklerini düşünmek, en hafifinden cahilliktir.

Hutbe okurken ve çeşitli vesilelerle milli bayramları ve Cumhuriyeti Türk milletine armağan eden Atatürk'e lanet okumuş olmaktan dolayı duyulan bir utanma ve mahcubiyet duygusu varsa, bu vahim yanlışı düzeltmenin yolu, başta Ayasofya olmak üzere Türkiye'nin bütün camilerinde, dini ve milli bayramlarda Atatürk'ten özür dilemek, dualar etmektir. Bu özür ve duayı her yıl tekrarlayarak ne büyük saygısızlık ve haksızlık edildiği itiraf edilmeli.

"Diyanet'in yapamadığını Din Hizmetleri Müdürlüğü'nün yapması mümkün değildir. Zaten o kadar bütçeyle Diyanet bu eğitimi verememişse, Din Hizmetleri Bölümü'nün bu eğitimi vermesi düşünülemez. Bu bir yanıltmacadır. Diyanet İşleri'nin bütçesi, görev ve sorumlulukları, devasa bir kurum olması özellikle laik bir kuruluş olması bakımından bu imkân içerisinde yapamadığını MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'nün yapılabileceğini düşünmek tamamen saçmalıktır. Bunun makul bir tarafı yoktur. Bundan beklenen sadece laiklikle ilgili tartışmaları MEB'e de sirayet ettirmektir, yaygınlaştırmaktır."

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin diğer kurumları gibi Diyanet İşleri Başkanlığı da laik ve özerk bir kurumdur. Kuruluş amacı ve görev, yetki ve çalışma alanı tanımı, 429 Sayılı kanunla belirlenmiş olmasına rağmen, bazı dönemlerde bu amaç ve görev tanımının sınırları dışına çıkıldığı ya da bu sınırlar içindeki birtakım yükümlülüklerin ihmal edildiği görülmektedir. Bugünkü Diyanet İşleri Başkanlığı, görev ve sorumluluk alanının dışına çıkarak Anayasada belirtilen sorumluluklarını ihlal eden açıklamalarda bulunmakta; bunun yanı sıra, asıl görevlerini yapmamaktadır. Başka bir deyişle Diyanet, laikliği ihlal eden davranış ve açıklamalarla sorumluluk alanının dışına çıkarken, Türkiye'de yüzlerce tarikat ve cemaatlara, illegal medrese ve din okullarına karşı yetkilerini kullanarak bunlara yaptırımlar uygulanması için gerekli girişimlerde bulunmamaktadır. Böylece iki şekilde görevini ihmalde bulunmakta ve anayasal suç işlemektedir.

Eleştirilerin hedefi olmasını, yaptıkları ve yapmadıkları olmak üzere iki nedene dayandırabiliriz:

Şeyhülislamlık makamı ile benzerlik kuranlar, Şeyhülislam'ın daha Osmanlı döneminde II. Meşrutiyet ile birlikte kabineden çıkarıldığını hatırlamak zorundadırlar. Laiklik 5

Şubat 1937'de Anayasaya girmiş olsa da fiilen Osmanlı döneminde II. Mahmut'un icraatlarıyla fiilen uygulamaya başlamıştır. Hatta Türk tarihinde İslam-devlet ilişkileri fiilen 1055'te Büyük Selçuklu devleti Sultan Tuğrul Bey ile zayıflamış Abbasi devleti Kaim biemrillah arasındaki görev bölüşümüyle birbirinden ayrılmış; Kaim din işlerini yürüten halife, Tuğrul Bey de devlet işlerini yürüten devlet reisi olarak din ile devleti birbirinden ayırmışlardır. Devletin din ile değil, seküler siyasi yöntemlerle, yasalarla yönetileceği gerçeğini, dini devletten arındırarak uygulamaya koymuşlardır. Öyleyse Atatürk Cumhuriyeti laikliğinin Abbasiler, Selçuklular ve Osmanlılardan gelen çok uzun bir tarihsel, kültürel ve siyasal kökü, geleneği vardır. 3 Mart 1924'te Şer'iye ve Evkaf Vekaleti kaldırılarak, 429 sayılı kanunla başvekaletle bağlı olarak kurulan Diyanet İşleri Reisliği (başkanlığı);

İslam dininin inançlarını, ibadetlerini ve ahlaki konularla ilgili işleri yürütmek, bu yolda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek gibi anayasal görevleri yerine getirmekle yükümlüdür.

Diyanet bu anayasal çerçeve dışına çıkamaz. Din alanı dışında herhangi bir konuda fikir, yorum, görüş belirtme özgürlüğüne sahipse de bunları siyasal ve toplumsal bir zorunluluğa dönüştürecek beyanatlarda ve icraatlarda bulunamaz.

Diyanet İşleri Başkanı Erbaş, siyasiler tarafından sosyal medyaya kısıtlama getirilmesi tartışmalarına katılarak, sanki yapılacak herhangi bir siyasi icraatın dinen meşruluğunu vazederek haberleşme ve iletişim özgürlüğüne ilişkin düzenlemelerin dini süzgeçten geçirilerek uygulamaya konulmasını önermektedir. Bu, laikliği yok sayarak dinin devlet ve siyaset işlerine doğrudan müdahalesi etmeye kalkmanın yanında, en büyük devlet bütçesine sahip olmakla yetinmeyip vatandaşlardan da maddi destek gören Diyanet'in yine bu gücü vatandaşların özgürlüğü aleyhine kullanmaya girişmesi anlamına gelmektedir. Görev tanımında sosyal medyaya ilişkin düzenlemeleri deruhte eder diye bir vazifesi yoktur. En yüksek protokollere toplu dua yaptırmak, nezaret etmek ve tek yanlı dini söylemlerle, laik kurumları etkilemek söz konusu olmamalıdır.

Çünkü devlet yönetimi; yasama, yargı ve yürütme ne tarihte ne de bundan sonra herhangi bir dinin duasıyla icra edilecek dini işler değildir. İstismar kapılarını sonuna kadar açabilecek bir yanlışlıktır, hatadır.

Rıfat Börekçi gibi, Kurtuluş Savaşı'na ve Kuvayı Milliye'ye destek veren onlarca örnek din adamı varken, Ali Erbaş, "Keşke Yunan galip gelseydi" diyen Kadir Mısıroğlu'nu, İskilipli Atıf Hoca'yı ve Fetö'nün hocası Said-i Nursi'yi Türk halkına gerçek din bilginleri imiş gibi göstermekten geri durmuyor. Bu davranış, sayesinde makam sahibi olduğu Cumhuriyet'e, ülkenin bağımsızlığına, birlik ve beraberliğine aykırıdır. Laikliği karşınıza aldığınızda bütün olarak Cumhuriyeti, kuruluş ilkelerini ve Türk milletini karşınıza alıyorsunuz demektir.

Bu ısrarlı yanlış tutum sonuçta İslam dininin Anadolu topraklarından sürüp çıkarılmasına yol açacaktır.

"Gençlere kulluk unutturuluyor" diyerek binlerce yıldır kulluğa, köleliğe ve esarete boyun eğmemiş bu milletin gençlerini din adına kulluğa çağırmaktadır. Kulluk, Allah ile kişi arasındadır. Kimse Allah adına kulluğa çağırılmaz. Diyanet reisi de olsa İslam hiçbir Allah kuluna, Allah adına kulluğa çağırma imtiyazı vermez. Cumhuriyet, kulluğa karşıdır. Biat ve itaat kültürü Atatürk ilke ve devrimleriyle bağdaşmaz.

"Din ile devleti organik olarak birbirine karıştıracak beyan ve tutumlarının bir başka örneği de "eleştirenler, dinin Allah ile kul arasında kalmasını istiyorlar" diyerek yalnız laikliğe değil, İslam dininin doğasına da taban taban aykırı bir serzenişte bulunuyor olmasıdır. Din doğal olarak Allah ile kul arasındadır. Kul, erdem ve adalette, takva ve dürüstlükte **"Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmak"** ile yükümlüdür. Bu yüzden İslam'a göre gerçek kişiler Allah katında sorumludur. Tüzel kişiler yani kurumlar gerçek kişi olmadığı için dinin kurumlarla Allah arasında olmasını istemek, kulun Allah'a siyasal ve idari bir mevki vaat etmesinden farksızdır. İşte bu laikliğe kökten aykırıdır. İslam mantığı içinde de hiçbir açıklaması yoktur. Çünkü şirktir.

Türk insanını gerçek, sahih ve güvenilir din bilgisiyle değil, günlük siyasetin yüzeysel dalgalanmalarına göre konuşma yapmamalıdır.

Cemaat ve tarikatlara doğrudan veya dolaylı olarak destek vermemelidir.

Genellikle ülkemiz sathına gittikçe yayılan illegal medreselere ve gayri meşru din eğitim kurumlarına karşı denetleme ve yaptırım yoluna gitmeli; sonuçta bu yasa dışı oluşumların kapatılmasını sağlamalıdır.

Din eğitimi ve öğretimi yetkisi tamamen Diyanet'e ait olmasına rağmen bu yetkiyi, kor-

san dini kuruluşlara devretmediğini somut icraatıyla göstermelidir.

Dinsel bilgi kirliliğine karşı ağırlığını koymalı; aslı astarı olmayan korsan din vaazlarına ve fetvalara karşı anında düzeltmeler yapacak şekilde Din İşleri Yüksek Kurulu'nu daha aktif hale getirmelidir.

Kalıcı dini söylemleri geçici siyasal angajmanlara göre eğip bükmemeli, saptırmamalıdır.

Yaptıkları ve yapmadıklarına baktığımızda Diyanet, mevcut icraatları ve söylemleriyle İslam dinine büyük zararlar vermekte; Türk halkı nezdinde dinin masumiyetini ve meşruiyetini hırpalamaktadır. İnsanların deizme veya ateizme rağbet ettiklerini sosyolojik ve teolojik bilimsel çalışmalarla analiz etmeli, kendi içi muhasebesini yapmalıdır.

Diyanet'in varlığı ya da yokluğu ayrı bir tartışmanın konusudur. Uzun bir analize ihtiyaç var. Konumuz Diyanet'in mevcut durumu ve icraatları olduğundan bu noktaya odaklanalım.

Şu anki haliyle İslam dini, Diyanet'in resmîyetten aldığı maddi ve manevi devasa gücüyle, cemaat-tarikat ve radikal dinci gruplardan oluşan yasadışı, kayıt dışı kuruluşların linçine uğramaktadır. İslam dini linç edilmektedir. Başkan Erbaş, Türk gençleri arasında ateizmin ve deizmin hızla yayıldığından şikâyet edip dövüneceğine *"ben Diyanet olarak ne yaptım ya da ne yapmadım da bu sonuçla karşılaştık"* diye nefis muhasebesi yapmalıdır.

İslam dini Diyanet'in adeta himayesinde cemaatlara, tarikatlara ve radikal bölücü, etnik ırkçı yasadışı dinci gruplara linç ettirilmektedir. Oysa tam da yükümlü olduğu görevi ihmalinin doğal donucudur bunlar.

Başkan ve ekibi değiştirilir, saydığımız hataları yapmayacak başka bir ekip gelirse, Diyanet'e ne kadar ihtiyacımız olduğunu daha iyi anlayacağız. Başkana küsüp kurumu yok etmek, çözüm değildir. Cemaat ve tarikatlara meydanı bırakılamaz.

Erbaş yönetimindeki Diyanet'in radikal dinci gruplara karşı yeterince bilgilendirme, aydınlatma ve itiraz davranışı sergilemediğini biliyoruz, yaşıyoruz.

Diyanet kurum olarak, hem inanç ve ibadet olarak hurafelere karşı İslam'ı doğru bir şekilde öğretmeli hem de bu hurafe ve bölücülüğü toplum katmanlarına yayan cemaat ve tarikatlara karşı mücadele etmelidir. Kuruluş amacı budur. Ama bu amaçtan sapan bir Diyanet'in şu an için varlığı ve yokluğu denk

olduğuna göre, "Diyanet'in olmadığı bir Türkiye'de neler yaşanabilir" sorusunun cevabı, başından beri işaret ettiğim sorunlardır. Yani Diyanet'in diyanetlikten çıkması ile kaldırılması arasında hiçbir farkın olmadığını son zamanlarda yaşayarak görüyoruz.

Bu vahim durum, bir yandan Diyanet kaldırılсын diyenleri, diğer yandan da cemaat ve tarikatları aynı noktada buluşturuyor. Kurum kendisini bu sıkışmışlıktan kurtarmalı; anayasal görevlerine daha titiz bir özen göstermelidir. Aksi takdirde, Türk ulusunun büyük çoğunluğu denetimsiz cehaletin en büyük mağduru olacaktır.

Hurafeleri, batıl dinsel inanışları, pörsümüş, köhnemiş fetvaları, içi geçmiş fıkhi hükümleri, erenler evliyalara masallarını İslam imiş gibi anlatarak halkı yanlış bilgilendirmek ve bunlarla avutmak, en önemli ahlak ilkelerini görmezden gelmeyi kolaylaştırmaktadır. Saydığımız kötülüklerle mücadele edebilecek bir Diyanet, kuruluşundaki laik ve özerk gücüne dayanmak zorundadır. Sultan sofrasında oturan bir Diyanet, sultanı hiçbir konuda uyaramaz. İslam'ın ahlaki erdemleri, devlet ile bütünleşmiş bir din anlayışında barınamaz. Oysa laik ve özerk bir kurum olmak, Diyanet-devlet ilişkilerinde makul, meşru ve olması gereken bir mesafeyi zorunlu kılar. Bu hem laiklik ilkesini aşındırmaz hem de İslam'ın ahlaki gücünün yöneticilere ve halka daha etkin bir şekilde göstermesini mümkün kılar. Çünkü dinin gücü, ahlaksal içeriğindedir. Yoksa fıkhi ve şeriat yaptırımlarında değildir.

Siyasallaşan din, siyasilerin emrine girer; siyasallaşan bir din adamı, dini Allah ile kul arasından çıkarır, kul ile kul arasına sıkıştırır. Allah'ın ahlakıyla değil, siyasinin ahlakıyla yetinir. Oysa siyaset ahlaka değil, ahlak siyasete yön vermelidir.

Din, eğer tüm Türk halkına din hizmeti vermekten sorumlu bir Diyanet eliyle siyasallaşıyorsa, değişen siyasetlere göre değişen bir din doğar. Böyle bir din anlayışı ise birleştirici değil, ayrıştırıcıdır. İslam için şu ya da bu parti değil, ahlak, adalet ve insanlık esastır. İnsanları bu genel ilkeler etrafında birleştirebilirsiniz.

Diyanet'in asli vazifelerini yukarıda saymıştık. Görevi, devletin emrine giren veya dinin emrine giren bir devlet kurmanın yollarını aramakla meşgul olmak değildir. Din ne emir altına girer ne de resmi olarak emri altına alır. Afganistan, Arabistan Irak, parçalanmış Suriye ve benzeri pek çok yerde din ya siyasetin ya da siyaset dinin emrindedir. Sonuç

mu? Her anlamda yıkımdır. Atatürk bunun için laikliğe özellikle vurguda bulunmuştur.

Diyanet, Türkiye’de İslam’ın içinde çeşitli mezheplerin ve İslam’ın dışında az da olsa çeşitli dinlerin arasında yepyeni bir vizyonla birleştirici, uzlaştırıcı ve köprü olmak zorundadır.

Bütün hükümetlere ve siyasilere karşı kesinlikle eşit, özgür ve özerk bir mesafede olmalıdır. Yoksa özgürlüğünü, eşitliğini ve özerkliğini kaybeder. Dini kendi eliyle elden çıkarırsa kendisi de elden çıkar.

Öncelikle siyasiler Diyanet’in amacına ve kuruluş ilkelerine aykırı bir yola girmesine neden olmaktan kaçınmalıdır. Çünkü bu kurumu siyasi rakiplere karşı yönlendirirseniz, her gelen hükümet aynı kısır döngüyü tekrarlayacaktır. Din ile oynamak her açıdan bir felakettir.

Diyanet kuruluşundan beri kurum olarak elbette çok yararlı işlere imza atmıştır. Ancak Reis Erbaş ve ekibi, bu yararlı işleri bir makam, bütçe ve zenginlik gösterisine dönüştürmüştür. Bunca bütçe ve zenginlikle yapılan ve yapılmayanlar bu ise, Diyanet İşleri Başkanlığı kapasitesinin ve tabii ki amacının çok ötesinde bir yerde bulunuyor demektir.

Halka yoksulluğu din diye anlatıp göz kamaştırıcı bütçe ile lüks içinde yaşamı izah edemezsiniz. Allah’ı bile zenginlerin ve yoksulların Allah’ı gibi ikiye ayırırsınız.

Diyanet nasıl olmalıdır?

Hem İslam’ın içindeki farklı mezhepler hem de İslam’ın dışındaki diğer dinlerin inanç, ibadet ve ahlakta ortalamasını temsil etmelidir. İnanç ve ilke bakımından çok büyük farklar yoktur. Yeter ki bunları devlet, kamu ve siyasi hedefler için uygulamaya kalkmasın.

Merkez ve taşra teşkilatlarındaki eğitim-öğretim kurumlarında en son bilimsel gelişmeleri (ör. Yapay Zekâ, Makine Öğrenimi vb.) içeren derslerle, felsefe, sosyoloji, psikoloji, İnkılap Tarihi, Türk Tarihi gibi derslerin konulması zorunludur. Hatta din adamlarıyla birlikte anıldığına üzüntü ile tanık olduğumuz cinsel istismarları önlemek için bilimsel cinsellik dersleri konulmalıdır. Bu dersleri örneğin jinekologlar, ürologlar gibi uzmanlar vermelidir.

Asırlık fıkhi hükümler ve fetvalar ayıklanmalı, Diyanet’in Din İşleri Yüksek Kurulu çağa, bilimsel gelişmelere ve toplumsal değişimlere ayak uydurarak yeni fetvalar üretmelidir. Mezhep yobazlığı terk edilmelidir. Sünnilik ve Alevilik, artık büyük ölçüde arkeolojik bir

kalıntıdan farksız hale gelmiştir. Hiçbir biri dinamik bir İslam için yararlı değildir. Ayak bağıdır. Çünkü İslam, mezhepsizdir.

Belli bir mezhebe göre değil, yaşanan çağın gereklerine göre tefsir, kelam ve İslam felsefesi oluşturulmalıdır.

Her Müslüman ülke kendi kültürel kodlarına göre bir İslam anlayış geliştirmiştir. Bu İslam dininin zenginliğidir. Diyanet de Anadolu Türk İslam anlayışının öncüleri olan başta Atatürk olmak üzere, Ahmet Yesevi, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, Pir Sultan Abdal, Seyyit Nesimi gibi evrensel, hümanist değerlerle İslam ahlakını bütünleştiren Türk büyüklerinin din felsefesine eğilmelidir. Halka ve gençlere bu geleneği öğretmelidir.

Makam, bütçe ve israf saltanatına son veril-meli; görev ve çalışma alanları çerçevesinde makul bir bütçe oluşturulmalıdır. Bunun için de görev tanımı çağdaş gereksinimlere göre yeniden güncellenmelidir.

Diyanet bir şeyhülislamlık makamı ya da Vatikan tarzı bir papalık değildir. Cumhuriyet’in anayasal kurumları ile mevcut anayasal çerçeve içinde resmi ilişkilerini yine Cumhuriyet ilkelerine göre tanzim etmelidir.

Kurucusuna saygılı olmalı, ona olan minnet ve şükranını kurumsal düzeyde tutmalıdır. Bütün teşkilatlarında Atatürk ilke ve devrimlerini öğretmelidir ki, o olmasaydı biz de olmazdık düşüncesini gençlere öğretmelidir.

İslam’da açıkça ve kesin olarak haram kılınmış uyuşturucu, hırsızlık, yolsuzluk, adaletsizlik, liyakatsizlik ve teröre karşı tavrını koymalıdır. Bu tavrı devlete ve laikliğe karşı değil, haram ve cürümlere karşı göstermelidir.

Hiçbir cemaat, tarikat ya da radikal dinci yapılanmalara fırsat vermemeli; yetkisini onlarla bölüşmemelidir. Vakıf, dernek adı altında açılan Cemaatlere ve tarikatlara bağlı tüm yatılı-yatısız Kur’an kursları kapatılmalı; Diyanet zaten deruhte ettiği bu faaliyetleri de tamamen kendi yetkisi dahilinde olduğunu resmen göstermelidir.

Eğer Diyanet, Sünnilik ya da başka bir İslam anlayışını kamusal dini bir politika olarak benimseyip savunmaktan vazgeçer; tüm mezheplerin bir ortalaması olmayı başarır, hiçbir grup neden temsil edilmeyorum diye sorma ihtiyacı duymayacaktır.

BURSA NUTKU

Türk genci, devrimlerin ve rejimin sahip ve bekçisidir.

Bunların lüzumuna, doğruluğuna herkesten çok inanmıştır; rejimi ve inkılapları benimsemiştir.

Bunları zayıf düşürecek en küçük veya en büyük bir kıpırtı ve bir hareket duydu mu *"Bu memleketin polisi vardır, jandarması vardır, ordusu vardır, adliyesi vardır"* demeyecektir; hemen müdahale edecektir.

Elle, taşla, sopa ve silahla; nesi varsa onunla kendi eserini koruyacaktır.

Polis gelecek, asıl suçluları bırakıp suçlu diye onu yakalayacaktır.

Genç, *"Polis henüz inkılap ve cumhuriyetin polisi değildir"* diye düşünecek fakat asla yalvarmayacaktır.

Mahkeme onu mahkûm edecektir.

Yine düşünecek: *"Demek adliyeyi de ıslah etmek, rejime göre düzenlemek lazım."*

Onu hapse atacaklar.

Kanun yolundan itirazlarını yapmakla beraber bana, İsmet Paşa'ya, meclise telgraflar yağdırıp haklı ve suçsuz olduğu için tahliyesine çalışılmasını, kayrılmasını istemeyecek.

Diyecek ki,

"Ben inanç ve kanaatimin icabını yaptım. Müdahale ve eylemimde haklıyım. Eğer buraya haksız olarak gelmişsem, bu haksızlığı meydana getiren sebep ve amilleri düzeltmek de benim vazifemdir."

İşte benim anladığım Türk genci ve Türk gençliği!

Mustafa Kemal Atatürk

Bursa, 06 Şubat 1933

Cumhuriyet'in Temeline Konan Bomba; 24 OCAK KARARLARI

M. Tefik KIZGINKAYA

Gazeteci - Yazar

Özal'ı “ekonominin” patronun konumuna getiren 12 Eylül rejimi, işgücü piyasasını “askeri” bir denetim altında tutarak sonraki 3,5 yıl boyunca iktisat politikalarının “sermayenin bir karşı saldırısı” biçiminde gelişmesini gerçekleştirdi.

Türkiye 12 Eylül askeri darbesine doğru sürüklenirken Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal siyasi kargaşa ve toplumsal olayların arkasında kalan ekonomi için yeni bir istikrar programı hazırlamaktadır.

1980'in başında basına da yansıyan ilginç bir gelişme yaşanır.

“...Turgut Özal hazırladığı ekonomik programı 8 Ocak 1980'de Genelkurmay'a gidip komuta heyetine ayrıntılı bir şekilde sunmuş ve onların takdirini kazanmıştır. Hem Sayın Hasan Celal Güzel'in Komisyonumuza verdiği beyanda, hem de döneme ilişkin bazı kitaplarda bu noktaya değinilmektedir. Hatta, Özal kararlar açıklandıktan sonra da Mart 1980'de Genelkurmay'da bir brifing daha vermiş ve bu kez alınan önemleri ayrıntılarıyla

anlatmış ve yine takdir toplamıştır.

...Özal'ın hükümet üyesi bakanları istikrar programı hakkında bilgilendirmezken Genelkurmay'ı iki kez bilgilendirmek için kendisinin girişimde bulunması ve kabul görmesidir. Bu süreçte Özal, 12 Eylül darbesinin güçlü isimlerinden dönemin Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreteri Haydar Saltık aracılığıyla bağlantı kurmuştur. Böylece, daha en başından askerlerin bu önlemler konusunda desteği sağlanmıştır.”¹

*

Süreci doğru değerlendirebilmek için iki yıl öncesini anımsamak gerekmektedir.

¹ Turan YILMAZ, 24.11.2012, hurriyet.com.tr/gundem/ozal-12-eyul-dar-becileriyle-isbirligi-yapmistir

1977 seçimleri sonrası CHP iktidarı döneminde artan siyasi istikrarsızlığın ve ekonomide yaşanan durgunluğun yarattığı belirsizlik ortamı, toplumsal ayrışmanın tetiklediği çatışmalar ve şiddet olayları aslında Türkiye'nin farklı bir zemine doğru kaydırıldığının işaretleriydi.

Bütün bu süreçte ve IMF ile görüşmelerin içinde de yer alan Türk Sanayici ve İş Adamları Derneği'nin (TÜSİAD) yayınladığı rapor-daki bir ifade dikkat çekicidir.

"Demokrasi başkasının parasıyla yaşayamaz" ve "Batılılar Türkiye'deki demokrasinin faturasını ödemeye hazır olmadıklarını söylüyorlar."

Bu ifade ekonomik krizin aşılması ile ilgili bir söylem değil, TÜSİAD'ın demokrasiyi çözüm olarak görmeyişinin bir ifadesidir ve gerçekte ne istediğini, Ecevit hükümetinin ilk günlerinde yayınladığı raporunda söylüyordu; *"Güçlü Devlet."*

1977 seçimleri öncesinde sermayenin beklentileri hakkında İsmail Cem'in saptaması aslında yakın gelecekte olacakların habercisi gibidir. "... büyük sermaye açısından temel tercih şu ya da bu parti arasında olmaktan çok, demokrasi ile "güdümlü demokrasi" arasındaydı. Güvenebileceği ve güçlü bir demokratik tercihten yoksun olan büyük sermaye, güvencesini askeri bürokrasinin üst kademelerinde aramak eğilimindeydi. Cem'e göre, büyük sermaye yakındığı sendikal oluşumlar ve ücret talepleriyle demokratik rejim arasında zorunlu bir bağ bulunduğunu görebilmekteydi. Bu nedenle, iktidara AP gelse, DGM'lerin kurulması gibi adımlar da atılsa, sendikal mücadelelerin önlenmesinin kolay olmadığını bilmekteydi."

1977 seçimleri öncesinde İsmail Cem'in "... büyük sermaye, güvencesini askeri bürokrasinin üst kademelerinde aramak eğilimindeydi" saptaması ile sermayenin yeni temsilcisi olan Turgut Özal ile aynı noktada buluştuklarını görüyoruz.

*

Turgut Özal'ın askeri bürokrasinin üst kademesindeki komutanlara Genelkurmay'da anlattığı ekonomi programının ana hatlarına bakalım;

- "KİT zararları ortadan kaldırılmalıdır. Çift fiyat uygulamasının da alınacak tedbirlerle ortadan kaldırılması zorunludur..."

- *İhracatın artırılması için çok özel tedbirlere başvuracağız, bunu yaparken iç talebin azaltılması, yatırım temposunun artırılması, yabancı sermeden ülkenin daha çok faydalanması lazımdır...*

- *Toplu iş sözleşmelerindeki yüksek ücret artışları, enflasyonu körüklemektedir. Ücret artışları fiyat artışı kadar olmalıdır...*

- *12 Mart 1971 ekonomide istikrarsızlık yaratmıştır ve Türk ekonomisine büyük zarar vermiştir...*

- *Bu durumda halktan fedakarlık istemekten başka çaremiz yoktur. Gerçekler anlatılırsa halk fedakarlığı yapar..."²*

Genelkurmay'dan sonra bağlı olduğu Bakanlar Kuruluna da bilgi veren Turgut Özal, hazırladığı istikrar programını, 13 yıl sonra Türkiye'yi yasa boğacak bomba gibi, Türkiye ekonomisinin temeline koyduğu bu bombayı 24 Ocak'ta açıklamıştır.

*

Açıklandığı tarihin adıyla anılan 24 Ocak Kararları nelerdir?

Türkiye ekonomisine neler getirmiştir?

Korkut Boratav, bu sorulara genel bir çerçeve içinde bakarak üç gözlemle yanıt veriyor;

- İlk olarak, 24 Ocak programında yer alan boyutlarıyla devalüasyon, KİT zamları ve fiyat denetimlerinin kaldırılması gibi "şok tedavisi" öğelerinin, IMF'nin üç yıldır Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinden istediği nicel boyutları fazlasıyla aşmış olduğunu; yani "istenenden fazlasının verilmiş olduğunu" saptayabiliyoruz.

- İkinci olarak, bu kararlar sadece bir istikrar programı niteliği taşımamaktaydı; beynelmilel sermayenin özellikle Dünya Bankası aracılığıyla "pazarladığı" ve içte ve dışa karşı piyasa serbestisi ile beynelmilel ve yerli sermayenin emeğe karşı güçlendirilmesi gibi iki stratejik hedef etrafında oluşan bir "yapısal uyum" perspektifi de taşımaktaydı.

- Buradan üçüncü gözleme geçiyoruz; Demirel Hükümeti bu programı TÖ ve sermaye çevrelerinin yukarıda aktardığımız istekleri doğrultusunda, yani sistemli ve sürekli olarak "emek aleyhtarı

² yildiz.edu.tr/~gonel/akademikdosyaları/sunumlar/TurkiyeEkonomisi6.ppt

bir doğrultuda uygulayabilmenin ve geliştirmenin araçlarından yoksundu. İşte 12 Eylül 1980'de gerçekleşen rejim değişikliği, 24 Ocak programının önündeki bu önemli engeli ortadan kaldırdı.

*

Özal'ı "ekonominin" patronun konumuna getiren 12 Eylül rejimi, işgücü piyasasını "askeri" bir denetim altında tutarak sonraki 3,5 yıl boyunca iktisat politikalarının "sermayenin bir karşı saldırısı" biçiminde gelişmesini gerçekleştirdi.

"...Bu kararlar 1970'li yıllarda IMF'nin... pek çok az gelişmiş ülkeye empoze ettiği standart istikrar politikası ile daha ziyade Dünya Bankası tarafından geliştirilen tipik bir yapısal uyum programının tüm bilinen unsurlarını içermektedir."³

*

24 Ocak Kararlarının neler olduğuna ana hatlarıyla bakalım;

1. Sürekli devalüasyon yapılmış ve günlük döviz kuru uygulamasına geçilmiştir.
2. Devletin ekonomideki payını küçülten önlemler alınmış, KİT ürünlerinin fiyatları serbest bırakılmış, ara mallarında sübvansiyon kaldırılmıştır.
3. Tarım ürünlerinde destekleme alımları sınırlandırılmış, gübre, enerji ve ulaştırma dışında sübvansiyon kaldırılmıştır.
4. Dış ticaret serbestleştirilmiş, yabancı sermaye yatırımları teşvik edilmiş, kar transferlerine kolaylık sağlanmıştır.
5. Yurt dışı müteahhitlik hizmetleri desteklenmiştir.
6. İthalat kademeli olarak libere edilmiş, ihracat vergi iadesi, düşük faizli kredi, imalatçı ihracatçılara ithal girdide gümrük muafiyeti, sektörlere göre farklılaşan teşvik sistemi ile desteklenmiştir.

Bu kararlarla Türkiye Cumhuriyeti karma ekonomi modelini terk ederek "serbest piyasa ekonomisi" modeline geçmiştir.

Korkut Boratav'ın değerlendirmesine göre;

"Bu modelin bölüşüm ilişkileri bakımından belirleyici özelliği genel olarak sermaye ile genel olarak emek, yani geniş anlamda burjuvazi ile emekçi sınıflar arasındaki temel çelişkiyi sistemli olarak emek aleyhinde denetlemeye ve düzenlemeye kalkışması olmuştur."⁴

12 Eylül rejimin yarattığı bu koşullarda sendikal faaliyetler askıya alınmış, DİSK yöneticileri yargılanmış, grevler yasaklanmış ve ücretler Yüksek Hakem Kuruluna bırakılmıştır. Kamu çalışanlarının maaşları, emeklilik ikramiyeleri, kıdem tazminatları gibi haklarında da gerilemeler yaşanmıştır.

*

Sonuç olarak

İsmail Cem'in söylemiyle, büyük sermayenin istediği "güdümlü demokrasiye" geçiş ortamı sağlanmış, demokrasi; liberalizmin isteği ve silahlı kuvvetlerin gücü ile tüm kurum ve kurallarıyla yok edilmiştir.

Sermayenin ve liberalizmin Devletçilik ilkesi özelinde "karma ekonomik modele" karşı 1945'te başlattığı saldırı 12 Eylül'ün koruması altında getirilen 24 Ocak kararlarıyla başarıya ulaşmıştır.

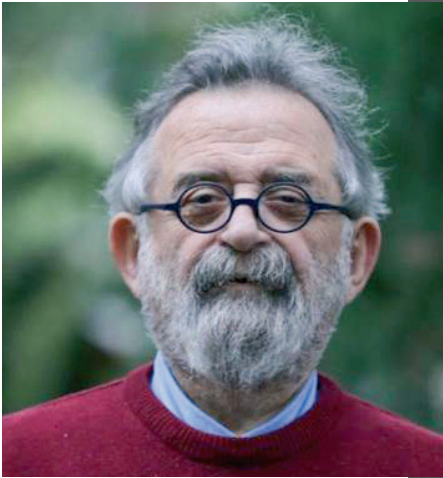
Geçen 35 yılda "KIRILIŞ" sürecine sokulan 1923 Cumhuriyeti,

24 Ocak kararlarıyla da "ÇÖKÜŞ" sürecine girmiştir.

³ Prof. Dr. Korkut Boratav, Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2009, 16. Baskı, s. 147-148

⁴ Prof. Dr. Korkut Boratav, Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2009, 16. Baskı, s. 149

TÜRKİYE İKTİSAT KONGRESİNİN HATIRLATTIKLARI¹(*) (İzmir, 17 Şubat – 4 Mart 1923)

Dr. Serdar ŞAHİNKAYA

21. yüzyıl İçin Planlama Grubu Koordinatörü

Efendiler, Yüce Kurulunuzla bugün başlamış olan Türkiye İktisat Kongresi çok önemlidir. Çok tarihidir. Nasıl ki Erzurum Kongresi felâket noktasına gelmiş olan bu milleti kurtarmak hususunda Misak-ı Millî'nin ve Anayasanın ilk temel taşlarını sağlamada neden olmuş, etken olmuş öncü olmuş ve bundan dolayı tarihimizde, millî tarihimizde en önemli ve yüksek hatırayı yaratmış ise, kongreniz de milletin ve memleketin yaşantısını sağlayarak, gerçek kurtuluşuna yardımcı olacak kanunun temel taşlarını ve esaslarını ortaya koymak suretiyle tarihte çok büyük bir ad ve çok kıymetli bir yer almış olacaktır.

¹ (15 – 21 Mart 2023 tarihlerinde İzmir'de düzenlenen *İkinci Yüzyılın İktisat Kongresi*nde yapılan sunum, Atatürkçü Düşün Dergisi için düzenlenmiştir.

Yazıya, 2023'ten bakarken 1923'ü anlayabilmek, değerlendirebilmek için kritik bir soru sorarak başlayalım;

Tarihi kimin kalemiyle yazıyorsunuz ya da kimin gözlüğüyle okuyorsunuz?

Bu toprakların çocukları, “ateşi ve ihaneti gördü” ve “dövüştü yeni bir âlem için” ve kazandı ve de bu toprakları yeniden yurt yaptı.

1922'nin 9 Eylül'ünde emperyalizmi, Ege'ye gömdü. Ortalık yangın yeri idi.

Emperyalizmi İzmir'de denize döken muzaffer orduların başkumandanı Gazi Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları tam beş ay sonra 17 Şubat – 4 Mart 1923 tarihlerinde önceden tasarladıkları **İktisat Kongresi'ni**, Yunan işgaline inat İzmir'de topladılar.

Bu yazı, İktisat Kongresi'ne dair kimi izleri sürerek hatırlatmalarda bulunmayı ve günümüze ışık tutmayı amaçlamaktadır. İzler esas olarak başkumandan Gazi Paşa'nın Kongreyi açarken yaptığı oldukça ayrıntılı ve çok önemli konuşmasının kurgusu doğrultusunda olacaktır.

Resim 1: Gazi Mustafa Kemal, Türkiye (İzmir) İktisat Kongresi için gittiği İzmir'de Kongreden bir gün önce İzmirli hanımlarla toplantı yapmıştır, 2 Şubat 1923

Kaynak: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat – 4 Mart 1923*. Stil Matbaacılık A.Ş. 2004.

I. “Milletimiz mazisinden değil, artık istikbalinden mesuldür”

Cumhuriyetin kuruluşuna giden sürecin başlangıcı, Ulusal Kurtuluş Savaşı ve Büyük Zaferdir. Bu zafer, mazlum bir ulusun emperyalizm karşısında boyun eğmeyişi-dir. Bu zafer, “**Yoksulların Zaferidir**”.

Cumhuriyete ait iktisat politikalarının başlangıç hedefleri, **Türkiye İktisat Kongresi'**ndedir¹. Kongre, 9 Eylül, yani Yunanlıların İzmir'den kovulmasını izleyen beş ay sonra, 17 Şubat – 4 Mart 1923 tarihlerinde İzmir'de ülkenin birçok yerinden gelen, toplumu oluşturan sınıfları, farklı bir ifade ile İşçi, Sanayici, Çiftçi ve Tüccar gruplarını temsil eden 1135 delege ile kadim kent İzmir'de toplanmıştır².

Türkiye'nin bütün üretici ve yaratıcı güçleri Kongrededir.

Çiftçi Grubu

Tüccar Grubu

Resim 2: İktisat Kongresi'ne Katılan Delege Gruplarının Armaları

Kaynak: Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi – 1923 İzmir.- Haberler Belgeler Yorumlar*. Üçüncü Basılış. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.471. 1981.

Türkiye İktisat Kongresi'ne ve Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Kongre açış konuşmasına değinmek önemlidir. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti Devletinin 'kökleri' oradadır. Farklı bir ifade ile dünü anlamada, bugünü kavramada ve yarını oluşturmada oldukça öğretici ipuçları taşımaktadır.

Resim 3: Kongrenin Yapıldığı Hamparsumyan Han, 1974 yılı dış görünüş

Kaynak: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat – 4 Mart 1923*. İstanbul, Stil Matbaacılık A.Ş. 2004.

Kongre Başkanlığına Kâzım Karabekir Paşa, divan kâtipliğine de İstanbul Millî Türk Ticaret Birliği'nden Ahmet Hamdi (Başar) seçilmiş, *Hamparsumyan Han*'ın ikinci katı Kongre'ye tahsis edilmişti. Pek çok izleyici yanında Sovyetler Birliği temsilcisi Semyon İvanoviç Aralof ve Azerbaycan Sosyalist Cumhuriyeti Büyükelçisi İbrahim Ebilov'da vardı³. Gazi Paşa, sivil giyinmişti ve kalpaklı idi. Başkanlık kürsüsünün sol tarafında maiyetiyle birlikte kendisine ayrılan yere oturdu. Kongre divanının seçiminden sonra açış konuşması-

nı yapmak üzere kürsüye geldi. Salondakiler sonsuz bir heyecanla kendisini alkışladılar.

Aynı günlerde Lozan'da bulunan İsmet İnönü başkanlığındaki Türk delegasyonu ise özellikle kapitülasyonların kaldırılması ve iktisadi bağımsızlık için gerilimli bir uğraş vermektedir. Ankara Hükümeti'nin önüne Osmanlı dönemine ait 400 – 500 yıllık hesaplar çıkarılınca da uzlaşma sağlanamamış ve görüşmeler, Gazi'nin bilgisi dâhilinde, 4 Şubat 1923 tarihinde Ankara'nın kendisine dayatılan anlaşma hükümlerini reddetmesi üzerine kesintiye uğramıştır.

Resim 4: Derso ve Kelin'in çizgileriyle Lozan'da Türk Heyeti

Kaynak: Serdar Şahinkaya. "Yollar Dikensiz Gül Bahçesi Değildi: Türkiye (İzmir) İktisat Kongresi (17 Şubat – 4 Mart 1923). Nasıl Toplandı? Kimler Katıldı? Hangi Kararlar Alındı?". Görsel Sunum. İnönü Vakfı. Pembe Köşk. 19 Nisan 2014.

Bu gelişmeler, Kongreyi daha da anlamlı kılmaktadır. Aslında emperyalistler, Lozan'da, askeri olarak zafer kazanmış bir ulusa, devlet kurdurmamak için var güçleri ile bastırmaktadır. İşte Başkumandan Gazi Paşa, bunun nedenlerini de Kongre konuşmasında aşağıdaki şekilde belirtmektedir.

"Efendiler; Görülüyor ki, bu kadar kesin, yüksek ve başarılı bir askeri zaferden sonra dahi, bizi sulha kavuşmaktan alıkoyan neden, doğrudan doğruya iktisadi sebeplerdir, iktisadi anlayıştır. Çünkü bu Devlet, iktisadi egemenliğini sağlayacak olursa; o kadar kuvvetli bir temel üzerinde yerleşmiş ve yükselmeğe başlamış olacaktır ki, artık bunu yerinden kımlıdlatmak mümkün olamayacaktır. İşte düşmanlarımızın, hakiki düşmanlarımızın olur diyemedikleri, bir türlü kabul edemedikleri budur."

II. Tartışılan ve kafa karışıklığına yol açan bir soru:

İktisat Kongresi, Lozan Konferansı Kesildiği İçin mi Toplandı?

Türkiye (İzmir) İktisat Kongresi'nin Lozan görüşmeleri kesildiği sırada toplandığı doğrudur. Barış Konferansı 4 Şubat'ta kesilmiş, Kongre bundan on üç gün sonra, 17 Şubat 1923'te toplanmıştır. Ancak, Kongreye Lozan'daki görüşmeler kesilince karar verilmemiş, Kongrenin toplanması çok önceden, 'Kasım 1922'de kararlaştırılmıştır.

İktisat Vekili **Mahmut Esat Bey** (Bozkurt) ile "kongreyi İktisat Vekaleti mi Heyeti Vekilemi kararlaştırdı; bir sürü vekil Kongre üyesi seçildi, Meclis toplanamazsa ne olacaktır" diye bu kararı eleştiren muhalif milletvekili **Ali Şükrü Bey** arasındaki tartışma Meclis tutanaklarına geçmiş ve rahmetli hocamız **Gündüz Ökçün**'ün kitabına da aktarılmıştır.

İktisat Vekili Mahmut Esat Bey, Ali Şükrü Bey'in sorusuna 5 Şubat'ta TBMM'de yanıt verirken, İktisat Kongresi için illere resmi genelgenin "bir buçuk ay önce" (Aralık ayında) gönderildiğini; kararın ise, **Kasım'da verildiğini söyler ve Kongrenin kararlaştırılma öyküsünü de şöyle anlatır:**

"(Yurdun bazı bölgelerinde ekonomik incelemelerde) bulunmak üzere bundan bir hayli müddet evvel seyahatim esnasında memleketimin pek çok ihtiyacını yakından gördüm. Ve uzun senelerden beri unutulmuş olan iktisadiyatımız hakkında memleketimiz iktisat âmillerinin bir araya gelerek düşünmelerini, nokta-i nazarlarını (görüşlerini) Büyük Millet Meclisine ve Büyük Millet Meclisi Hükümetine bildirmelerini ve teşebbüs-ü şahsileri (kişisel girişimleri) ile orada yapılması lazım gelen işlere derhal orada karar vererek harekete gelmelerini münasip gördüm.

Ve 12 teşrin-i sâinde (Kasım'da) Başkumandan Paşa Hazretlerine İzmir'den telgraf çektim. Dedim ki, memleketin iktisadiyatı uzun senelerden beri unutulmuştur. İktisat âmilleri dinlenmemiştir. Bu meslek adamlarını dinlemek ve onların dileklerine göre bir iktisat programı vücade getirmek lâzımdır. Ve bu çok hayırlı olur. Bu hayırlı işin riyaset-i fahriyesini (fahri başkanlığını) kabul eder misiniz? diye sordum. Başkumandan Paşa hazretlerinden cevap aldım. Maâl memnuniye muvafakat ediyorlardı"

Lozan barış konferansı kesildiği için bir kongre düzenlemek ile önceden toplanması

kararlaştırılmış bir kongrenin, Lozan görüşmelerinin kesilmesine denk gelmesi birbirinden farklı şeylerdir. İşte, mevzunun **bam teli** de budur. Hatta “Lozan kesildiği için kongre toplandı” iddiasının tam tersine, İktisat Kongresi’nin, “barıştan sonra” toplanmasının tasarlandığını ileri sürmek bile olanaklıdır. Çünkü barış konferansının kesilmesi bir yana, bu kadar uzun sürmesi bile taraflarca beklenmeyen bir durumdur.

Resim 5: Gazi Mustafa Kemal ve Türkiye İktisat Kongre Delegelerinden Bir Grup, Kongre Binası önünde.

Kaynak: Yaşar Aksoy, “İzmir’de Milli Burjuvazinin Kuruluşu”, *Cumhuriyet’in İzmir’i*. 9 Eylül 2008, Cumhuriyet Gazetesi Eki, s.44.

III. Bu Kongre, Erzurum ve Sivas Kongreleri Kadar Önemlidir...

Amasya Tamimi nasıl Kurtuluş Savaşını başlatan ve bu ‘savaş boyunca güdülen amaç ve esasların’ hukuki temel metnini oluşturmuşsa, Türkiye İktisat Kongresi de bir miktar iddialı bulunsa da 29 Ekim 1923 tarihinde ilan edilecek olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin ve bu cumhuriyetin niteliğini oluşturan iktisadi yapılanmanın ana kurgusu için ciddi birikim yaratmış / sağlamıştır.

Unutulmamalıdır ki, Erzurum Kongresi, Sivas Kongresi her yıl şenliklerle anılırken, üzerlerine bilimsel toplantılar yapılırken, her nedense aynı ölçüde önemli olan Türkiye (İzmir) İktisat Kongresine gereken hassasiyet gösterilmemiştir.

Oysa, Gazi Mustafa Kemal Kongreyi açış konuşmasında;

“Efendiler, Yüce Kurulunuzla bugün başlamış olan Türkiye İktisat Kongresi çok önemlidir. Çok tarihîdir. Nasıl ki Erzurum Kongresi felâket noktasına gelmiş olan bu milleti kurtarmak hususunda Misak-ı Milli’nin ve Anayasasının ilk temel taşlarını sağlamada neden olmuş, etken olmuş öncü olmuş ve bundan dolayı tarihimizde, millî tarihimizde en önemli ve yüksek hatırayı yaratmış ise, kongreniz

de milletin ve memleketin yaşantısını sağlayarak, gerçek kurtuluşuna yardımcı olacak kanunun temel taşlarını ve esaslarını ortaya koymak suretiyle tarihte çok büyük bir ad ve çok kıymetli bir yer almış olacaktır.

Bu kadar önemli ve tarihî kongrenizi açmak şerefini bana vermiş olmanızdan dolayı teşekkür ederim. Ve böyle bir kongreyi yapanlar sizlersiniz. Bundan dolayı sizleri tebrik ederim”.

Değerlendirmesini yaparak, Kongrenin önemini açıkça ortaya koymuştur.

Şöyle de diyebiliriz: **Kongre, Cumhuriyetten önceki son kurucu kongredir...**

IV. Burayı Yabancı Sermayeye Esir Ülkesi Yaptırmayız...

1920 Milli Misak’ıyla saptanan ulusal sınırlar, savaş meydanında fiilen gerçekleştirilmişti; ama iktisadi egemenlik uğrunda mücadele Lozan’daki görüşme masasında hâlâ sürüyordu.

İktisat Kongresi’nin amaçlarından biri, siyasal önderlik ile çeşitli ekonomik gruplar, özellikle de İmparatorlukta yabancı sızmasının aracı olmuş ve Kemalist kadroların uygulamalarına şüphe ile yaklaşan ticaret kesimi arasında amaç birliği bulunduğunu dünyaya göstermekti. Gösterildi de. Kongre de Milli Türk Ticaret Birliği’nce temsil edilen bu grup, kuvvetli bir milliyetçi tutum aldı. İthal mallarına gümrük resmi konması hakkını savundular, Türkiye’deki yabancı sermayeye tavizler ya da tekel hakları tanınmasına karşı çıktılar, ülkenin karasularında serbest taşımacılık hakkı (*kabotaj*) talep ettiler ve mümkün olduğu kadar kısa zamanda para basma yetkisine sahip bir milli bankanın kurulmasını istediler. Yabancı sermaye, ancak milli ekonomiye yararlı olması koşuluyla kabul edilebilirdi. Kongrede ortaya atılan önlemlerin hemen hepsi tek bir temel hedefe yöneliyordu: **Bir milli ekonominin kuruluşunu ilerletmek ve doğmakta olan cumhuriyet devletinin sosyoekonomik temelini kısa sürede oluşturacak ekonomik güçleri geliştirmek.**

Bu çerçevede BMM Reisi Mustafa Kemal Paşa’nın kongre konuşmasındaki ‘**yabancı sermaye**’ ilgili hususu da burada belirtmekte yarar bulunmaktadır:

“Efendiler, İktisadi alanda düşünür ve konuşurken, sanılmasın ki dış sermayeye karşıyız, hayır bizim memleketimiz geniştir. Çok emek ve sermayeye ihtiyacımız var. Kanunlarımıza uymak şartıyla dış sermayelere gerekli teminatı vermeğe her zaman hazırız. Yabancı sermaye çalışmalarımıza eklensin ve bizim ile

onlara için yararlı sonuçlar versin fakat eskisi gibi değil. Hakikaten mazide ve bilhassa Tanzimat devrinden sonra yabancı sermayesi memlekette müstesna bir mevkiye sahip oldu. Ve ilmi manasıyla denebilir ki, devlet ve hükümet yabancı sermaye yabancı sermayenin jandarmalığından başka bir şey yapmamıştır. Artık her medeni devlet gibi, millet gibi, yeni Türkiye dahi buna razı olamaz; burasını esir ülkesi yaptıramaz. (Bravo sesleri, alkışlar)."

Bu sözler, son derece açık ve nettir. Lâkin süreç içerisinde kimi çevreler 'cimbızlama' yaparak **sadece** "sanılmasın ki dış sermayeye karşıyız" ibaresini adeta bir slogan gibi kullandılar / kullanmaktadırlar.

V. Bütün Esaslar İktisat Programından Çıkmalıdır...

Başta Gazi Mustafa Kemal olmak üzere Cumhuriyet kadrolarının tümü için herhangi bir iktisadi görüşleri yoktur, onlar sadece kültür devrimcisidir diyenlere en açık cevap yine Kongre konuşmasındadır:

"Arkadaşlar;

Bence yeni devletimizin, yeni hükümetimizin bütün esasları, bütün programları iktisat programından çıkmalıdır. Çünkü, biraz önce söylediğim gibi, her şey bunun içinde toplu halde bulunmaktadır. Bundan dolayı çocuklarımızı o şekilde eğitip, öğretmeliyiz. Onlara, o şekilde bir eğitim vermeliyiz ki ticaret, tarım ve sanat dünyasında ve bütün bunların çalışma alanlarında yararlı olsunlar, etkili olsunlar, çalışkan olsunlar, yaratıcı birer organ olsunlar. Bu nedenle eğitim programımızda gerek ilk tahsilde gerek orta öğretimde; verilecek bütün bilgiler, bu görüşe uygun olmalıdır. Maarif programlarımız böyle düzenlenince, devletin diğer şubeleri için düşünülecek programlar da ekonomi programına dayanmaktan kendilerini kurtaramazlar. Esaslı bir program yaparak, bunun üzerinde, bütün milleti aynı uygunluk içinde yetiştirmek ve eğitmek gerekmektedir"

Resim 6: Gazi Mustafa Kemal ve Kazım Karabekir Paşa'nın Kongre için geldikleri İzmir

Basmahane Garında karşılanışları. Kaynak: APİKAM Arşivi.

"Emek Misak-ı Millisi" ve "Çalışkanlar Diyarı"

Gazi Paşa'nın Kongre konuşmasında iki kritik önemdeki hususun altı çizilmelidir: 'Sınıfsız toplum' ve 'Emek Misak-ı Millisi. Gazi'nin bu konularda sözlerine değinmeden İzmir'li hemşerimiz Kaptan **Attilâ İlhan**'ın yazdıklarına bir göz atalım:

"(...) Hangi öğrenciye Misak-ı Millî'yi sorsan, Anadolu dikdörtgenindeki Türkiye Cumhuriyeti'nin o ateş, kan ve barut yıllarında kesintilendirilmiş, 'toprak bütünlüğü' nü anlar. Oysa Gâzi Mustafa Kemal'in inkılâp idrakinde 'Üç Misak-ı Millî' birbirini tamamlıyor; böylece, ciddi bir 'uluslaşma' sürecini başlatıyor: İlk Misak-ı Millî, Anadolu'nun toprak bütünlüğü, Osmanlı 'mülkünün' nihayet üzerinde yaşayanlara bir 'yurt' ya da 'vatan' olmasıdır. Ama bu yetmez. O yurttta yaşayan halkın 'mille' dönüşmesi, vazgeçilmez bir şarttır; bu şartın gerçekleşmesi ise diğer iki – ve nedense es geçilen- Misak-ı Millî'ye bağlıdır; İlki 'Sây'ı (Emek) Misak-ı Millî'si, ikincisi 'Maarif Misak-ı Millî'si! Mustafa Kemal, ilkinde İzmir İktisat Kongresinde adınca söz etmişti."

Bakalım Gazi Paşa neler söylemiş:

"Bizim halkımızın çıkarları birbirinden ayrılır. Sınıflar halinde değil aksine, varlıkları ve çalışmalarının ürünleri ile birbirleri için gerekli olan meslek sınıflarından oluşmuştur. Bu dakikada dinleyicilerim de çiftçilerdir, sanatkârlardır, tüccarlardır, işçilerdir. Bunların hangisi bir diğerine karşı olabilir. Çiftçinin sanatkâra, sanatkârın çiftçiye, çiftçinin tüccara ve bunların hepsinin birbirlerine ve işçiye muhtaç olduğunu kim inkâr edebilir. Bugün mevcut fabrikalarımızda ve daha da artmasını dilediğimiz fabrikalarımızda kendi işçilerimiz çalışmalıdır. Refah içinde ve memnun olarak çalışmalıdır bütün bu saydığımız meslek sınıfları aynı zamanda zengin olmalıdır ve hayatın gerçek tadını duyabilmelidir ki çalışmak için güç ve kuvvet bulabilsin. Bundan dolayı programdan söz edildiği zaman adeta denilebilir ki; bütün halk için bir Emek Misak-ı Millî' sidir ve böyle bir Emek Misak-ı Millî'si etrafında toplanmaktan hâsıl olacak siyasî şekil ise, alelâde bir parti niteliğinde düşünülmemelidir"

Yine hemşerimiz Attilâ İlhan, Gazi Paşa'nın buradaki son cümlesi için diyor ki; "**Son**

cümle hiç kuşkusuz, CHP'yi "alelâde", hatta "enayi" bir parti haline getirenler için "ya-man bir fırçadır".

Ve Gazi Paşa, isteğini, dileğini ve özlemini dile getirmektedir:

"(...) İsteğimiz şudur: Bu memleketin halkı ellerinde örnekleriyle; tarım, ticaret, san'at emek ve sabanın temsilcisi olsun. Artık bu memleket fakir, millet değersiz değildir. Memleketimiz zenginler memleketidir. Bu yeni Türkiye'nin adına '**çalışkanlar diyarı**' denir. İşte millet böyle bir devir içinde bulunuyor. Kongreniz bir devri yaratacak ve tarihini de yazacaktır. Bu tarih kitabında en büyük makam çalışanlara ait olacaktır".

VII. Üç Konuşma, İki Siyasi Çizgi

Ateşle, barutun dans izlerinin henüz silinmediği o tarih dönemecinde toplanan Kongre'ye yansıyan 'iki anlayışın', farklı bir ifade ile 'iki siyasi çizginin' karşılaştırmalı analizini Korkut Boratav Hocamız⁴, Milli Mücadelenin kahramanlarından, özellikle Doğu Cephesinde zafere çok önemli katkılar yapmış olan **Kazım Karabekir** ve Gazi Mustafa Kemal'in konuşmalarındaki fikir planları üzerinden yapmaktadır.

Boratav, aynı zamanda Kongrenin Başkanı da olan **Karabekir**'in yaptığı konuşmanın şu satırlarını vurgular:

Resim 7: Kazım Karabekir

Kaynak: Serdar Şahinkaya, "Yollar Dikensiz Gül Bahçesi Değildi: Türkiye (İzmir) İktisat Kongresi (17 Şubat - 4 Mart 1923). Nasıl Toplandı? Kimler Katıldı? Hangi Kararlar

Alındı?". Görsel Sunum. İnönü Vakfı. Pembe Köşk. 19 Nisan 2014. Ankara.

"İktisattan ben şu üç maddeyi temel biliyorum: Birincisi, insanlarımızı, hayvanlarımızı, istih-salatımızı iyi koruyalım. İkincisi üretimimizi çoğaltmak, harice satıp para çekmek gerekir. Üçüncüsü pek mühimdir. (...) Sarfiyat ve tüke-timi azaltmak, bu hususta özellikle hanımlara büyük görevler düşüyor. Düşünler nedeniyle mahvolan aileler var, moda yüzünden bedbaht

kalan aileler var. Moda ve düşünlerle meydana gelen tahripkâr israflardan kaçınmalıyız."

Fakat, 1923 Şubat'ında iktisadi sorunlardan Karabekir Paşa'nın anladıklarının ve temsil ettiği zihniyetin bu olduğunu ve bir de Karabekir Paşa'nın Kongreye son katkısının da büyük ihtimalle onun kaleminden çıkmış gibi görünen ve yine aynı anlayışı yansıtan Kongrenin Misak-ı İktisadisi olduğunun da altı çizilmelidir. Ve unutulmamalıdır ki; Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşuna ve büyük devrimlere giden sürecin başlangıç noktasında, yeni rejimin yönetimine aday olan kadroların bir bölümünü temsil eden zihni-yet, Millî Mücadelenin kahramanlarından biri olan Kazım Karabekir'in bu ifadelerinde kendini göstermektedir.

VIII. İkinci Anlayışın Temsilcileri Gazi Mustafa Kemal ve Mahmut Esat Bozkurt ve de "Kılıç - Saban İkilemi"

Mustafa Kemal'in konuşması, aslında, bir büyük devrimcinin geçmişle, yani **eski rejimle** hesaplaşmasıdır. Fakat geçmişle hesaplaşmanın bir kolay yöntemi vardır. Bu, Osmanlı İmparatorluğunun çöküş yıllarına odaklanarak yapılabilirdi. Mustafa Kemal, kendi aktif hayatının, canlı izlenim ve yargılarını da kullanarak Abdülhamit'ten başlayıp, Vahdettin'e kadar giden çöküş ve yozlaşma döneminin en açık seçik örneklerini Kongreye katılan delegeye hatırlatabilirdi.

Gerçekten de Gazi Paşa böyle bir yolu seçmiş ve *doğrudan doğruya düzenin zirve noktasını temsil eden üç büyük sultanla hesaplaşmayı* tercih etmiştir. Çünkü Gazi, sonraki dönemlerde siyasi ve toplumsal çöküntüyü hazırlayan etkenleri Osmanlı İmparatorluğunun oluşumundaki deformasyonda arayacak ve onu vurgulamaya çalışacaktır.

"Osmanlı tarihinde bütün çabalar, milletin gerçek ihtiyaçlarını karşılamaya değil, kudretli ve azametli padişahların ihtiraslarını tatmine yönelmişlerdir. Mesela Fatih, Selçuklu ve Bizansın da mirasıyla yetinmedi; Garbi Roma İmparatorluğuna da konmak istedi. Mesela Yavuz Sultan Selim, Asya İmparatorluğunu birleştirerek bütün bir İslam ittihadı peşinde koştu. Kanuni Sultan Süleyman Akdeniz'i bir Osmanlı gölü yapma, hatta Hindistan üzerinde nüfuz kurmak gibi bir siyaset takip etmek istedi. Bu ihtirasları hayata geçirmede bütün milleti, toplumun unsur-u aslisini kullandılar. Onları uzun seferlerde, fütuhat meydanlarında kullandılar. Millet kendi yurdunda hayatını sürdürmek için,

üretim için çalışmaktan mahrum kılınarak diyar diyar dolaştırılıyor. Bu tacidarlar, milleti böyle diyar diyar dolaştırmakla yetinmiyorlar. Fatihler kılıçla fütuhât yaparken, fetholunan ülke halklarına unsur-u aslinin hukukundan birçok şeyleri onlara bahşediyorlar; imtiyazlar veriliyorlardı. Onlar da kendilerine verilen imtiyaz ve muhtariyetler sayesinde sabanlarına yapışıyorlar ve çalışıyorlardı. Kılıçla fütuhât yapanlar, sabanla fütuhât yapanlara binnetice terk-i mevki etmeye mahkûmdur. Kılıç kullanan kol yorulur; fakat saban kullanan kol kuvvetlenir ve her gün daha çok şeye sahip olur”.

Kılıç – saban ikilemi, Mustafa, Kemal’in iyi bilinen bir ifadesidir; ama ifadenin dayandığı arka plandaki analiz daha da önemlidir. Osmanlı düzeniyle hesaplaşmasını doğrudan doğruya Osmanlı tarihinin en yüce, en övgüye layık görülen üç büyük sultanını hedef alarak yapmasını öğretici bulan Korkut Hoca, devamla; “bununla yetinmiyor, emperyalizmin tarihiyle ilgili Kanada örneğini veriyor. Mustafa Kemal’e göre Fransızlar Kanadâ’yı kılıçla fethetmeye çalışırken İngilizler üretimle fethetmeye çalıştılar ve muvaffak olan İngilizler olmuştur. Bu benzetme, daha sonraları, emperyalizmin tarihçilerince Amerika kıtasında İspanyol ve İngilizlerin sömürgeleşme politikalarındaki farklılık vurgulanarak yapılan analizle çakışmaktadır.

Dikkat ediniz, kılıç – saban ikilemini yapıp sabandan yana tercihini yapan kişi, bir halk hareketi olduğu kadar, büyük bir savaşın da lideridir; Millî Mücadelenin muzaffer komutanıdır. Yani, kılıçla, beş ay önce Yunanlıları İzmir’de denize döken kişi, bu tespiti yapacak analiz gücünü, kavrayış gücünü ve devrimci perspektifi Kongreye gelen 1.135 kişilik heyete intikal ettiriyor.

Ve yine Boratav aynı yorumunda, “1923 Şubat’ında İzmir’de sergilenen bu iki zihniyet, Türkiye toplumunun, Türkiye Cumhuriyeti’nin tarihinin büyük şansını gösteriyor. Millî Mücadelenin liderliği Karabekir Paşa’nın temsil ettiği zihniyete tabi ve teslim olsaydı, Türkiye’nin yirminci yüzyıl tarihinin nasıl seyredebileceğini (...) en azından bir senaryo olarak Millî Mücadele sonunda yeni Türkiye toplumunu oluşturacak zihniyetin, Mustafa Kemal’in değil, Kazım Karabekir’in temsil ettiği zihniyet olması” halini düşünmemiz lazım geldiğinin de haklı olarak altını çizmektedir.

Kongreyi toplama fikrinin mimarı, İzmirli hemşerimiz ve dönemin genç İktisat Vekili **Mahmut Esat Beyin**, Gazi Mustafa Kemal

Paşa’nın konuşmasının temel vurgusunu perçinleyen konuşmasına da satır başlarıyla göz atmak ve bir hakkı teslim ederek tarihe yeniden not düşmek önemlidir. Önelimdir zira Mahmut Esat Bozkurt hakkında ‘derin tarihçilerin’ mesnetsiz karalamalarına da bir yanıt oluşturacaktır.

“Aziz Türkiye’nin öz evlatları, hoş geldiniz, güzel Türkiye’nin ameleleri, san’atkârları, çiftçileri ve tacirleri hoş geldiniz, hür ve müstakil güzel yurdun yorulmaz cesur emekçileri, hayatını dişleriyle, tırnaklarıyla kazanan ve şimdi hürriyet ve istiklâl yolunda şehit düşen yavrularının nerelerde gömülüp kaldığını bilemeyen, bir kırık mezar taşında fatiha okuyabilmek imkânın bile bulmayan çilekeş Türk hanımları hoş geldiniz (sürekli alkış sesleri). Amele hanımlar, hoş geldiniz. Gelecek sene adedinizin daha çok olmasını dilerim”

Resim 8: Mahmut Esat Bozkurt

Kaynak: Serdar Şahinkaya, “Yollar Dickensiz Gül Bahçesi Değildi: Türkiye (İzmir) İktisat Kongresi (17 Şubat – 4 Mart 1923). Nasıl Toplandı? Kimler Katıldı? Hangi Kararlar Alındı?”. Görsel Sunum. İnönü Vakfı. Pembe Köşk. 19 Nisan 2014.

Mahmut Esat Bey, mevcut iktisadi duruma ait meselelere girişmeden önce, iktisadi tarihimizi dört ana döneme ayırır;

- “1) Osmanlı İmparatorluğunun tesisinden Hilafetin intikaline kadar.
- 2) Hilafetin intikalinden Tanzimat’a kadar,
- 3) Tanzimat’tan Teşkilât-ı Esasiye devrine kadar,
- 4) Yeni Türkiye ve Teşkilât-ı Esasiye devri”

Her bir dönemin ana özelliklerini belirleyerek, İmparatorluğun gerileyiş ve çöküşüne dikkat çeken Mahmut Esat, dördüncü devrin “yeni bir devir, millet hâkimiyeti, Teşkilat-Esasiye devri” olduğunu vurgulamaktadır. Esat Bey’e göre, “hâkimiyeti millîye, millî hâkimiyet-i iktisadiye”dir. Çünkü “böyle olmazsa, hâkimiyeti millîye ‘serap’ olur”.

Teşkilât-ı Esasiye devrini de aşağıdaki biçimde tanımlar;

“...gözyaşlarını silen, çalışanları efendi yapan, köylüyü mesut kılan, yeni Türkiye’yi iktisaden bir mamure haline getiren devir”.

Mahmut Esat Bey konuşmasını, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun geçmiş düzenden farklarını, batıdaki gelişmeler ve büyük Fransız İhtilalinden örneklerle sürdürür. Yeni Türkiye'de takip edilecek iktisadi sistemin / siyasetin, bugünkü sistemlerin hiçbirisi ile aynı olmayacağını altı çizilirken, **memleketin tarihine ve ihtiyacına uygun ve özgün bir model** oluşturulması fikri ön plandadır.

"Biz iktisat meslekleri tarihinde mevcut mekteplerin hiçbirine mensup değiliz. Ne (bırakınız geçsinler, bırakınız yapsınlar) mektebine, ne de sosyalist, komünist, etatist veya himaye mekteplerinden değiliz. Bizim de yeni Türkiye'nin yeni iktisadi manasına göre yeni bir iktisat mektebimiz vardır. Buna ben Yeni Türkiye İktisat Mektebi diyorum. Yukarıda zikrettiğim mekteplerden hiçbirine mensup olmamakla beraber memleketimizin ihtiyacına göre bunlardan istifade etmeyi de ihmal etmeyeceğiz. Yeni Türkiye muhtelit (karma) bir iktisat sistemi takip etmelidir. İktisadi teşebbüs kısmen devlet ve kısmen teşebbüs-ü şahsi tarafından deruhte edilmelidir. Mesela, büyük kredi müessesatını sanayi teşebbüsünü ilâh. Devlet idare edecektir. Çünkü memleketimizin iktisadi vaziyeti buna istilzam ediyor."

Görüldüğü gibi seçilecek iktisadi sistem, **karma iktisadi sistemdir**.

Mahmut Esat, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmasındaki tematik çerçeveye birebir tekabül eder biçimde **sınıf** ve **yabancı sermaye** meselesini de;

"(...) dün olduğu gibi bugün de bizde iktisadi manasıyla mütebellir bir sınıf meselesi mevcut değildir. Biz de tüccar da çiftçi de sanayi erbabı da amele de bütün iktisat âmillerimiz doğrudan yabancı sermayenin esir ve hizmet-kârıdır. Bütün bu iktisat zümrelerinin birleşmesi, kendilerini teşkilâta bağlaması lâzımdır.

Zannedilmesin ki bu cihete işaret ederken yeni Türkiye İktisat Mektebinin ecnebî sermayesine karşı bir taassubu, bir husumeti ve adâveti vardır. Hayır, biraz evvel Paşamızın dedikleri gibi biz Türkiye'yi, iktisadiyatını bir esirler ülkesi halinde ecnebî sermayesinin eline terk ve tevdi edemeyiz. Fakat memleketimizde meşru bir surette kazanmak ve yaşamak isteyen yabancı sermayesine kanun ve nizamlarımıza tâbi olmak üzere Türkiyelilerden fazla bir imtiyaz, bir hile ardında koşturmak şartıyla memleketimizde her türlü teşkilâtı, hatta diğer milletlerin gösterdiği kolaylıkları irae etmeye her zaman hazırız" şeklinde değerlendirmektedir.

Konuşmasının sonunda **cehaletin tasfiyesi**nin çok önemli olduğundan bahseden Esat Bey, **'Çalışkanlar Diyarı'**nı şu sözlerle tarifler;

"Yeni Türkiye, sabanın, çekicin, sây'in, zekâ ve liyâkatin hakkını, hürriyet ve istiklalini istiyor ve cidâlini, öne çıkaracak harici ve dahili her kuvveti yıkmaya kâdir olabilecek bir surette yapıyor".

IX. Kongre Kararları: Bir Toplulaştırma

Kongreye katılan sanayici, çiftçi, tüccar ve işçi grupları tekliflerinin karara dönüşenleri, Kongreye katılan heyetlerce oybirliği ile alınan yabancı sermayeye dair esaslar ve de Misak-ı İktisadi Esaslarının toplamı 291 maddeden oluşmaktadır. Bu maddelerin çoğu ileride kurulacak olan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın (CHF) programını oluşturacaktır.

	Kararlaştırılan Madde Sayısı	(%)
Misak-ı İktisadi Esasları	12	3.97
Sanayiciler	26	8.61
Tüccarlar	125	41.39
Çiftçiler	95	31.45
İşçiler	34	11.26
Yabancı Sermaye Esasları	10	3.31
Toplam Kararlaştırılan Madde Sayısı	302	100

Kararlaştırılan madde sayı ve yüzdelerinden hareketle, dönemin hâkim iktisadi aktörlerinin öncelikle tüccarlar ve sonra da çiftçiler olduğunu saptayabiliriz. Gerice tarımsal yapıların olduğu kırsallıkta, yoksul çiftçiler ve kârlarından taviz vermeden fiyatları insafsızca belirleyen tüccar sınıfının olduğu bir Türkiye resmi yeterince nettir. Bu 302 kararın önemli bir bölümü kurulacak 1923 Cumhuriyetini kuracak olan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın programının önemli bir kısmını oluşturmuştur. Bundan yaklaşık olarak 34 gün sonra TBMM Reisi Gazi Paşa, 8 Nisan 1923 günü yine bu kararlara dayalı **Dokuz Umde Bildirisi**'ni yayınlamıştır.

X. Sonuç yerine;

- Türkiye İktisat Kongresi'nin önümüze koyduğu önemli şey şudur: 1923 Türkiye'sinin ekonomisi nasıldır? Kongre, Türkiye'nin önündeki sorunların tümünü resmetmiştir; her alanda, ama her alanda. Günümüzde yapılan, yapılacak olan "kongrelerin" hiçbirinde toplumsal katmanların / sınıfların birlikte olup taleplerini tartıştığı bir ortam ne yazık ki olmamıştır.
- Özellikle batısı, yıkılmış ve yakılmış bir ülke vardır. Karayolu neredeyse yoktur, demiryolları yabancı kumpanyalardadır, deniz ticareti yabancıların elindedir, tütün (Reji) yabancı tekeldir, köylerde temel sorun "asayiş"tir, bunun için köylerin birleştirilmesi önerilmektedir. Tarımsal toprak yoktur, tarım aletleri yoktur, makine yoktur, telgraf, telefon, posta yoktur, ölçü ve tartılarda birlik yoktur, sigorta yoktur, yasa yoktur vs...
- Bilgi yoktur. "Eğitimsizlik", en büyük sorundur. **Her "sınıf" kendi alanında eğitim kurumları kurulmasını ister ve bu diğer sınıflarca oybirliği ile kabul edilir**, yetmez köylere okul, bu okula ziraat bahçesi, orada öğrencilere şu kadarı sebze, şu kadarı meyve olmak üzere fiili tarım öğretilmesi ve yükseköğrenim gören herkesin bir yıl zorunlu olarak köylerde öğretmenlik yapması istenir. **Bu aydınlanmacı eğitim ile ilgili taleplerin 2022 Türkiye'sinden ne kadar uzağa düştüğü yeterince aşikâr değil midir?**
- **"Gümrük istiklali"**, tüm sınıfların oybirliği ile istediği şeydir. Kabotaj hakkı da yabancı tekellerin kaldırılması da oybirliğiyle kabul olunur. AB ile 1996' de imzalanan Gümrük Birliği Anlaşmasını tek taraflı bağlayıcılığı düşünüldüğünde aynı talep yeniden haykırılmalıdır.
- Her sınıf, vergide, resimde indirim, belirli süre vergi ödememe ayrıcalığı ve devlet desteği ister, diğer sınıflar destekler vs... Her sınıf "kredi" desteği ve bir ihtisas bankası ister. Evet, Türkiye birer birer işlevsiz kıldığı ve de sattığı kamusal sermayeli sektörel ihtisas bankalarını (Eti-bank, Emlak Bankası, Denizcilik Bankası, Devlet Yatırım Bankası) yeniden kurmalıdır. Zira sanayileşmesini başarı ile tamamlamış ülke örnekleri ortadadır. Ve başarının arkasında mutlaka yol gösterici sektör ve yatırım planlaması ve de ihtisas bankacılığı yatmaktadır.

- Hiçbir sınıf yabancı sermayeye karşı değildir ama bütün sınıflar yabancı sermayenin tekel olarak gelmemesini, ülke yasalarına uymasını ve ülkeyi sömürmemesini ister. Bu yakıcı talep günümüz Türkiye'sinde yabancı sermaye giriş ve çıkışlarına dair yeni düzenlemeler tasarımına esin kaynağı olabilir, hatta olmalıdır.
- Türkiye İktisat Kongresi'ni "şucu, bucu" diye yaftalamak yerine, "1923 iktisadının net fotoğrafı" ve daha ilân edilmiş bir cumhuriyeti bekleyen iktisadi sorunların ve çarelerin neler olduğunu belirleyen bir **"modus vivendi"**dir.
- Unutulmamalıdır ki Türkiye İktisat Kongresi'nden az önce (6 Aralık) Mustafa Kemal **"halkçılık ilkesine dayanan bir parti kuracağını"** açıklamış ve partinin programının oluşturulması için "herkes"ten yardım istemiştir. İzmir'de ortaya konulan da Kongre'nin yapılış amacı da budur.

Kongre Kapanışında **İşçi Kadınlar Murahhası İzmir Delegatesi Rukiye Hanım**'ın yaptığı kıymetli konuşmadan bir bölümle yazımızı bitirelim:

"Kardeşler! Millî inkılâbımız memleketimizde mevcut bütün müstahsillerin murahhaslarından mürekkep bu muazzam Kongrenin toplanmasını mümkün kılmıştır. Bugünlere erişirken biz kadın işçilerini de fevk'alâde bir sahada görüyoruz. Bizleri bu Kongreye davet eden Büyük Millet Meclisi ve erkânına ve bilhassa Reisimiz Gazi Mustafa Kemâl Paşa hazretlerine biz kadınlar, samimî teşekkürlerimizi takdim ederiz.

Türkiye'de «memleket işlerine» kadınların da iştirâk etmesi ilk defa vuku buluyor. Bu şeref bize müyesser olması kalplerimizi refah ve gurur hisleriyle doldurdu. Kongre, iktisadımızın temelini teşkil eden işçi sınıfının meşrû haklarını tanıdı. Bu netice kadın işçileri namına sâyan-ı şükrandır. Diğer grupların da aynı sadakatle iktisadî kurtuluşumuza çalışacaklarına emin bulunuyoruz.

Yaşasın Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun Hükümeti, yaşasın Türk işçi ve köylüleri, yaşasın çalışan Türk işçi kadınılığı!"

Bitirirken...

Tarihi, kimin kalemi ile yazıyorsunuz?

Ya da kimin gözlüğü ile okuyorsunuz?

İşte kritik soru dün de bugün de budur!...

TIME DERGİSİNİN KAPAĞINDA MUSTAFA KEMAL PAŞA

A. İlhan GÜLEK

Tarihçi - Yazar

Bu kapak, emperyalizmin Türklerin yeniden bağımsızlaşması, demokrasiye kavuşması karşısında duydukları kızgınlığın, şaşkınlığının ama istemeden de olsa bir büyük kabulün belgesiydi. Bu kabul büyük zaferlerle ve zorla elde edilmişti. Time’da kapak olmak uzun ve meşakkatli bir yolculuğun sonuydu.

Time Dergisi, 1923 yılında New York’ta ABD’nin ilk haftalık haber dergisi olarak Briton Hadden ve Henry Luce tarafından kurulmuştu. Derginin ilk sayısının kapağında ABD Temsilciler Meclisi eski başkanı ve Cumhuriyetçi Parti eski lideri Joseph Gurney Cannon yer almıştı.

3 Mart 1923’te yayın hayatına başlayan Time kısa sürede ABD’nin en saygın, en çok okunan dergilerinden biri oldu. İngilizce olarak hala yayımlanan derginin günümüzde haftalık tirajı dört milyonun üzerindedir.

24 Mart 1923’te Time dergisinin kapağında karakalem resmiyle Mustafa Kemal Paşa vardı.

Kapaktaki resim, 16 Ocak 1923’te İzmit’teki basın toplantısında çekilen fotoğraf ve filmlerden faydalanılarak yapılmıştı. Ressam ise İskoç kökenli bir Amerikan vatandaşı olan ünlü grafiker Gordon Stevenson’du. Time’ın kapağında yer alan resim, zamanla dünyada en çok bilinen Mustafa Kemal Atatürk resmi haline geldi.

Böyle bir derginin kapağına çıkmak kolay değildi. Çünkü Time bir magazin, bir hafta sonu gazetesi değildi. Hem de onu bir kaç yıl önce “asi, isyankar, çapulcu diye niteleyen gazetecilerin bol olduğu ABD’de bu kapağa çıkmak hiç kolay değildi.

Dördüncü sayısında Mustafa Kemal'e yer veren Time'daki makalede, O'nun Anadolu topraklarında özgür bir ulus kurma mücadelesi ve kişiliği övgüyle anlatılıyordu. Bu kapak ve yazılar sanki bir özür, sanki bükülemeyen elin öpülmesiydi.

Mustafa Kemal hakkındaki makalede, adı sonradan "Türk dostu"na çıkan tarihçi yazar İngiliz Arnold J. Toynbee'nin görüşlerinden de yararlanılmıştı. Profesör Toynbee, "Mustafa Kemal Paşa hiç şüphesiz çağdaş tarihin büyük şahsiyetlerinden biridir. Hayata saçılan milli hareket ilhamıyla birlikte, daha iyi bir dünya için beklemek yerine, bir Türk'ün Anadolu'da kendi efendisi olabileceğinin canlı bir örneğidir" diyordu.

Time Mustafa Kemal'i övüyordu ama kapaktaki resmin altında yazan cümlelerin yakın tarihte başka bir anlamı vardı. "Where is a Turk his own master?" (Türk nerede kendisinin efendisidir?) Bu sıradan bir soru değildi. Cevabı "cehennemde" olan nefret yüklü bir soru. Çünkü Osmanlı'nın yönettiği ve bağımsızlık için ayaklanan Balkan ulusları ve bazı Hristiyan gruplar arasında -emperyalizmin de yönlendirmesiyle- Türkler "barbar" olarak nitelendiriliyordu. Bu söylem ve öfke de Türkleri "cehennemlik" yapıyordu. Onlara göre "barbar Türkler" bu dünyada hiç bir yerde efendi olmamalıydı.

İşte Time'ın kapağındaki soru düşmanlık içeriyordu ancak içerideki cevap bu kez farklıydı. "Mustafa Kemal Paşa; 'Türk nerede kendisinin efendisidir?' deyimine, her zamanki 'cehennemde' yanıtının yerine, 'Türkiye'de' yanıtını vererek bu sözün aksini ispat etti. O hiç şüphesiz modern tarihin en büyük isimlerinden biridir. Ve şimdi Türkiye'nin kazandıklarına sahip çıkmaya azimli olarak Batı'nın gizli güçlerine karşı duruyor."

Bu kapak, emperyalizmin Türklerin yeniden bağımsızlaşması, demokrasiye kavuşması karşısında duydukları kızgınlığın, şaşkınlığının ama istemeden de olsa bir büyük kabulün belgesiydi. Bu kabul büyük zaferlerle ve zorla elde edilmişti. Time'da kapak olmak uzun ve meşakkatli bir yolculuğun sonuydu.

1. Dünya Savaşı'ndan sonra Türklere her yerden el çektiren Batı, Mondros sonrası işgallerle de artık sıranın Türklerden tamamen kurtulmaya geldiğine inanmıştı. Onlara göre Türkler Anadolu'dan da atılmalıydı. Geldikleri yere yani Orta Asya'ya dönmeliydi. Bu gerçeğin (!) önünde kimse duramazdı. İşte bu

süreçte, Batı'nın işini zorlaştıranlar, hayallerini yıkanlar ve tekerine çomak sokanlar doğal olarak lanetleniyor, aşağılanıyordu. Batı basınındaki haberler tarafsızlığını yitirmiş, yandaş sloganlarına dönüşmüştü. Bu rüzgardan tabii ki Mustafa Kemal ve Kuvay-ı Milliyeciler de nasibini almıştı.

ABD Basınında Mustafa Kemal Paşa

Batı basınındaki haberler, Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı "Ulusal İsyan"ın yayılması, güçlenmesi, İstanbul Hükümeti'nin Temsil Heyeti'ni tanınması ve Misak-ı Milli'nin Osmanlı Mebusan Meclisi'nde kabul edilmesiyle kısmen değişmiş, düşmanca yaklaşımlar yerini çekingen, temkinli bir havaya bırakmıştır. ABD Basını da bu çizgideydi.

ABD, 20. Yüzyıl'ın başından itibaren Osmanlı'nın, Türk'ün düşmanıydı. Daha 19. Yüzyıl'ın sonunda Amerikan Kongresi'nde Anadolu'nun Roma İmparatorluğu döneminde olduğu gibi 18 eyalete bölünmesi gerektiği konuşuluyordu. O günden bu güne bence pek bir şey değişmedi. Bugün de -NATO müttefiki olmamıza rağmen- ABD'nin Türkiye ile dostluğu tartışmalıdır. ABD'nin ne kadar dost (!) olduğunu biliyoruz. ABD'li ünlü zen-

gin Nelson A.Rockefeller'in ABD Başkanı Eisenhower'a daha 1956'da yazdığı mektupta Türkiye'yi "oltaya gelmiş balık" olarak nitelendiğini biliyoruz. ABD'nin BOP Projesi'yle parçalamak istediği ülkelerden birinin Türkiye olduğunu biliyoruz. Süleymaniye'de Türk askerinin kafasına çuval geçirildiğini unutmadık. Yine ABD'nin Irak ve Suriye'de kimin yanında olduğunu da biliyoruz.

Neyse dönelim 1919'lu yılların ABD basınına. O yılların ABD basınında Türklere ve Mustafa Kemal'e yaklaşım bakalım nasılmış?

Amerikan Basını'nın Millî Mücadele'ye olan ilgisi Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten istifası sonrası artmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın istifası sonrasında Anadolu'daki hareket "isyan" olarak değerlendirilmiş, "Anadolu İsyana Hazırlanıyor", "Anadolu'da İsyân" ve "İsyân Başladı" başlıkları ile duyurulmuştur.

Erzurum ve Sivas Kongresi kararlarında Heyet-i Temsiliye kurulmasına karar verilmesi Amerikan gazetelerinin Millî Mücadele'ye yönelik olumsuz propagandasının temelini oluşturmuş ve Heyet-i Temsiliye, "Bölücü Hükûmet" olarak adlandırılmıştır. Bu olumsuz propagandadan tabii ki Mustafa Kemal Paşa da payına düşeni almıştır.

The Washington Post "Turan İmparatorluğu'nun hükümdarı" olduğunu iddia etmiştir.

Millî Mücadele karşıtı haberleriyle dikkat çeken Arizona Republican Gazetesi, Sivas Kongresi'ni "asiler kalkışması" olarak değerlendirmiş, Türkiye'deki düzensizliğin baş sorumlusunun milliyetçi hareket olduğunu ve bu "eşkiya ve haydutlardan" oluşan yapının, siyasi bir amaç için silahlandığını iddia etmiştir. Gazetenin bir başka iddiasına göre "Yunan ve Ermeni katliamlarının sorumlusu da Mustafa Kemal Paşa"dır.

Tüm bu haberler, ABD basını'nın haklı mücadelemize düşmanca bakışının bir kaç örneğidir.

Ayrıca İtilaf Devletleri'nin 16 Mart 1920'deki İstanbul işgali sırasında "Cadde-i Kebir"deki (İstiklal Caddesi) binalara asılan ve çekilen fotoğraflarda çokça görülen ABD bayrakları da unutulmamalıdır.

1919'daki düşmanca yaklaşım, 1920'de değişmeye başlamış, Mustafa Kemal'e olan ilgi git tikçe artmış ve sonrasında saygı, övgü dolu haberlere rastlanmaya başlanmıştır.

Bu düşmanca havanın değiştiği, General Harbord, 1920 Haziran ayında World's Work

adlı dergide yayınlanan makalesinde Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı görüşmeyi anlatmasında da görülmektedir. General Harbord, "Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarından çok etkilendiğini, Kuvvacıların Yunanlılar tarafından İzmir'de işlenen vahşetten sonra ülkenin her yerinde başlayan direniş kongrelerini bir araya getirdiklerini, devletin parçalanması ve onurunu yitirmesi durumunda ölmeye hazır olduklarını belirtmektedir. Harbord, ayrıca "Mustafa Kemal Paşa ucuz bir siyasi maceracı değildir. O, kanıtlanmış beceriye sahip bir askeri liderdir ve milyonlarca Müslüman, tartışmasız bir şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nun korunmasıyla ilgilenmektedir" sözleriyle Millî Mücadele'nin amacını ve kararlılığını anladığını göstermiştir. Mustafa Kemal Paşa ile General Harbord'un görüşmesi Millî Mücadele açısından oldukça önemli olmuştur. Bu görüşme sayesinde Harbord Heyeti'nin hazırladığı raporda Millî Mücadele hareketinin amacı ve kapsamı Amerikan kamuoyunca öğrenilmiştir.

Amerikan basını'nın Millî Mücadele'ye bakış açısında önemli bir kırılma noktası da Temsil Heyeti'nin baskısıyla Damat Ferit Paşa'nın istifasıdır. Amerikan basını, Millî Mücadele'nin İstanbul Hükûmeti'ni istifaya zorlayacak kadar etkili olmasına şaşırılmış ve bu istifa sonrası gazetelerinde Kemal Paşa'ya yönelik söylemler olumlu yönde değişmiştir. ABD basını Millî Mücadele'yi daha yakından tanımaya çalışmıştır.

Ermeni Lobisi ve Yunan Lobisi etkisindeki bazı bağımsız ve cumhuriyetçi gazetelerde Anadolu'daki Ermenilerin öldürüleceğine dair düşmanca, kışkırtıcı haberler ile Mustafa Kemal Paşa'nın öldürüldüğüne dair asılsız haberler devam etse de genel hava olumluya doğru evrilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa İkinci kez Time Dergisinin Kapağında

Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonuçlanması ve Mudanya Ateşkes Antlaşması da ABD basınında önemli derecede yer bulmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın 3 Mart 1924'te Time'in kapağında yer alması da, bu büyük değişimin kanıtı olarak tarihte yerini almıştır. Eşsiz liderimiz Mustafa Kemal Atatürk, tüm dünyanın yakından takip ettiği ünlü Time dergisine, 21 Şubat 1927'de ikinci kez kapak olmuş ve derginin kapağını bir kez daha süslemiştir. Kapakta ki fotoğraf, Kurtuluş Sava-

90 Kapağın İlk Sırasındaki Lider; Mustafa Kemal Atatürk

Time dergisi 2013 yılında 90. yıl dönümünü kutlarken "90 Kapak Hikâyesi ile Modern Tarih Hakkında Bilmeniz Gereken Her Şey" başlığıyla geçmişten bugüne 90 isim seçti. Bu listede ilk sıra, Mustafa Kemal Atatürk'ün oldu. Dergi Atatürk için "Daha sonra Atatürk ismini alan Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun kullerinden modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu babası olarak ortaya çıktı" ifadesini kullandı. Bu listede Charlie Chaplin, Benito Mussolini, Mahatma Ghandi, Joseph Stalin, Adolf Hitler, Kraliçe II. Elizabeth, Fidel Castro, John F. Kennedy ve Papa II. John Paul gibi isimlere de yer verildi.

Fransa'da (Le Pelerin, L'Illustration, Histoire & Civilisations), İngiltere'de (London News), İtalya'da (Il Secolo Illustrato), Almanya'da

ş'ından tam iki yıl sonra Dumlupınar'a giden Atatürk'ün 30 Ağustos 1922'de askerlerinin şehit olduğu savaş alanını hüzünle seyrettiği anda çekilmişti. Yüzünde savaş meydanında kaybettiği silah arkadaşlarının üzüntüsü vardı. Bu fotoğrafı Kurtuluş Savaşı'nın pek çok fotoğrafını çeken Esat Nedim (Tengizman) çekmişti. Bu fotoğraf daha sonra Atatürk'ün en sevdiği fotoğraf olmuştu.

Mustafa Kemal Paşa'yı ikinci kez kapağına taşıyan dergi, ABD Senatosu'nda, özellikle Ermeni lobisinin çalışmalarıyla, yeterli çoğunluk sağlanamadığı için reddedilen Lozan Barış Antlaşması oylamasından sadece bir ay sonraya rastlamaktaydı. Dergide Atatürk'ün buna tepkisiyle, Lozan'ın neden onaylanmadığına dair tahliller yapılmaktaydı. Makalede genç Türkiye'nin doğru değerlendirilmediği vurgulanmakta ve Atatürk'ün yaptığı laik devrimlerden ve kadın haklarıyla ilgili gelişmelerden bahsedilmekteydi. Ayrıca olumlu gelişmeler madde madde anlatılmaktaydı. Olumlu gelişmelerden bahsederken bile Mustafa Kemal için birkaç yerde "Türk Diktatör" diye bahsedilmesi de dikkat çekicidir. Makale, Atatürk'ün laik reformları ve otoriter çizgisi on yıllar boyunca Ortadoğu'da yankı uyandıracak bir efsane bıraktı ifadeleriyle son bulmuştur.

(Illustration Zeitung, History Life), Bulgaristan'da (Nova Turtsiya) ve dünyanın pek çok ülkesinde dergilere kapak olan, kitaplara konu olan, pullara basılan Atatürk'ün dostu da ve -ne yazık ki hala- düşmanı da çoktur. Emperyalist, sömürgeci devletlerin ve bundan yararlanan insanların Atatürk'e düşmanlığı anlaşılabilir bir şeydir. Ancak O'nun yaptığı devrim sayesinde bugün ülkemizde yönetici, hak ve yetki sahibi, eşit olanların düşmanlığı sadece nankörlük ve çıkarıcılıkla açıklanabilir. Atatürk'ün Nutuk'ta bahsettiği hainler gibi, bu günün hainleri de tarihin çöplüğünde yerini alacaktır.

Sonuç olarak;

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, yaptığı büyük Kurtuluş Savaşı ve gerçekleştirdiği "Türk Devrimi" ile tarihte yerini almıştır. Atatürk, 1923'te olduğu gibi, Cumhuriyetin 100. Yılında da tüm dünyada konuşulmakta, yaptıkları övgü ve hayranlıkla anlatılmaktadır, anlatılacaktır.

Cumhuriyet'ten Önceki Son Kurucu Kongre TÜRKİYE İKTİSAT KONGRESİ'NİN 100. YILI

Prof. Dr. Bilsay KURUÇ

İktisatçı, 21. Yüzyıl İçin Planlama Grubu
Koordinatörü

‘Türkiye İktisat Kongresi (İzmir, 17 Şubat- 4 Mart 1923)’ü incelersek ve buna Mustafa Kemal’in gözleriyle bakmaya çalışırsak şunu göreceğiz: Kongre, bir iktisat kongresi olduğu için değil, Cumhuriyet devriminin kurgusu içinde yer almış olduğu için önemlidir.

Önemli ve nadir bir kitap karşısında-
yız. Samimi ve yoğun emekle ortaya
çıkmiş. Değeri sadece bundan kay-
naklanmıyor. Doğru zamanlamayla, Cum-
huriyet’in 100. yılında hepimize doğru bakış,
gerçekçi yorum ve buradan kaynaklanacak
biçimde, yaşadığımız ‘tarihi an’ dan ileriye
bakış için yeniden düşünme kapıları açıyor.
Dikkatle tamamını okuyalım.

Serdar Şahinkaya’nın bu yeni, ciddi ve titiz
çalışması ufhumuzu açan belgeleri önümüze
seriyor. Eğer 2023’te 1923’le başlayan Cumhu-
riyet’i, bunun Türklere tarihin nasıl bir ikra-
mı olduğunu düşünme sorumluluğuna sahip
isek, bu kitabı belgelerle zenginleşmiş her-

hangi bir kitap gibi değil, düşünerek okuya-
lım. 100. Yıla layık bir bakışın özünü kitapta
keşfetmeye girişelim.

‘Türkiye İktisat Kongresi (İzmir, 17 Şubat- 4
Mart 1923)’ü incelersek ve buna Mustafa Ke-
mal’in gözleriyle bakmaya çalışırsak şunu
göreceğiz: Kongre, bir iktisat kongresi olduğu
için değil, Cumhuriyet devriminin kurgusu
içinde yer almış olduğu için önemlidir. Daha
açık söylersek, 9 Eylül 1922’den 29 Ekim 1923’e
kadar sürecek olan, ayrı bir tarihi değere sahip
‘Mustafa Kemal Yılı’, yani ‘Devrim Yılı’ içinde
yer aldığı için! Bu ‘İzmir’e bir ‘İktisat Toplantı-
sı’nın hayli ötesinde değer kazandırıyor.

İşin esası devrim sürecidir. Burada öncelik, siyasal boyuttur. 'İzmir' bu boyutun içindeki rolü nedeniyle 1923 yılı için önemlidir. 100. yılda bunu bilmemiz gerekiyor. 1923'ün hemen her şeyi Cumhuriyet'i kuran siyasal süreçler içinde taşıdıkları ağırlıklarla önemli olmuştur. 'İzmir'den hemen sonra, Mustafa Kemal'in 1922 sonlarında vurgulamaya başladığı şekilde, gelecek olan Cumhuriyet'in 'Parti'sini kurma noktasına erişilecektir. 1920'lerle aşağı yukarı tamamlanan o aşamadan sonra, 1931'de ('altı ok' ile) devrim süreci toplum için pratik, siyasal düzlemine otururken, Cumhuriyet'in iktisadi boyutu, ilginçtir, kapitalizmin dünyadaki büyük çöküşü ile eşzamanlı olarak inşa edilmeye başlanacaktır: Üretim süreçlerinin plan aklı ile örgütlenebilme aşaması. Bunun ağırlık merkezi 1930'ların sanayi hareketidir.

Devrim sürecinin siyasal boyutu üzerinde 'İzmir'e iki yönüyle bakılabilir. Birincisi, içeride iktidarı kurma meselesidir. Siyasal iktidarın zemininde 1920'den sonra TBMM vardı. Buraya 'kongreler' den gelmişti. 1923'ün 'İzmir'i için çağrılan ve gelenler ise 'mesleki temsil' esasına göre bir ekonomi ('sivil toplum') tablosu oluşturuyorlardı, denilebilir. Yeni fotoğrafıta, Mustafa Kemal'in 1919'dan başlayarak yürüttüğü devrim süreci içinde, 'İzmir'de yepyeni bir 'kongre' toplanmış oluyordu. Siyasal iktidar için yeni boyut: 'İzmir'in, 1919'un kongrelerinden ve TBMM'nden farklı, devrim sürecine yeni, ek bir 'meşruiyet' kazandıran boyutu.

Bu yeni siyasal meşruiyeti Mustafa Kemal, Dr. Şahinkaya'nın isabetle vurguladığı gibi, 14 Ocak 1923'te Batı Anadolu'da kurulacak yeni devletin varlık nedenlerini anlatarak yaptığı siyasal 'turlar'la inşa etmeye başlamıştı. 'İzmir'e, arkasında halk katında sahip olduğu bu yeni siyasal meşruiyet desteğini de alarak geldi. Devrim sürecinin bir yeni adımı olarak, 14 Ocak'ta başlayan bu siyasal kampanyayı, onun halk desteğini görmez ve 'İzmir'e bağlayamazsak o 'kongre'nin devrim sürecindeki asıl yerini tam kavrayamayız.

Siyasal boyutta 'İzmir'in ikinci yönü Milli Mücadele'nin dış cephesidir. O cephe Lozan'da kurulmuştur.

Kongrede Mustafa Kemal'in ve Mahmut Esat Beyin yaptığı konuşmalarla, Kongre başkanı Karabekir'in konuşması tümüyle farklı dünyalara aittir. Mustafa Kemal'in Kongreyi açış konuşması her sözcüğü ile 100 yıl sonra da devrimci değerinden bir şey eksilmemiş belgedir. Şahinkaya'nın kitabını ele alınca önce bu konuşmayı okumak, sonra kitap üzerinde çalışmak lazım. Karabekir'in belki de hiç

benimsemeyeceği biçimde, Mustafa Kemal'in Osmanlılığın eleştirisini onun 'fütihatçılık' siyasetini yüzyıllarca sürdürerek yarattığı insan zayıflığı ve yoksullaştırma, bilgisizleştirme üzerine kurgulaması, eleştiri oklarını en "şanlı" padişahlara yöneltmesi, 'unsuru asli' olarak vurguladığı insanlarımızın

böylece kuşaklar boyu üreticilikten uzak kalmasıyla 1923'ün hazin ekonomi ve toplum manzarasına gelinmiş olduğu gerçeği o güne kadar bu berraklıkla ortaya konulmamıştı. Mahmut Esat Bey o konuşmanın çizgisini daha da keskinleştirerek ve heyecanla 'Halkçı Türkiye'nin ekonomide nasıl bir portreye sahip olacağını sunan canlı bir konuşma yapıyor. Karabekir'in konuşması ise bir çeşit 'Osmanlılığın devamı' çizgisidir. Gözden kaçırmamak gerekiyor ki, Kongrenin kapanışında sanayi ve ticaretin sözcüleri Karabekir'e (sadece ona) şükran ve saygı ifade etmişlerdir. Mustafa Kemal'e (sadece ona) teşekkür ise 'İşçi Kadınlar Murahhası Rukiye Hanım'dan gelecektir. Emekçilerin ve özellikle kadınların kendine has sezgileriyle, gelmekte olan Cumhuriyet'in 'unsuru asli'si olduklarını göstermiyor mu?

Bugün, 2023'te, Cumhuriyet'in 100. Yılında çeşitli görüşler, niyetler sergilenecektir. 'İzmir'le başlayacaktır. Bu bakımdan, Serdar Şahinkaya'nın nadir değer taşıyan çalışmasına hakkını vermek lazım. 100. Yıla bakan bütünlüğü içinde Cumhuriyet'i ve 'İzmir'i doğru kavrayabilmenin kılavuzudur. Okuyucu, eminim kendisine şükran duyacaktır. Ve aydınlanacaktır.

.....

Cumhuriyet'ten Önceki Son Kurucu Kongre

Türkiye İktisat Kongresi

(İzmir, 17 Şubat – 4 Mart 1923)

Birinci Baskı. Şubat 2023.

Sayfa sayısı: 400.

Telgrafhane Yayınları. Ankara.

100. YILDA YENİDEN KEMALİST DEVLET! YENİDEN LAİK CUMHURİYET!

Türkiye Cumhuriyeti, tarihin en büyük devrimlerinden biri, belki birincisidir. Bu büyük devrimin ideolojisi, **Kemalizm**'dir!

Atatürk ve arkadaşları ilk gençlik yıllarından itibaren, kapitalizmin ve emperyalizmin güç ve zaafılarını, Osmanlı Devleti'nin son 200 yılını ve durumunu, Anadolu insanının karakterini ve yeteneklerini, yaşayarak, cephe cephe savaşarak, araştırarak, okuyarak, tartışarak öğrendiler. Antiemperyalist ve tam bağımsız bir Türk Devleti kurma fikri kafalarında böyle gelişti, olgunlaştı. Yol haritalarını böyle kurguladılar.

Mustafa Kemal Paşa, 20 Temmuz 1920'de Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'ne demecindeki "En büyük düşman, düşmanların düşmanı, ne falan ne de filan millettir. Bilakis bu, adeta her

tarafı kaplamış ve saltanat halinde bütün dünyaya hakim olan kapitalizm afeti ve onun çocuğu olan emperyalizmdir." sözleriyle ve 1 Aralık 1921'de TBMM'de "Bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı heyet-i milliyeye mücadeleyi caiz gören bir mesleği takip eden insanlarız." diyerek, daha yolun başında, neyle mücadele ettiklerini ve hedeflerini iyi bildiklerini ortaya koymuştu.

Milli Mücadele, Büyük Zafer, Lozan, Cumhuriyet, Aydınlanma Devrimleri ve sonrası hep kurgulanan bu yol haritasının planlanmış aşamaları, öngörölmüş sonuçlarıdır. Böyle bir bilincin, böyle bir iradenin ürünüdür, **emperyalizmi ilk defa yenmek**. Bu bilinçle yürütölen bir mücadelenin eseridir, **Türkiye Cumhuriyeti**.

Türk Devrimi de, her devrim gibi karşıtının doğduğunu görmüş, etkilerini yaşamıştır, yaşamaktadır.

Milli Mücadele ve kuruluş yıllarında İngiltere'nin güdümüyle çıkartılan şeriatçı isyanlarla başlatılan, Zaferi Saray'a teslim etme çabaları, ihanetler ve suikast girişimleriyle sürdürülen Karşı Devrim; Atatürk'ün erken kaybı sonrası ABD emperyalizminin ve sağ iktidarların desteğiyle Cumhuriyetimiz'in altını oyma eylemlerini sürdürmüştür, hayli yol aldığı da görülmektedir.

O halde; yıllardır unutturulmaya çalışılan **Kemalizm'i**, yani **Atatürkçülüğü**, yani **Atatürkçü Düşünce Sistemi**'ni anımsama, gerçek anlamıyla anlama ve uygulama zamanıdır.

Çünkü; **Karşı Devrim bir zehirdir, panzehiri de Kemalizm'dir.**

Kemalizm (Atatürkçülük); Türk Milleti'nin, 600 yıl konuştuğu dilin alfabesinden yoksun, cahil bırakılmışlığına, 400 yıl boyunca "Etrak-ı bi idrak (İdraksız Türkler)" denilerek (Hoca Sadeddin 1536-1599) aşağılanmışlığına, 3 asır cepheden cepheye koşturularak yoksullaştırılmışlığına ve 239 yıl süren yenilgilerle ezilmişliğine karşı, 18. yüzyıldan itibaren tam 200 yıl çabaladıktan sonra, Mustafa Kemal Paşa önderliğinde kadını, erkeği ve çocuğuyla yazabildiği tek doğru reçetedir. Uluşumuz, o doğru reçeteyi yazıncaya kadar çok acılar çekmiş, uygulamak için de çok bedel ödemiş, çok can vermiştir.

Kemalizm; Anadolu insanının "yurdunu ve kasasını Batı'nın, vicdanını ve kafasını Doğu'nun pençesinden kurtarıp" geleceğin dünyasında yerini alma pusulası, varoluş manifestosudur.

Kemalizm; kuldan birey, tebaadan yurttaş, ümmetten millet, memalikten vatan, kadından insan, sömürgeci tam bağımsız memleket, enkazdan devlet, yokluktan varlık yaratma felsefesidir.

Kemalizm; devleti namusla, akıl ve bilimle, ahlak ve liyakatle yönetme iradesidir.

Kemalizm; tutkalı laiklik olan bir ilkeler bütünüdür. Dünyanın dilinden düşürmediği "**Demokrasi**" de, ancak laiklik varsa, vardır. Laik olmayan bir devlet; rejimi ne olursa olsun, ne demokrasi olabilir, ne bağımsız yaşayabilir, ne bütün kalabilir, ne iç barışını koruyabilir, ne kalkınabilir, ne de vatandaşlarını huzur ve re-

fah içinde yaşatabilir. Örneklerini görmek için sadece coğrafyamıza bakmak yeterlidir.

Kemalizm; antiemperyalist özü, tam bağımsızlık hedefi ve eserleriyle dünyaya, özellikle mazlum milletlere umut olmuş, çağını aşmış, gelecekte de geçerli olduğunu ispatlamış bir ideolojidir.

Büyük Atatürk, 29 Ekim 1933'de Ankara Hipodromu'nda, Kemalist politikalarla sadece on yılda, dünyada eşi görülmemiş siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel başarılarla imza atmış olmanın haklı gururu içinde 10. Yıl Nutku'nu,

"Türk Milleti! Ebediyete akıp giden her on senede, bu büyük millet bayramını daha büyük şerefle, saadetle huzur ve refah içinde kutlamayı gönülden dilerim.

Ne mutlu Türk'üm diyene!
seslenişle tamamlamıştı.
90 yıl sonra bugün;

- Muasır medeniyet seviyesini aşma hedefinden uzaklaşmışsak,
- Krizden krize sürüklenmekten harap ve bitap düşmüşsek,
- "Ne mutlu Türk'üm diyene" özdeyişi ırkçı bulunup reddedilmişse,
- Ulusal bayramlarımız unutturulmak isteniyorsa,
- "Andımız" yasaklanmış, "TC" tabelalarından kaldırılmış, "Atatürk" adı statlardan, meydanlardan silinmişse,
- 10. yıldaki coşku ve gururu hissedemiyorsak nedeni;

Kemalizm'i ırkçılıkla, faşistlikle yaftalayıp yok sayma cehaleti, **Atatürkçülüğe** yağmurda açılacak şemsiye gözüyle bakma gafleti, başarısı kanıtlı **Atatürkçü Düşünce Sistemi**'ni terk edip emperyalizmin mucizevi (!) kalkınma modeli haplarını yutma dalaletidir.

Atatürkçü Düşünce Derneği olarak; siyaset kurumunu esir alan bu cehalet, bu gaflet, bu dalalet artık son bulmalıdır diyor, en yüksek sesimizle haykırıyoruz;

- **Yeniden laik, bilimsel, kamusal, ücretsiz ve milli bir Eğitim Sistemi şarttır.**
- Yeniden tarikat ve cemaatlerden, din istismarcısı rant baronlarından, "*Din kışesi altındaki küfür ve melanetten*" arınmış bir devlet ve toplum düzeni şarttır.

- **Yeniden** Şeyhülislam özentiliğinden kurtulup Laik **Cumhuriyet Kurumu olarak görev yapacak bir Diyanet İşleri Başkanlığı şarttır.**
- Yeniden toplumcu, kamucu ve ulaşılabilir bir Sağlık Sistemi şarttır.
- **Yeniden 4 denge esasına dayanan, yüksek teknolojili mal üreten, kamu ve özel sektörü üretim temelinde bir araya getiren bir Karma Üretim Ekonomisi şarttır.**
- Yeniden ülkemizin özgün koşullarını ve bölgesel dengeleri gözeten bütüncül bir Planlı Kalkınma Modeli şarttır.
- **Yeniden bölge merkezli, karşılıklılık esaslı, büyük devletlerle onurlu ve dengeli ilişkiler kuran bir Dış Politika şarttır.**
- Yeniden kuvvetler ayrılığı, hukukun üstünlüğü ve yargı bağımsızlığı şarttır.
- **Yeniden özgür basın, özgür sanat, özgür bilim, baş tacı öğretmen ve özerk üniversite şarttır.**
- Yeniden kadınlarımızı omuzlar üzerinde göklere yükselmeye lâyık gören bir yönetim anlayışı şarttır.
- **Yeniden “Hudut namustur” diyen, BOP’un 21. yüzyılın Sevr’i olduğunun farkında olan, “geçici sığınmacı” adlandırılmasıyla meşrulaştırılmaya çalışılan yabancı istilasının, demografik yapımızı tarumar edip iç çatışma yaratma amaçlı yeni bir emperyal tuzak olduğunu gören bir devlet akli şarttır.**
- Yeniden kendi eğitim, sağlık ve yargı sistemlerine, komuta bütünlüğüne, liyakat esaslı terfi ve atama düzenine sahip, siyaset ve tarikat etkisinden arınmış bir ordu şarttır.
- **Yeniden dedikodulara malzeme olmayan, görevlileri siyasi partilerle anılmayan bir iç güvenlik teşkilatı şarttır.**
- Yeniden emeği en yüce değer bilen bir çalışma hayatı şarttır.
- **Yeniden insanı, hayvanı, doğayı koruyan bir çevre bilinci şarttır.**
- Yeniden adil bir vergi düzeni şarttır.
- **Yeniden güzel sanatlara, edebiyata, müziğe, bilime, kültüre değer veren, yaratıcılığa saygılı bir iktidar anlayışı şarttır.**

- Yeniden yer altı ve yer üstü kaynaklarımıza, adalarımız dâhil vatan topraklarımıza, mavi vatanımıza, hava sahamıza, karasularımıza sahip çıkma kararlılığı şarttır.
- **Yeniden “Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türkiye halkına Türk Milleti denir” tanımını içselleştirmiş bir siyaset kurumu şarttır.**
- Yeniden laik, demokratik ve sosyal bir hukuk devleti şarttır.
- **Yeniden Kemalist Devlet, Yeniden Laik Cumhuriyet şarttır.**

NE MUTLU TÜRK’ÜM DİYENE!

Saygılarımızla.

ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE DERNEĞİ
GENEL MERKEZİ

Bizden Haberler

100. Yılında Laik Cumhuriyet Büyük Ankara Buluşmamız – 28 Ekim 2023

100. Yılında Laik Cumhuriyet Büyük Ankara Buluşması'nı Nazım Hikmet Kültür Merkezi'nde yurttaşlarımızın yoğun katılımıyla yaptık.

Arhavi Şubemiz Genel Merkezimizi Ziyaret Etti – 09 Kasım 2023

Geleneksel olarak her yıl kasım ayında yarışma düzenleyen Arhavi Şubemiz Bu yıl Cumhuriyetimizin 100. Yılından Atatürk'e Mektup" ve ortaokul öğrencileri arasında "Cumhuriyet ve Atatürk Sevgisi" konulu resim idi. Yarışmada dereceye giren altı öğrencimizle birlikte Ankara'da Anıtkabir'i ve Genel Merkezimizi ziyaret etti.

Güdül Temsilciliğimizi Açtık - 13 Kasım 2023

Genel Başkanımız Hüsnü Bozkurt, Genel Saymanımız Basri Gürsoy, Genel Başkan Yardımcımız Sefa Yenice'nin katılımlarıyla Atatürkçü Düşünce Derneği Güdül Temsilciliğimizin açılışı yurttaşlarımızın yoğun katılımıyla yapıldı.

Marmara Bölge Toplantımızı Bursa'da Yaptık - 26 Kasım 2023

Atatürkçü Düşünce Derneği Marmara Bölge Toplantımızı 37 şubemizin 32'sinden katılan 95 başkan ve üyemizle Bursa Şubemiz ev sahipliğinde yaptık.

Bilecik Şubemizi Ziyaret Ettik – 05 Aralık 2023

Genel Başkanımız Hüsnü Bozkurt, Genel Başkan Yardımcılarımız Safa Yenice ve Taylan Devrim Ercan ve İzmit Şube Başkanımız Ergün Balaban'la, Atatürkçü Düşünce Derneği Bilecik Şubemizi ziyaret etti..

2023 Yılı Genel Danışma Toplantımızı Yaptık – 16 Aralık 2023

Atatürkçü Düşünce Derneği 2023 Yılı Genel Danışma Toplantısı'nı Genel Başkanımız Mustafa Hüsnü Bozkurt, Genel Sekreterimiz Ayhan Yalçınkaya, Genel Saymanımız Basri Gürsoy, Genel Başkan Yardımcılarımız, GYK Üyelerimiz, Kurullarımızın değerli başkanları, sevgili gençlerimiz, 135 şubemizden 250 başkan ve yöneticimizin katılımıyla yaptık.

100. Yılda Laik Cumhuriyet Büyük İzmir Buluşmamız – 21 Aralık 2023

Atatürkçü Düşünce Derneği 100.YILDA LAİK CUMHUYET BÜYÜK İZMİR BULUŞMASI'nı A.Adnan Saygun Sanat Merkezi'nde yurttaşlarımızın yoğun katılımıyla yaptık.

Kuşadası Yeniden Laik Cumhuriyet Konferansımız – 22 Aralık 2023

Genel Başkanımız Hüsnü Bozkurt'un konuşmacı olarak katıldığı, Atatürkçü Düşünce Derneği Kuşadası Şubemizin düzenlediği Mahmut Esat Bozkurt'u anma ve Yeniden Laik Cumhuriyet konferansında Aydın ve Kuşadası üyelerimiz ve yurttaşlarımızla buluştuk.

Devrim Şehidimiz Mustafa Fehmi Kubilay'ı Andık - 23 Aralık 2023

Atatürkçü Düşünce Derneği olarak düzenlediğimiz Menemen Şehitlerini Anma Töreni'ni CHP Genel Başkanı Özgür Özel, İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı Tunç Soyer, ADD ve CHP örgütleriyle birlikte yaptık.

ADD Ödemiş Atatürk Anı Evi'nin Açılışını Yaptık - 23 Aralık 2023

Atatürkçü Düşünce Derneği Genel Başkanımız Hüsnü Bozkurt ve GYK Üyelerimiz, Ödemiş Şubemiz'in Ödemiş Belediyesi ile yarattığı ATATÜRK ANI EVİ'nin açılışını yaptı.

NOT